

Contradicciones

Historie og generasjoner i brytning på Cuba

Anne Ragnhild Grini
Hovedfagsoppgave i sosialantropologi
Institutt for sosialantropologi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Juni 2000

Conradicciones

Historie og generasjoner i brytning

på Cuba

Anne Ragnhild Grini
Hovedfagsoppgave i sosialantropologi
Institutt for sosialantropologi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet
Universitetet i Tromsø
Juni 2000

Forord

Store opplevelser har blitt til små ord, nå sender jeg de ut i verden, men først vil jeg rette en takk til alle dere som har hjulpet til på vegen.

Gracias a mi familia y a mis amigos en Cuba, por abrirme la puerta de su casa y dejarme entrar a sus corazones. Como Isabela lo ha dicho: la felicidad verdadera depende de tu inteligencia, de tus metas, y del deseo de lograr todo lo que te has propuesto en la vida - ya alcancé mi meta!

Stor takk til Jon Schakt for stødige vegledning! For din grundige teoretiske gjennomgang og for givende (og rivende) diskusjoner.

Nina Foss! Hjertelig takk for dine kreative innspill og gode forslag. For å ta imot meg og mine ark på din varme og omsorgsfulle måte.

Takk til SEMUT for økonomisk støtte til feltarbeidet!

Til alle dykk i tanketårnet på toppen av SVF vil eg rette ein takk! For gode og for slitsomme dagar; for samtalar, for støtte og hjelp!

Til alle gode venner som besøkte meg på Cuba og til dei som blei att heime!

Tusen takk all oppmuntring, venlege og kloke ord!

Rune Bjåstad! Tusen takk for dei fine bileta og for at du er den du er!

Til alle på Grene, til mor og far, til Elisabeth og Signe og til mine tri tanteborn! Dykk som alltid er der for meg og støttar meg. Ein takk blir for lite, men eg vil freiste likevel...

Thomas, takk for alt du har tåla, alt du har lesi og alt du har kommentera. Di hjelp, trøst og varme hand har vori som balsam på tjafsute flokar.

Tromsø, juni 2000

Anne Ragnhild Grini

Innholdsfortegnelse

<i>Innholdsfortegnelse</i>	1
Kapittel 1	7
<i>Innledning</i>	7
Kapittel 2	11
<i>Møte med land og folk</i>	11
Første møte med Cuba	11
På sykkel i Havanna	14
Fattig student	15
Deltagelse i hverdagsliv	16
Forskning i et bytteperspektiv	19
Kapittel 3	22
<i>Fortalte historier</i>	22
Hvorfor historier?	22
Samtalens tynne tråd	26
Tre generasjoner forteller historier	28
Sannheten i det å fortelle	33
Levd erfaring og fortalte historier	35
Kapittel 4	39
<i>Cubas historie</i>	39
Kamp for uavhengighet	39
Revolusjonens triumf	41
Mobilisering av en revolusjonær nasjon	42
Når revolusjonen spiser sine barn	45
"Vi er de eneste og det er intet alternativ!"	48
Kapittel 5	49
<i>Revolusjonens fedre</i>	49
Alltid revolusjonær	49
Mor i huset	52
Å legge alt bak seg	56
Den eldre generasjonen	60
Fortida beskrevet med ulike fortegn	61
Kapittel 6	64
<i>Revolusjonens barn</i>	64
Vende tilbake	64
Lunken idealist	68
Ei kjempende kvinne	72
Døtre diskuterer med sin revolusjonære far	82
Den voksne generasjonen	85
Å leve med stress	86
Kapittel 7	90
<i>Revolusjonens barnebarn</i>	90
På utkikk etter en utveg	90
Sørge for familien	92
Fremdeles i sin mors hus	96
Gata som utveg	96
Dagens unge	100

Heltinne eller hore? _____	102
“Familien er alltid familien” _____	105
Kapittel 8 _____	108
<i>Å leve med motsigelser</i> _____	108
Generasjonsmotsetninger _____	109
Generasjonenes ulike ideer om frihet _____	115
Motsigelser mellom ideologi og hverdagsliv _____	119
Brutte historier _____	123
Å reagere med sykdom _____	126
Historier som broer _____	128
Appendiks 1 _____	130
Litteraturliste _____	131

Cómo me acuerdo de tí!

Siempre te estoy recordando a cualquier hora del día o de la noche.
En todos los momentos difíciles cuando estoy en la carretera y el tiempo me pierde
pendiente del azar, de la bondad de las personas.
Así nos has acostumbrado a vivir (si es que a ésto se puede llamar vida)
de la caridad pública
de los regalitos

Cómo me acuerdo de tí!

Cuando de noche a oscuras, no encuentro qué cocinar y no tengo nada de comer ni
tampoco nada para tomar
me acuerdo siempre de tus promesas, de los discursos
del tiempo que pasé creyendo en tí.
Siempre te recuerdo mucho y a veces es tanto el tedio
que no solo de ti me acuerdo y aunque soy mas joven me acuerdo hasta de la hora que nací.
De la historia me acuerdo de los muertos de todos los que te ayudaban a que te sentara allí en el poder para que
desde allí nos atormentaras

Siempre me acuerdo de tí!

En el trabajo, sin productividad y todavía más,
cuando cansada del camino no encuentro donde mitigar la sed
y te humillan de quioscos llenos de cosas que solo extranjeros pueden adquirir.

Me acuerdo de tí!

Cuando raudos, veloces y vacios
pasan los carros del turismo por mi lado sin poderme llevar.

Tanto me acuerdo de tí!

Que a veces quisera concentrarme y no recordarte mas,
pero nada sirve
porque te traen a las noticias, en la televisión, al periodico, al radio.

Siempre tu, dueño y señor de éste país,
donde la tierra se pierde cubierta de maleza
y se pierde el tiempo
y hasta el hombre se pierde dentro de tanto inmundicia

Creo que te voy a recordar siempre
hasta despues de muerto, te voy a estar recordando,
farsante, mentiroso
Se que no te puedo odiar porque seria roerme el alma
He decidido eso sencillamente recordarte
acordame siempre mucho de tí.

Cabrona

Sånn som jeg husker deg!

Jeg husker alltid deg, hver time om dagen og om natten.
I alle de vanskelige stundene, når jeg står ved veggen og tiden min sløses bort
avhengig av tilfeldighetene, godheten til personene.
Slik har du vent oss til å leve (hvis dette kan kalles et liv)
av den offentlige hjelpen
av de små gavene

Som jeg husker deg!

Når nattens mørke faller på og jeg ikke finner noe å lage mat av og ikke har noe å spise,
heller ikke noe å drikke.
Da husker jeg alltid løftene dine, talene
tida som gikk da jeg trodde på deg.
Alltid husker jeg deg og av og til så mye at jeg hater deg.
Ikke bare deg husker jeg, selv om jeg er yngre husker jeg fra den timen jeg ble født.
Fra historien husker jeg alle som døde, alle som hjalp deg slik at du kunne plassere deg ved makten for at du
kunne plage oss derifra.

Alltid vil jeg huske deg!

På arbeidet, uten produktivitet
og enda mer, når jeg er trøtt av veggen og ikke finner hvor jeg skal lindre min tørst
og du blir ydmyket av kioskene fulle av ting som bare utlendinger kan få.
Jeg husker deg!
Når voldsomme, dyre og tomme
turistbiler kjører forbi meg uten mulighet til å ta meg med.

Så mye husker jeg deg!

At jeg av og til skulle ønske jeg kunne konsentrere meg og ikke huske deg mer,
men ingenting nytter
fordi du er på nyhetene, på TV, i avisene, på radio.
Alltid du, hersker og herre over dette landet,
hvor jorda blir ødelagt, tildekket av ugress
og tiden blir sløst bort
til og med menneskene blir ødelagt innenfor så mye uanstendighet.

Tror jeg alltid vil huske deg

Selv etter jeg er død, kommer jeg til å huske deg
Din skrytepave, løgner
Jeg vet at jeg ikke kan hate deg fordi det ville tære bort hjertet mitt
Jeg har bestemt meg for i all enkelhet å huske deg
Alltid huske deg.

Geita

Kapittel 1

Innledning

Diktet er skrevet av Isabela. En sen kveld i november 1997, noen uker før jeg avsluttet feltarbeidet gav hun meg diktet. Isabela hadde snakket om diktet flere ganger før jeg fikk det. Når vi stod langs vegkanten og haiket ble hun minnet på tida da hun skrev det. Det var i 1993, da den økonomiske krisa var på sitt verste. Det fantes nesten ikke transportmidler på vegene, hun brukte timevis på å komme seg på jobb. Det var mangel på det meste. Ikke nok mat, ikke strøm, ikke vann, ikke papir, ikke såpe. Listen på hva som manglet var uten ende. Da husket hun han, Fidel. Han med alle løftene, alle talene. Han som kom på skolen hennes og snakket med elevene. Isabelas liv er tett knyttet til revolusjonen. Foreldrene hennes var revolusjonære og hun ble også det. Isabela takker revolusjonen for at hun i det hele tatt lever. Hun fortalte at hun som lite barn ble syk. Takket være revolusjonens triumf ble sykehusene åpnet for alle, også hun kom på sykehus og ble reddet.

Når Isabela snakker om Fidel, er det som hun snakker om sin egen far. Når hun sier ”jeg husker deg”, er det som hun kjenner han personlig. Det er som om han har sviktet henne, når hun ser rundt seg på alt som ikke fungerer. Når hun ser sin egen arbeidsplass uten produktivitet, når hun ser jordene som gror igjen med tistel og ugress og ingen bryr seg om å rydde landet. Og når hun ser turistene komme farende i flotte biler og hun er sliten etter en lang arbeidsdag og ikke kommer seg hjem. Når turistene fråtser i mat og hun er redd for ikke å ha nok mat til å bli mett, da er det Fidel hun tenker på, da husker hun alt han har sagt. Men det er ikke bare Fidel hun er skuffet over, hun er skuffet over seg selv også. Å beskrive seg selv som *Cabrona* er et sterkt uttrykk. Ordet *cabron* kommer fra geit, men i dagligtale brukes det om en drittsekk. Hun bruker a-ending for å vise den feminine formen. Det viser til henne, det er hun som er drittsekken. Som Fidel har sviktet henne, har hun også sviktet han og revolusjonen. ”Til og med menneskene blir ødelagt innenfor så mye uanstendighet” skriver hun. Mener hun at uanstendigheten har merket også henne, at også hun har blitt ødelagt? Det er mye sinne i ordene når hun sier ”jeg husker deg”. Hun kaller han ”skrytepave” og ”løgner”. Men det er også mye sårhet og bitterhet i ordene. Hvis hun hatet han, ville det tære av hennes eget hjerte. Vi aner en dobbelhet

i diktet. Både kjærlighet og hat. Kjærlighet i den tida som gikk da hun trodde på han, men et hat overfor alle illusjoner han hadde gitt henne og som har falt i grus. Men kjærligheten overfor det hun engang trodde på er sterk, derfor er det smertefullt å hate han. Hun har bestemt seg for å tenke tilbake og i all enkelhet huske han.

Men Isabela hadde vanskelig for å tenke tilbake. Da jeg spurte om hun kunne fortelle om hvordan livet hennes hadde endret seg, var det ikke lett for henne å svare. Men hun viste meg diktet som en del av svaret. Innholdet i diktet gir en del av bildet om hva endringer betydde for henne. Fra et godt liv, da hun gikk på skole, der hun fikk mat og klær. Det var fra tida ”da jeg trodde på deg.” Men så ble alt revet ned av den økonomiske krisa, Fidel holdt ikke sine løfter. Det nyttet ikke å arbeide for fellesskapet og motta fra myndighetene. Statskassa var tom. Det var ikke nok til alle. Motsigelsene mellom før og nå, hva Fidel sa og hva hun opplevde, ble så stor at hun klarte ikke å tenke på det. Det har skjedd et brudd i Isabelas historie og det var ikke lett å fortelle om bruddet.

Historiene jeg presenterer i denne avhandlingen er blitt fortalt av Isabela og hennes familie. I tillegg fortalte familien jeg bodde hos i Havanna og deres naboer fra sine liv¹. Historiene inneholder mange aspekter ved levd liv på Cuba. Noen av informantene fortalte om sykdom, rasisme, matmangel, tapt kjærlighet og arbeidsledighet. Jeg kommer ikke til å dvele ved alle temaene, men de er med for å gi et bilde av menneskene jeg møtte og fordi temaene viser hvordan endring gjør seg gjeldende.

Gjennom historiene forsøker jeg å vise noen sammenhenger om hvordan vi former og lever våre liv i samspill med omgivelsene. Innenfor de rammebetingelsene og i samspill med dem skapes mening, i praktisk livsutfoldelse og ideene vi har om verden. Når rammebetingelsene skifter karakter, i dette tilfellet at landet blir utsatt for økonomisk krise, rammer dette menneskene som lever der på mange måter. De må finne nye måter å løse sine praktiske hverdagsproblemer på, men de må også tenke om verden på nye måter og fortelle om verden på nye måter. Denne mangesidige

¹ Vedlagt (appendiks 1) finnes et familiekart som viser hvordan menneskene er forbundet med hverandre.

prosessen forsøker jeg å gi et bilde av gjennom menneskenes historier. Mitt møte med dem har vært inngangsporten til hvordan de opplevde og tolket endring.

Å fortelle historier kan illustreres med brobygging. Broene som går over våre erfaringer i verden og til vår forståelse av den. Broer mellom fortid, nåtid og en framtid. Broer som gjør at vi kan reflektere over verden og se sammenhenger i den, se verden meningsfull. Hva skjer når broene blir bristeferdige med brohoder som representerer tilsynelatende uløselige motsigelser? Hvordan skal vi da forholde oss til våre erfaringer i verden, fortelle vår egen motsetningsfylte historie og forlenge denne inn i framtida?

Isabela skriver ingenting om framtida. Hva som vil komme er usikkert. Hva gjør det med en fortellers historie, når man ikke kan forestille seg en god slutt? Isabelas historier og tida sammen med henne har fått meg til å reflektere over hvordan vi forteller historier om oss selv. Er det slik at vi trenger en historie om oss selv for å virke som hele og gode mennesker? Hva slags konsekvenser får det for mennesker når det de har trodd på raser sammen? Hvordan tenker de da om seg selv? Jeg spurte Isabela om endringer i livet hennes, hvorfor var det så vanskelig for henne å svare?

I andre kapittel viser jeg hvordan mitt møte med Cuba og menneskene der utspant seg. I kapittel 3 tar jeg for meg det teoretiske rammeverket for avhandlingen, og hvordan jeg har behandlet dataene. Kapittel 3 danner bakgrunn for hvordan jeg analyserer historiene i kapittel 8. I kapittel 4 viser jeg hvordan historiske hendelser danner bakgrunnsteppe for menneskene som har opplevd ulike tidsepoker. I kapitlene 5, 6 og 7 presenterer jeg historiene til de tre familiene som var mine informanter. Jeg har delt inn informantene i tre generasjoner: revolusjonens fedre, revolusjonens barn og revolusjonens barnebarn. Inndelingen i tre generasjoner utgjør oppgavas framstillingsform, samtidig som skillet mellom generasjonene blir et analytisk poeng (kapittel 8), for å vise hvordan ulike erfaringer i fortida preger beskrivelsen av nåtida. Dette avviket fanget min interesse og har fått meg til å stille spørsmål om hvordan vi tenker om fortida, og hvordan erfaringer fra fortida kommer til syne i nåtida. Personlige (små) narrativer henter på mange måter sitt meningsinnhold fra store narrative strukturer, i analysen vil jeg peke på noen av de sammenhengene jeg ser

mellom store og små historier. *Contradicciones*² var et begrep som gikk igjen i informantenes fortellinger. I oppgavas siste kapittel vil jeg fylle begrepet med analytisk innhold i den forstand at jeg vil vise hva motsigelsene refererer til og hvordan det ble brukt emisk sett. I oppgavas siste del forsøker jeg å tydeliggjøre noen årsaker som gjør det vanskelig å snakke om endring. Jeg avslutter med å gjøre noen generelle betraktninger om hvordan vi forteller historier om oss selv og hvordan historier kan ses på som broer mellom oss og verden.

²Slik begrepet *contradicciones* brukes på Cuba, har sine røtter i marxistisk terminologi og diskurs. Jeg oversetter det derfor vanligvis som "motsigelser". I noen sammenhenger blir det imidlertid mer naturlig å oversette *contradicciones* med "motsetninger" (f.eks. "generasjonsmotsetninger").

Kapittel 2

Møte med land og folk

Første møte med Cuba

I januar 1997 kom jeg for første gang til flyplassen José Martí i Havanna. Jeg skulle ut på rundreise i Latin-Amerika og to måneder på Cuba var mitt første stoppested. Grunnen til at jeg hadde valgt Cuba var at jeg ville se den myte-omspundne revolusjonen jeg hadde hørt om. Jeg lurte på hvordan folk hadde der, om det var noe sosialistisk idealisme å spore, eller om alt bare var et grått diktatur? Jeg ville dra til Cuba før det var for sent, før Fidel Castro ble borte.

Striregnet var det første som møtte meg da jeg kom ut fra et av Aeroflots fly. Store tropiske dråper som sprutet opp fra asfalten. Det var natt og luften jeg pustet inn var varm og fuktig. Jeg kom inn i ankomsthallen, overalt stod det uniformskledde menn. I hjemmesnekrede boder satt tollerne med strenge ansikter. Jeg håpet at alt var i orden. Ute ble jeg møtt av en hærsikare av taxisjåfører som alle tilbydde billig skyss til byens sentrum. Sammen med noen andre turister fant jeg en billig Lada som skulle kjøre inn til Centro Habana. Vegen til sentrum var mørk. Ladaen krenget under vekten av mennesker og oppakning. Bilen humpet avgårde på den hullete vegen. Jeg hadde vinduet oppe, den svale luften strøk meg over ansiktet, det var en stille natt. Ladaen hadde svake lys, jeg kunne bare såvidt skimte de frodige trærne langs vegen, noen slanke palmer og busker med røde blomster. Innimellom dukket lyset fra et hus opp, men jeg så ingen høge blokker. Store plakater langs vegene bar budskapet om "*socialismo o muerte*" - sosialisme eller døden, men noen var byttet ut med reklame for cubansk "*Tropicola*".

Framme i sentrum tok jeg inn på et av Havannas gamle og ærverdige hotell. Kakerlakkene sprang og gjemte seg da jeg slo på lyset. Det luktet fuktig og muggent. Neste morgen våknet jeg opp av biler som tutet og mennesker som pratet og ropte. Fra balkongen så jeg ned i Havannas gater. Mannfolk sløvet i skyggen og snudde seg etter vuggende damer i trange tights. En gammel dame solgte svart kaffe, en annen

solgte blomster. Unger lekte på sine hjemmelagde tresykler med hjul av kulelagre fra lastebiler. Bilene som duvet forbi på gata var Ford og Chevrolet av edel årgang. De durer som treskeverk, det ristet i løse skjermer og det røyk av dårlig bensin. Ut av vinduer fløt fengende rytmer. Jeg tenkte at her er det bare å hive seg med og komme seg ut i folkemylderet.

Gatene i Havanna er blitt beskrevet som en reise i tid³. Tida er som nedskrevet i alle bygningene og parkene. Katedralen er fra den tiden da de første spanjolene kom. De vakre husene med grønne patioer og luftige søyleganger bærer med seg et minne om de nyrike sukkerbaronene som ikke sparte på noe. Buede vinduer i farget glass, balkonger og storslåtte dører. Noen hus er arabiskinspirerte med spisse buer og kupler, andre er bløtkakelignende villaer i turkis, rosa og mintgrønn, som amerikanerne forlot da de flyktet hals over hode fra Fidels revolusjon. Innimellom de gamle husene stikker det opp blokker i stål og betong, de står som etterlevninger fra Sovjet-tida. Nede ved havet ligger strandpromenaden Malecón, der kjærestepar sikkert har sittet så lenge den har eksistert og kastet lengtende blikk over *havet*. Bare et par hundre nautiske mil borte ligger USA, det forjettede og etterlengtede landet.

Havannas gater og torv er nedslitte. De majestetiske husene er preget av vær og vind, og av for lite maling. Noen av husene ser ut som de truer med å rase sammen, andre har allerede rast. En tristesse preger Havanna. En nostalgisk klang fra en svunnet tid, da Havanna var verdens navle, da det var *hit* alle ville dra. En kan få en følelse av å være isolert når en sitter på strandpromenaden Malecón og ser bølgene slå mot steinene. Man faller lett i tanker om alle dem som har trosset havet, haiene og myndighetenes trusler og satt seg på hjemmelagede flåter, og risikert livet for å komme vekk fra denne vakre byen. I parkene og i gatene treffer jeg mennesker i alle kulører. Som en smeltedigel av folk, noen med asiatiske trekk, andre med indianske, noen helt svarte, andre helt hvite, men de fleste en lett blanding. Rundt omkring ser jeg folk stå i kø. Noen ser ut til å vente på mat utenfor en forretning, andre ventet på bussen.

³ Hansen & Aagaard: "Havanna, en reise i tid" 1997.

Tida som preger dagens Havanna er *el período especial*, navnet som er gitt den økonomiske krisa. Det er navnet på alle forsakelsene og alle vanskelighetene som har oppstått etter fallet av Sovjetunionen. Det ble sagt at lyset bokstavelig talt gikk ut av den cubanske revolusjon etter at den siste sovjetiske oljetankeren forlot Havannas havn. Uten oljen fra Sovjet har myndighetene måttet kutte ned på strømbruken. Derfor uteblir lyset, ofte i timevis i strekk. Med lyset forsvant vannet fra krana, kjøleskap sluttet å kjøle, vifter sluttet å vifte og det eneste man kunne gjøre var å vente på at strømmen kom tilbake. Uten olje og elektrisitet stoppet fabrikkene, bussene og alle transportmidler ble stående. Varer ble ikke fraktet, og folk kom seg ikke fram. ”Det har blitt bedre” sa folk til meg. ”I 1993 og 1994 var det ille! Det var ikke mat i hele Havanna. Å komme seg fra et sted til et annet var nesten umulig.” Under *el período especial* har myndighetene av nød måttet satse på turisme for å få inn hard valuta i den skrapa statskassa. Den nye tida har også skrevet seg inn i byen. De nye luksushotellene med marmorgulv og persiske tepper, der rike europeere kommer med kamera og kredittkort. De suser av gårde i blankpolerte Mercedeser og handler i de dyre dollarbutikkene. Det er som om alt skinner i dollar. Det blir snakket om turistapartheid i dagens Havanna. Cubanerne blir ekskludert fra turistenes bugnende lunsj bord; på hotellene der strømmen aldri går. Selv får ikke cubanerne engang lov til å komme inn på turistenes område. Halvøya Varadero er avsperrert med bomstasjon og vakthold og de som bor der får knapt nok komme inn. ”Før dro vi til Varadero på piknik” fortalte folk. Nå får de ikke engang oppholde seg der. Men den økonomiske krisa har gjort dollar til en nødvendighet for alle, derfor finner folk seg i å bli ekskludert.

Både myndighetene og enkeltmennesker prøver å spe på sine inntekter med salg til turister, derfor var det kanskje ikke så underlig at jeg hadde en hale av mennesker etter meg den første tida i Havanna. De tilbød meg varer og tjenester av alle slag. Den cubanske varianten av spansk var vanskelig å forstå og jeg viste ikke helt hvordan jeg skulle takle alle disse hjelpevillige menneskene. Situasjonen ble imidlertid ganske forandret da min søster og hennes tre små *candelas* (lyslugger) kom på besøk. Jeg merket hvordan jeg ble møtt med andre blikk med barn i hånda og på armen. De tre ble døråpnere i bokstavelig og overført betydning. Cubanere flest elsker unger og har stort sett respekt for mødre. Vi fem flyttet inn hos familien

Gonzalez⁴ i Centro Habana, som leide ut rom til turister. De bodde i en stor leilighet og hadde god plass til alle oss. Mor i huset laget mat og vasket, så det var veldig fint for oss å bo der.

Under karnevalet ble min søster kjent med en sykkelrossesjåfør som ikke hadde noe imot å ha tre små klatrende rundt på sykkelen sin. Han tok oss med til sin søster Isabelas hus, 13 km øst for Havanna. Der bodde hun med samboeren og dattera. Vi ble tatt imot med åpne armer og innkvartert i to soverom. Vanligvis leide Isabela ut rommene til turister, men siden vi var venner av hennes bror, tok hun ikke betalt. Vi bidro med mat og hjelp til med tilberedning og vasking. Isabela og jeg fikk god kontakt. Over matlaging og oppvask ble vi stående og prate. Isabela fortalte lange historier om sin glade studietid som revolusjonær, om dagliglivet og om Cubas vanskelige økonomiske situasjon. Isabelas historier ble min inngangsport til å forstå hva revolusjonen dreide seg om og hva fallet av Sovjetunionen hadde ført med seg. Jeg ble fascinert av hennes historier og fortalte at jeg ville tilbake til Cuba for å gjøre feltarbeidet mitt der. Isabela ble ikke umiddelbart begeistret ved tanken. "Situasjonen på Cuba er veldig kompleks. En må vite mye om Cuba for å forstå hva som foregår her." Hun var allikevel villig til å hjelpe meg og inviterte meg til å bo i hennes hus. Slik ble Isabela knutepunktet i et nettverk av familie, venner og naboer jeg kom i kontakt med på Cuba. Hun ble også min viktigste historieforteller.

På sykkel i Havanna

Fra mai til november 1998 var jeg tilbake til Cuba for å gjøre feltarbeid. I første omgang tok jeg bolig hos familien Gonzales der jeg og min søster hadde bodd i Centro Habana. De tok godt imot meg og lot meg bo der for en billig penge. Av deres datter fikk jeg låne en sykkel. Sykkelen var fra Kina. Den hadde ingen gir og noen dekk som motvillig lot seg pumpe opp. Etter innføringen av *el período especial* har sykkelen har blitt et vanlig framkomstmiddel. Det sies at det finnes over en million sykler rundt om i Havanna etter at myndighetene i 1991 inngikk en avtale med Kina. Fordi bensinen har blitt så dyr og reservedeler til biler og busser så vanskelig å få tak, er det mange som sykler. I Havanna har man valget mellom å ta statlig dollardrosje til en pris som ligger på et europeisk nivå, eller man kan ta en pesosdrosje der man

⁴ Av hensyn til informantene er alle navnene i oppgava fiktive.

kjører sammen med andre som skal omtrent samme veg. Det billigste alternativet er bussen, men da må man belage seg på lang ventetid for det er mange som venter på bussen. Derfor var jeg i selskap med mange cubanere når jeg syklet rundt i Havanna.

Jeg likte å bruke sykkel i byen fordi det fungerte som et tegn på at jeg ikke var en vanlig turist som kjørte rundt i dollardrosje. Når jeg kom på sykkel var det få som spurte etter penger, karameller eller andre gaver, men kom jeg ut av en bil var sjansen tidobbel. Jeg ville presentere meg som en student som var på Cuba for å lære, ikke som rik turist. Det ble forøvrig slutt på syklingen da to menn banket på døren en dag. De kom fra et statlig kontor og hadde fått beskjed om at det bodde utlendinger i huset. Far i huset forsvarte seg og sa han var artist med mange venner fra utlandet som kom på besøk. I leiligheten der jeg bodde ble det oppstyr. Dattera var sint og lurte på hvem som hadde angitt dem. Mor Luiza sa at det var nok den drittsekken (*cabron*) i tredje etasje, eller så var det hun i første etasje som selger pizza. Luiza mente det sannsynligvis var hun i første, fordi hun var misunnelig på Luiza som hadde turister. Hun i første hadde sikkert fortalt det til nabovakta (CDR)⁵. Far, Leonardo pustet tungt og var rød-flammet i ansiktet, han bad mor og datter dempe stemmene, så ikke naboene hørte dem. Han hadde tidligere hatt hjerteinfarkt, så jeg var redd han skulle falle om på gulvet. "De skal ikke få slippe unna med dette!" sa han. Jeg følte meg ille berørt, det var jeg og noen venner som var turistene, dermed var det også min skyld at familien ble utsatt for alt bråket. To uker og flere kontorbesøk senere, kom de to mennene tilbake. Han ene sa han var på utkikk etter en sykkel. Saken var avgjort, de fikk sykkelen og vi fikk være i fred.

Fattig student

Som hvit, utlending ble jeg tildelt rollen som rik turist på Cuba. Det var en rolle jeg likte meg dårlig i, fordi jeg merket det ofte skapte stor avstand mellom meg og cubanerne. Derfor overkommuniserte jeg ofte inntrykket av meg selv som fattig student. Jeg la min ære i å vite hva, busser, frukt, grønnsaker og andre varer kostet og betalte sjelden mer enn jeg skulle. Mange cubanere trakk på smilebåndet da jeg hevdet min rett til å betale i pesos fordi jeg var student. Men de var stort sett enige og mente at man måtte forsvare seg (*hay que defenderse*). Ettersom tida gikk ble jeg

⁵ *Comités de Defensa de la Revolución.*

flinkere til å tolke de kulturelle kodene for hvordan man opptrer i det sosiale rom. Min cubanske spansk ble også bedre og jeg lærte å gi svar på tiltale. Jeg merket også at jeg begynte å bevege meg på en annen måte og at jeg sminket og kledde meg annerledes. Etterhvert tok ikke alle meg for å være turist ved første øyekast. Mitt forsøk på å påvirke cubanernes holdning til meg kan beskrives med hva Erving Goffmann (1973) kaller inntrykkskontroll. I boka "The Presentation of Self in Everiday Life" setter han fokus på hvordan vi går inn i en kommunikasjonssituasjon og forsøker å tolke den. Vi forholder oss til andres oppfatning av situasjonen, og vår egen intensjon med den. Goffmann mener vi kan se kommunikasjonen som et rollespill der vi definerer situasjonen og forsøker å kontrollere andres inntrykk av oss. Rollen som turist var ikke tilfredsstillende for meg som forsker. Mennesker som ville snakke med meg som turist var ofte de som levde av å vise turister rundt i Havanna. De var ute etter å tjene penger der de hadde mulighet til det, og det var ikke disse menneskene jeg primært ville komme i kontakt med. Jeg var i større grad opptatt av å snakke med dem som revolusjonen *betydde* noe for enn dem som levde på kanten av samfunnet og deltok i den uformelle økonomien i stor stil. Det satte meg i en posisjon som ikke åpnet for relasjoner jeg var interessert i. Derfor forsøkte jeg å gi signaler som tilsa at jeg var student som ikke var på ferie, men som bodde på Cuba. Rollen som fattig student er en kategori som allerede eksisterer på Cuba, derfor var det mulig for meg å velge en slik posisjon.

Deltagelse i hverdagsliv

I lange perioder bodde jeg på gården til Isabela, 75 km utenfor Havanna. På de nesten to årene jeg hadde vært borte hadde hun fått ferdig huset på gården og sammen med dattera og samboeren hadde hun flyttet fra Playa del Este og dit. Isabelas eldste sønn var sjelden på gården. Han gikk på kostskole i provinsen Havanna og ville ikke bruke helgene sine på bygda. Isabelas far, Chucho var ofte på gården for å hjelpe til. Han har jobbet som jordbruker for revolusjonen i mange år og hans kunnskap og støtte var viktig for hele familien. Da Isabelas søster, som bor i Italia, kom hjem var hun også mye på gården. Hun fylte bilen med venner, familie og mat og tok oss alle med på stranda. Hun var alltid et kjærkomment innslag i livet på gården.

Isabela kom ofte og hentet meg i Havanna slik at vi kunne haike sammen til gården hennes. Hun lærte meg hvordan haike-kunsten utføres slik at man slipper å stå langs vegen i timevis å vente på skyss. Det var viktig å stille seg på et sted der sjåførene må bremse ned og så tar man fram de pengene en vil betale med og vifter med dem. Hun lærte meg også at det er viktig å holde praten i gang slik at de får et godt inntrykk av deg og dermed stopper neste gang de passerer. Isabela tok på mange måter rollen som lærer overfor meg. Hun kommenterte hvordan jeg kledde meg, hvordan jeg så ut på håret, om skoene mine var skitne og hvordan jeg oppførte meg. På gården sendte hun meg ut på jordet med drikke til mennene og fortalte meg hvem jeg skulle be inn på kaffe hvis de kom. Jeg var glad for denne tilbakemeldingen og ville gjerne la meg cubanisere.

Ute på gården til Isabela følte jeg meg hjemme. Livet der ute minnet meg om min egen barndom på gården i Telemark. Jeg følte meg nyttig fordi jeg kunne hjelpe til i huset, med dyrene og ute på jordet. Mens vi arbeidet snakket vi om hverdagens små og store problemer, om livet og om kjærligheten. Vi snakket om fortida og nåtida.

Gjennom arbeidet delte vi praktisk erfaring som gjorde at jeg lærte Isabela og hennes familie å kjenne på nye måter⁶. Finn Sivert Nilsen beskriver i boken “Nærmere kommer du ikke...” (1996) hvordan antropologer på feltarbeidet forsøker å komme så nær inn på menneskenes liv som mulig. Vi skal delta i de andres liv i størst mulig grad. Vi skal lære oss de kunnskapene de har, være sammen med dem i arbeidet og i samtaler. Vi vil bli påvirket av deltagelsen, vi vil selv begynne å handle, føle og tenke som dem. Nilsen skriver at feltarbeidet ikke bare utfordrer oss intellektuelt sett, men moralsk, psykisk og kroppslig. Min lesning av “Nærmere kommer du ikke...” har utvilsomt ligget i bunn for min forståelse av feltarbeidet. Jeg ville la meg påvirke og bli revet med og bort fra den jeg var. Andre reisende til Cuba vil sikkert også merke at det er et sterkt sted å være. Fargene, kontrastene, luktene og ikke minst menneskene gjør Cuba til et sanselig sted, det gjør noe med en, man drar ikke lett derifra uten å ha latt seg påvirke.

Gjennom daglige gjøremål og samtaler om hvordan ting var eller ikke skulle være, lærte jeg om deres holdninger og forståelse av verden. Ofte snakket familien om gårdsdriften, penger og husbygging. I de tilfellene satt jeg å hørte på, eller observerte. Men like ofte var det snakk om politikk og sammenligning mellom Cuba og andre land. Da spurte de ofte meg om mitt syn og inviterte meg slik sett til å delta i samtalen. De ville høre fra mine reiser i Latin-Amerika og om hvordan livet er i kalde Norge. Stadig kom jeg med spørsmål jeg ville ha svar på. Isabela svarte alltid selv om hun av og til trakk litt oppgitt på skuldrene når hun synes spørsmålene ble for merkelige. Isabela har hele tida vært opptatt av at det jeg skriver ser riktig ut i hennes øyne og det jeg har skrevet har utvilsomt blitt preget av hennes syn.

Familien til Isabela var en av tre familier som utgjorde mine informanter. Fordi jeg bodde sammen med to av familiene ble det naturlig å danne et bilde av hvordan de forholdt seg til hverandre. Det å få et bilde av familiens betydning viste seg å bli

⁶ Ingrid Rudie (1994, 1997) er opptatt av hvordan deltagende observasjon er utgangspunktet for utveksling av erfaring, slik at antropologen og informantene kan komme nærmere felles forståelse. Deltagelse i andres liv er nødvendig for å forstå deres kulturelle koder fordi en stor del av kulturell praksis ikke er verbalisert.

viktig i forståelsen av hva som hadde holdt seg stabilt i informantenes liv⁷. Endringer eller noe som er annerledes enn det hverdagslige er ofte det mest iøynefallende både for forsker og informant. Vi ser ofte ulikheter og vi snakker ofte om de tingene som sjokkerer eller overrasker. I boken "How Societies remember" hevder Connerton (1989) den største utfordringen ligger i å forstå stabilitet, om en vil forstå endring. På tvers av alder viste informantene et stort engasjement når det gjaldt familien, men flere undret seg over at jeg var interessert i å spørre om så selvsagte ting.

Mange av informantene viste meg fotografier av venner og familie. Fotografiene ble ofte inngangsporten til lange samtaler. Av og til noterte jeg stikkord mens vi snakket, men penn og papir hadde ofte en forstyrrende effekt på samtalepartene, derfor skrev jeg ofte ned rekonstruksjoner av samtalene i ettertid. Ofte gikk jeg tilbake til de samme informantene for å be dem utdype ting jeg ikke forsto eller syntes var interessant. Først etter ca. 4 måneder i felten begynte jeg å bruke båndopptaker. De fleste av sitatene i denne oppgava er fra samtalene med båndopptaker.

Hvordan forholdet mellom informantene og meg kom til å fortone seg kunne jeg ikke vite på forhånd. Som tidligere nevnt kunne jeg forsøke å plassere meg i ulike roller. Jeg valgte å presentere meg selv som en fattig student. Og når min søster og barna ble invitert som familiemedlemmer til Isabelas hus, tok vi imot det tilbudet. Denne utvidede rollen der jeg kom med søster og nevøer og vi ble inkludert som deres familie, var en rolle jeg satte stor pris på og som jeg fortsatte å ha. For at samhandlingen mellom informantene og meg skulle foregå og vedvare over tid måtte den virke meningsfull for begge parter. Dette innebar at informantene måtte føle at de også fikk noe ut av forholdet. I det følgende skal jeg vise hvordan det utviklet seg et bytteforhold mellom informantene og meg.

Forskning i et bytteperspektiv

Mitt forhold til informantene varierte fra person til person, men ofte var det et økonomisk aspekt med i bildet. Isabela hadde et hus hun leide ut til turister og hun ba meg om hjelp til å få folk til å komme dit. Det gjorde jeg også. Når venner og bekjente av meg har dratt til Cuba har de fått hennes adresse slik at de kan bo i

⁷ Padula (1993) hevder at familien tradisjonelt sett har vært en viktig institusjon på Cuba.

hennes hus. En venn av meg har laget en side på internett til henne, som fungerer som reklame for huset. Isabela har også planer om å få til noe for turister på gården, hun har spurt meg om hjelp til hvordan hun skal legge det opp. Hun mente at min mening var av betydning fordi som hun sa: “Du vet jo hvordan utlendinger vil ha det!”

Et annet aspekt ved bytteforholdet var at jeg vanligvis hadde med meg mat når jeg kom til gården. Av og til gav jeg også Isabela penger. Isabela og jeg hadde et ta og gi forhold, vi var klar over at jeg var avhengig av informasjon om Cuba for å kunne skrive denne oppgava og vi visste også at jeg kunne hjelpe henne med å få turister til huset. Denne samhandlingen kan det være nyttig å se på i et bytteperspektiv. Jeg som forsker var på leit etter et datamaterialet jeg kunne ta med til Norge å gjøre til min historie, mens hun som informant var interessert i å forbedre livet sitt på Cuba. Hvis hun kunne etablere seg som husutleier ville det bety at hun sikret seg en god inntektskilde. I perioder bodde jeg hos Isabelas søster i Havanna, Yolanda. Hun har studert sosiologi og visste derfor litt om hvordan en kan gjøre undersøkelser. En dag tok Yolanda meg med til bydelen der hun jobber med vanskeligstilt ungdom. Hun spurte dem på denne måten om de ville la seg intervju: “Dette er Ana fra Norge, hun skal skrive hovedfagsoppgave fra Cuba. Hvis dere hjelper henne med å svare på noen spørsmål, kommer hun også til å hjelpe dere.” Bytteaspektet i denne uttalelsen er tydelig. Yolanda var klar over at man må være villig til å gi noe tilbake for å oppnå godvilje. På Cuba opplevde jeg at det var viktig å spørre om hjelp og vise at en trenger hjelpen. Mange cubanere føler de har ofret mye for staten i alle år uten å få noe tilbake, mange sa de var lei av å ofre seg (*sacrificarse*), de ville ha noe igjen. For meg var det viktig å bli klar over at informantene gikk inn i en relasjon som også de vil ha noe ut av. Jeg opplevde det som viktig at informantene ledet meg inn på en samhandlingsform som gjorde at de var interessert at den skulle vedvare. Et bytteperspektiv lyder lett kynisk og fremmed når det skilles ut fra en helhetlig kontekst. Mitt forhold til Isabela og de andre informantene, følte først og sist som et vennskap med humor, varme, alvor og andre fellesmenneskelige ingredienser. Disse drukner som regel bytteperspektivet til tross for at det likevel ligger under når mennesker, særlig med så ulike økonomiske forutsetninger, møtes.

I dette kapitlet har jeg vist hvordan mitt møte med menneskene på Cuba utspant seg. Jeg har vist hva slags kontekst samhandlingen foregikk i og hvordan jeg deltok i praktiske gjøremål og i samtaler. I kapitlet som følger vil jeg ta for meg hva slags historier jeg hadde med meg fra Cuba og hvordan jeg har valgt å behandle dem. Det var ikke bare verbale historier jeg hadde med meg hjem, jeg hadde også med meg min egne kroppsligjorte erfaringer fra å ha vært til stede. Mine opplevelser hadde satt spor som i ettertid ble til refleksjoner. Det er først og fremst de verbale historiene som blir satt under lupen i neste kapittel, men jeg vil også komme inn på de erfaringsbaserte delene av feltarbeidet.

Kapittel 3

Fortalte historier

Hvorfor historier?

Da jeg kom til Cuba for å gjøre feltarbeid ville jeg skrive om hvordan folk håndterte endringene som hadde oppstått etter fallet av Sovjetunionen. Jeg ønsket å se hvordan folk la handlingsstrategier i denne situasjonen og hvordan det påvirket deres normer og verdier. Derfor spurte jeg hvordan deres liv hadde endret seg etter fallet av Sovjetunionen. Det skulle vise seg at det var et galt spørsmål å stille. For det første var det få som snakket om da Sovjetunionen falt. Hvis jeg spurte direkte hvordan fallet hadde påvirket deres liv, eller om hva de gjorde på den tiden var det ikke så mange som husket akkurat det. Hvis jeg spurte om hva som var årsaken til den økonomiske krisa på Cuba, svarte mange at det var på grunn av USAs økonomiske blokade eller landets dårlige styre. Hvis jeg spurte om det var Sovjetunionens fall som var årsaken til den økonomiske krisa, svarte folk at selvfølgelig var det også derfor. Men jeg var ute etter hvilken betydning den økonomiske krisa hadde for menneskene på Cuba. Jeg ville trenge bak det innlysende faktum at krisa gav folk en vanskelig økonomisk situasjon, jeg ville se hvordan deres verdier ble påvirket av endringene. Men ingen av de spørsmålene gav meg svar på det jeg lurte på. Hvordan hadde deres liv endret seg? I ettertid forekommer de første spørsmålene dårlige. De var for konkrete og livløse, stilt fra en utenforstående som ikke ante hva krisa innebar.

Jeg begynte å forstå noe av svaret da jeg leste prosjektbeskrivelsen min for Isabela. Jeg oversatte hva jeg hadde skrevet for henne og hun kommenterte. Hun nikket til alt jeg hadde skrevet om Cubas historie, om øyas strategiske plassering og om kampene som hadde foregått mellom kolonimaktene. Jeg leste for henne om revolusjonen som seiret i 1959 og hun fortsatte å nikke anerkjennende. Da jeg begynte å lese fra avsnittet om Sovjetunionens fall ble hun alvorlig. Da jeg leste opp for henne at de eldre fortsatte å tro på revolusjonens idealer, sa hun at det ikke finnes noen som gjør det lenger. Da jeg leste om de voksne som strevde for å få endene til og møtes sa hun

ingen ting og da jeg leste om de unge som ville dra fra Cuba begynte hun å gråte. Hun snakket usammenhengende om Perus ambassade, om noen som hadde kastet tomater og egg på hennes venninne som skulle dra, om Mariel, om kvinner og barn som hadde blitt skutt, Fidel hadde kommet og roet ned menneskene som demonstrerte, om en mor som hadde mistet kontakten med sønnen sin, han hadde havnet i fengsel for å ha stjålet en sykkel, myndighetene hadde sendt han avgårde med båt og det hadde tatt flere måneder før hun viste hva som hadde skjedd med han... Jeg forstod egentlig ikke hva hun sa. Mariel? Ordene kom ut i en grøt av tårer og snufsing. Jeg ville ikke spørre hva ordene egentlig betydde. Jeg hadde rørt borti en av hennes største sorger. Senere har jeg tenkt at hun ikke hadde flere ord enn dem som kom ut med tårene. Og i grunn fortalte de *manglende* ordene meg langt mer om hvordan hun opplevde hva som hadde skjedd, enn om hun hadde gitt meg en grundig beskrivelse av hendelsene ved Mariel.

Mitt gradvise kjennskap til Cuba og informantene gjorde at jeg begynte å forstå hvordan livet haltet. I perioder hadde menneskene jeg var hos for lite mat. Ris, bønner og et stykke brød ble for lite variert kost, jeg klarte heller ikke få i meg nok næring, jeg ble tynn, følte meg svimmel og kraftløs. I den praktiske innlevelsen i livet på Cuba, forsto jeg at de snakket om mitt utgangs tema om endring, men uttrykket var indirekte. Når jeg spurte etter endringer direkte synes de fleste at spørsmålet var ubehagelig. Det var ikke bare Isabela som ble trist av å snakke om endringer. Også mange andre ble tause og triste da jeg spurte om hva slags endringer som hadde skjedd i deres liv. De kom med vage svar om at alt hadde endret seg. Det var tydeligvis et svært ømtålig tema som de vegret seg mot å snakke om. Endring innebar noe veldig negativt for dem og at det var noe jeg ikke kunne spørre direkte om. Deres liv hadde endret seg så mye at de kunne ikke svare direkte på spørsmålet. Framtida var også et ømtålig tema for mange av informantene. En av de unge svarte at: "Jeg er redd endringene som *el período especial* har brakt med seg. Jeg tror ikke det kommer til å bli bedre." Isabela var også redd for framtida, hun trodde det kom til å bli verre for hennes barn. Endringer og framtida representere vanskelige ting for menneskene jeg møtte. Jeg fant ut at jeg måtte vende meg til menneskenes fortid, hvis jeg skulle få et bilde av situasjonen.

Isabela likte ikke ideen om at jeg skulle skrive om endring, men da jeg lanserte ideen om å samle historier svarte hun: ”Ja, det er bra! (*Eso si es bueno!*) Se på min familie!” sa hun “Vi har så ulike historier og vi har funnet så ulike utveger, som du kaller det.” Også de fleste andre ble glade over spørsmålet om de kunne fortelle historier fra deres liv. De fleste hadde positive minner fra fortida og de er stolte over den cubanske historie. Patriotismen står generelt sett sterkt på Cuba og mange vet mye om den cubanske historien (se også Rosendhal 1997). Også fra statlig hold er det vanlig å vektlegge historiske hendelser. I offentlige taler appelleres det til at folk skal huske historien. Nasjonale helter som José Martí og Che Guevara blir ofte sitert og cubanerne blir oppfordret til å sette sin lit til dem. I kapittel 3 presenterer jeg Cubas historie igjennom en skolebok. Endringene revolusjonen bragte med seg går som en rød tråd igjennom boka. Det revolusjonere prosjekt er fundert på en begrunnelse i fortida, da kapitalisme og imperialismen herjet landet. Derfor var endring et velkjent tema for de fleste, men det var snakk om endringene fra et kapitalistisk til et revolusjonært samfunn.

Skillet mellom før og nå var tydelig når folk snakket, sammenligningen med nåtida lå ofte implisitt i uttalelsene. En samtale kunne begynne med at jeg bad en informant fortelle om hans eller hennes barndom og vedkommende svarte “jeg hadde en veldig fin barndom” eller “det var en veldig fin tid. Og det var så mye å få kjøpt! Bakeren her borte i gata hadde masse kaker! Men nå er det bare brød der.” Felles for mange samtaler var at de inneholdt et vendepunkt, der før og nå ble brukt som distinksjoner mellom godt og dårlig. Jeg kunne merke en tristhet hos mange på måten de snakket om dette vendepunktet. Det var en tristhet over alt det som var tapt og over en vanskelig hverdag. Denne tristheten gjorde at noen ikke orket å fortelle fra fortida. Isabela sa at hun ble deprimert av å fortelle om fortida. Og flere av de eldre sa at de ble triste av å tenke på hvordan det var før. Fortellingen sporet derfor av og gikk over i refleksjoner over en vanskelig hverdag. Ved flere anledninger begynte folk selv å snakke om hvor vanskelig de synes hverdagen var. De vegret seg for å fortelle om endringene, men de fortalte gjerne historier som illustrerte endringene. Det virket som at endringene ikke fikk komme for eksplisitt til uttrykk, historiene gav kanskje den nødvendige *distanse* som det er så menneskelig å gripe til når noe kommer *for nært*.

Etterhvert spurte jeg ikke direkte om endring i folks liv, men stilte vide spørsmål knyttet til folks historie. Jeg forstod at historiene var en god måte å få et bilde av hvordan folk opplevde endringer i sine liv. Spørsmålene jeg stilte dreide seg derfor om hvordan de hadde det som barn eller når de gikk på skolen. Jeg spurte om de kunne fortelle historier om viktige hendelser i deres liv, eller om de kunne fortelle meg noe de synes jeg burde vite. Mange mente at deres historie ikke var så interessant. To av mine informanter mente jeg heller burde snakke med deres onkel. Han hadde kjempet i Sierra Meistra og Grisebukta og hadde en historie som var mye mer spennende. Jeg forklarte at jeg gjerne ville snakke med onkelen, men at jeg også ville snakke med dem. Noen av historiene informantene fortalte var etablerte i den forstand at de var gjennomtenkte og tydeligvis fortalt før. Særlig de eldre og de voksne fortalte historier som hadde funnet sin form. Mange av de unges historier bar preg av å bli fortalt for første gang og var ikke etablerte som historier, men oppstod i stor grad som et produkt av samtalen. Dette ser jeg i sammenheng med at de eldre var mer etablerte og plasserte som personer, mens de unge var på let etter hvem de var og hva de skulle stå for.

Spørsmålet melder seg om hvorvidt jeg kan kalle fragmenterte anekdoter fra livet for historier? Edward Bruner (1986) skriver at en historie kjennetegnes ved at den har en narrativ struktur, med en begynnelse og en slutt. Historien skal inneholde en intrige, en overraskelse eller en moral. Fortelleren skaper denne historien utfra et bestemt formål og med en bestemt hensikt. Noe av det informantene fortalte kvalifiserer som historier, andre ting er usammenhengende hendelser som ikke har en begynnelse eller slutt. Mange kunne begynne og fortelle det de selv kaller historier, ”da vi var på skole tur”, eller ”den gangen jeg var i Moskva”. Dette var fortellinger som også er historier i Bruners forstand. Men ofte sporet fortelleren av å begynte og snakke om nåtida. Når mennesker forteller er det ikke uvanlig å trekke inn ulike assosiasjoner som faller dem inn, de skiftende temaene kan være gode kilder til informasjon. Det slående i mitt materiale er ikke at informantene skiftet tema, men måten de skiftet tema på. Deres generelle uttrykk vitnet om at endring var noe de vegret seg for å snakke om.

En gjenganger blant samtaleemnene var priser. ”Har du sett hva mangoene koster! Hvorfor er de så dyre i dette landet hvor vi kunne produsert tonnevis med mango?” Eller “vet du hvor mye svinekjøttet koster nå om dagen? 70 pesos!” “Før kostet det 10 pesos”. Slike samtaler kan snarere kalles refleksjoner over endring, enn historier om endring. Men det er ofte via hverdagslige refleksjoner at endring blir gjort synlig. Det er nettopp gjennom ting som dyre kjøttpriser at endring gjør seg gjeldende. I den daglige samtalen forteller folk hverandre om hendelser de selv har opplevd, gjennom slike samtaler formidler de deler av sin historie. Det var tydelig at de hadde behov for å snakke om hvor bra det var før og hvor ille livet hadde blitt. Dette var bekjennelser som jeg fikk ta del i mer eller mindre tilfeldig, fordi jeg kom inn i deres liv på et tidspunkt da mange reflekterte over hva som hadde skjedd med deres liv. De hadde tatt sine egne holdninger og idealer opp til vurdering og de inviterte meg som utenforstående til å ta del i refleksjonene.

Samtalens tynne tråd

“Virkeligheten henger i samtalens tynne tråd” er et sitat hentet fra Anders Johansens (1999:16) bok “Særoppgave, Livssyn”. Bakrunnen for Johansens refleksjoner over samtalens tynne tråd kommer fra hans sønn som skulle skrive en særoppgave i livssyn. Faren foreslo for sin sønn at han kunne skrive om familiens gamle som hadde minner fra krigen. Da sønnen begynte å spørre de eldre om hva som hadde skjedd under krigen ble han møtt med vage svar og taushet. Men det var en ladet taushet som vitnet om at krigsminnene ikke var glemt, de var lagret som kroppslige uttrykk og kom til syne gjennom fyllekuler og angst. Johansen snakker om hvordan samtalen får noe til å skje, der blir noe skapt. Vi kan møtes og finne noen berøringspunkter, noen likhetstrekk som gjør at vi forstår hverandre.

I kraft av å være mennesker kan vi kjenne oss igjen i andre menneskers følelser. Selv om en følelse kommer fra en annen erfaring har vi som mennesker evne til å gjenkjenne et følelsemessig uttrykk. Jeg følte meg ikke så forskjellig fra menneskene jeg traff på Cuba. Vi hadde lest de samme bøkene, hørt samme musikken, Isabela og jeg delte mye av det samme engasjementet for revolusjonen og for historie. Likevel var det forskjeller mellom oss som ikke lar seg overvinne av felles interesser og en umiddelbar følelse av gjenkjennelse. Vissheten om at jeg

hadde et kredittkort som pappa kom til å fylle hvis jeg var blakk, at norske myndigheter kom til å forsvare meg hvis jeg fikk problemer med cubanske myndigheter (noe jeg også fikk, da jeg passerte oppholdstillatelsen og ble bedt om å forlate landet av immigrasjonspolitiet.) var en vissheten om at ting kom til å ordne seg hvis det gikk galt, dette er noe de fleste cubanere ikke har. På tross av dette følte jeg at vi grunnleggende sett var like. Selv om jeg ikke har opplevd en revolusjon falle i grus, har også jeg tapt illusjoner. Selv om jeg visste at når jeg kommer til Norge føler jeg meg ikke underernært lenger, var det like reelt der og da.

Unni Wikan (1992) kaller det gjenklang eller “resonans”, når vi møter en annen og gjenkjenner noe. Hun dro til Bali der hun traff mennesker som har blitt beskrevet av Geertz (1973) som fremmede og eksotiske. Wikan kjente seg igjen i balineserne, de stort sett var slik som deg og meg. Møtet med dem gav en resonans i henne. Vi må være sammen for å forstå hverandre, delta i andres verden, vi må bruke det delte rommet hevder Wikan, vår evne til empati og medfølelse. Det er vår eneste sjanse, det er materialet vi har for å bygge bro mellom mennesker. I møte med andre søker vi å forstå hverandre, ved å gjenkjenne en følelse i oss selv. Idet man lar seg påvirke og blir revet med og bort fra den en var; sin egen forforståelse og sine egne dogmer kan vi finne fram til noe fellesmenneskelig, der forståelse kan vokse fram.⁸

I mine forsøk på å skape et felles rom der en samtale kunne utvikle seg, påvirket jeg samtalen. Alle tematiserer sine egne liv i en samtale, spørsmålene etter folks historier førte til en fordypet selvfokusering og selvanalyse hos informantene. Deres standpunkter og verdisetting ble utvilsomt prøvet ut og tildels revidert mot mine standpunkter og verdier. I en samtale deltar forskeren på lik linje med de andre menneskene og da faller det naturlig å trekke inn egne erfaringer. Min målsetning var å oppnå en forståelse av informantenes opplevelse av verden. For å oppnå en slik type forståelse var det nødvendig å bruke meg selv som person. Fordi jeg bodde hjemme hos mine informanter og jeg på mange måter ble tatt inn som et familiemedlem, ble jeg inkludert i deres verden. Vårt forhold var preget av nærhet,

⁸ Hastrup (1997) er også opptatt av at man gjennom delt erfaring kan oppnå en felles forståelse. Hun mener det krever empati, en evne til innlevelse for å sette seg inn i folks meningsunivers.

derfor kunne jeg ikke forholde meg passivt til dem. Jeg måtte delta og gi av meg selv i samhandlingen.

I boken “Det antropologiske prosjekt om forbløffelse” hevder Kirsten Hastrup (1992) at feltarbeideren må la seg forbløffe og i ettertid analysere sine reaksjoner. Feltarbeideren må se på seg selv som et instrument i innsamlingen av data. I og med forskers personlige tilstedeværelse og gjennom de spørsmålene hun stiller preger hun dataene på avgjørende måter gjennom *hele* forskningsprosessen. Ved å gå inn i en samhandlingssituasjon formidler forsker mening og skaper som en av partene i samhandlingen også mening. Slik kan vi si at forsker ikke bare observerer, men også konstruerer på feltarbeidet. I oppgava legger jeg ikke skjul på dette, men har synliggjort meg selv og min påvirkning i teksten. Jeg forsøker å ta leseren med på de oppdagelsesprosessene jeg har vært del av og videreføre oppdagelsene, slik at leseren også kan ta del i den sammenhengen som kunnskapen ble produsert i. Samtalene ble min inngangsport til å forstå hvordan folk forholder seg til omveltningene på Cuba. Min ambisjon er å presentere de samtalene og de opplevelsene som ledet meg inn på disse oppdagelsene.

Under arbeidet med mitt datamateriale er det flere begreper og teoretiske vinklinger jeg kunne bruke i tolkninger av materialet: livsløp, livshistorier, fortellinger og generasjoner har pekt seg ut som sentrale begreper. Jeg skal i det følgende ta for meg disse begrepene for å klargjøre hvordan jeg har valgt å tolke materialet.

Tre generasjoner forteller historier

Oppgavas inndeling i tre generasjoner er for det første empirisk fundert i den forstand at alle tre familiene som utgjorde mine informanter var opptatt av forskjellene mellom generasjonene. En av foreldrene sa det slik: “Vi har levd 40 år med revolusjon! Og hver av disse generasjonene er forskjellige!” Også for meg var generasjonsskillene tydelige. Jeg så hvordan besteforeldre og barnebarn hadde svært forskjellige ønsker og at de også hadde ulike idealer. Forskjellene mellom generasjonene har i avhandlingen fått to aspekter. Det har for det første bidratt til avhandlingens framstillingsform, med tre kapitler som tilsvarer tre generasjoner. Men

motsigelsene mellom generasjonene har også blitt et analytisk poeng fordi jeg setter fokus på hvordan de tre generasjonene opplever endringene på ulik måte.⁹

I artikkelen “The problem of generations” skiller Karl Mannheim (1953) mellom generasjoner i genealogisk forstand, og generasjoner som manifesterer seg historisk og kulturelt. Mennesker som har opplevd en hendelse samtidig, i tilsvarende livsfase får en felles referanse for hendelsen. Innad i en generasjon har menneskene gjort seg noen erfaringer som gir dem noe til felles utover gruppens alder. Innenfor en generasjon finnes ofte subenheter som Mannheim kaller “generation unit” de setter et visst preg på gruppen som helhet. Generasjonen får ofte sitt navn ved en slik subgruppe, og ofte skjer dette i gruppens ungdomstid. I en norsk kontekst blir ”etterkrigsgenerasjonen” brukt som begrep om de som var unge etter 2. verdenskrig og som var med på å bygge opp landet etter at krigen var slutt. “68-erene” er navnet på en gruppe mennesker som var unge og radikale i 1968. Med “generasjon X” tenker en på 90-tallets unge. Dette er en fase i livet da mange orienterer seg, eller finner ut hvilken retning de vil forsøke å styre livet sitt mot. En kan si at ungdomstiden representerer den sentrale *formingsperioden* i et livsløp. Det er da den grunnleggende selvdefineringen foregår. Jeg er hovedsakelig opptatt av hvordan menneskene selv opplevde forskjellene mellom generasjonene og jeg vil spore årsakene til ulikhetene i personenes levde erfaring.

Skillet mellom livsløp og livshistorie er først og fremst livsløpets fokus på hendelser et individ har deltatt i. Rudie (1995) karakteriserer livsløp som en empirisk prosess, hendelser som faktisk fant sted i individenes liv. Livsløpanalyser har ofte karriereforløp som tema (Linde 1993). Den setter fokus på når en hendelsen fant sted, hvordan hendelser fulgte hverandre i tid og hvor lenge de ulike fasene varte. Disse fasene er aktiviteter eller hendelser som med stor grad av sannsynlighet kommer til å inntreffe. Som for eksempel barndom, skolegang, etableringsfase og alderdom som noen hovedtrekk. Hvor vi er i livsløpet legger føringer på hva slags behov og ønsker vi har. Et barn vil ha andre behov enn en voksen, en skoleungdom vil ha andre

⁹ Fernández (1993) hevder det råder ei krise mellom generasjonene på Cuba. Krisen er en del av et større sosialt dilemma skapt av den økonomiske situasjonen, minsket levestandard og færre jobbmuligheter. Også Valdés (1992) mener at forskjellen mellom generasjonene var slående. Castro har karakterisert Cubas historie som en kamp mellom generasjonene.

ønsker enn en eldre. Den økonomiske situasjonen vil også til en viss grad være avhengig av hvor vi befinner oss i livsløpet. Ofte vil en familie med voksne barn ha et større økonomisk spillerom enn en familie med små barn. Et begrep som livsløp gir oss mulighet til å se hvordan noen hendelser på sett og vis strukturerer et menneskes liv. Jeg presenterer ingen livsløpsanalyse, men jeg er opptatt av hvordan ulike plasseringer i livsløpet kan gi ulike opplevelser av nåtida.

”En livshistorie” skriver Kirsten Danielsen (1990:11) ”er en personlig retrospektiv, eller tilbakeskuende beretning om livet en har levet.” Livshistorien er en fyldig selvbiografi der informanten selv strukturerer og lager biografien, enten det er forskeren eller informanten som fører pennen (jmfør Gullestad 1996). Det blir sett på som viktig at forskeren styrer livshistorien i minst mulig grad og at informantens ord blir brukt direkte i den ferdig redigerte teksten. Oscar Lewis har vært en av foregangsfigurene innen livshistorieforskning. Sammen med sine samarbeidspartnere har han samlet enorme mengder datamaterialet fra perioden 1969 til 1970, som han har brukt til sine tre monografier fra Cuba (Lewis, Lewis og Rigdon 1977, 1978). Monografiene inneholder viktige empiriske data fra denne perioden og har slik sett vært sentrale for å gi meg et fyldigere bilde av landet og folket. Med sine studier av fattigdomskultur bruker han ulike livshistorier til å beskrive og tolke deres livssituasjon. Ved å bruke flere livshistorier til mennesker som er i familie, overlapper og supplerer historiene hverandre. Slik gir han et mangfoldig bilde av familieliv og mennesker i deres omgivelser. Historiene jeg presenterer er hentet fra tre familier. Familiemedlemmene snakker om hverandre og belyser dermed hverandres historie. Jeg har tatt med en slektstavle for å tydeliggjøre informantens tilknytning til hverandre.

De tre monografiene Lewis har skrevet fra Cuba er særlig rike på historiske data. Lewis skriver i forordet at informantene selv var opptatt av å formidle sitt møte med den offentlige historien. I artikkelen ”Collecting life histories” (Boulay & Williams 1984) blir Lewis metode diskutert. ”The depth of its historical perspective” (s.252) blir trukket fram som spesielt nyttig for å få et bilde av hvordan mennesker opplever større strukturer. Også mine informanter forteller historier der offentlige hendelser blir trukket inn. I neste kapittel tar jeg for meg Cubas historie i form av en skolebok,

for å vise omgivelsenes betydning for de som opplevde de ulike tidsepokene. I det meste av oppgava har holdt blikket rettet mot de individuelle historiene. Det var i møte med enkelt mennesker jeg fikk et innblikk i hvordan de opplevde endringer i deres liv og det er menneskene jeg først og fremst vil framheve i teksten.

Bruken av informantenes egne ord var noe Oscar Lewis så på som svært sentral. Han mente leserne måtte få direkte tilgang på hva informantene hadde sagt. Å sitere informantene direkte er en viktig form for dokumentasjon og gir teksten autentisitet. Dette var også grunnen til at Lewis unngikk å inkludere spørsmålene han hadde stilt i teksten. Han mente det ville bli en forstyrrende faktor for leserenes opplevelse av historiene. I ettertid har Lewis blitt kritisert for dette (Boulay & Williams 1984). Leseren får inntrykk at forskeren var en allvitende flue på veggen. Vi vet lite om Lewis innsamlingsmetoder, noe som kunne ha gitt ytterligere informasjon om hva slags kunnskap vi leser. I min avhandling har jeg også valgt å bruke informantenes egne ord, men i stedet for å skrive meg selv ut av teksten har jeg gjort min tilstedeværelse tydelig. I teksten jeg har satt deres utsagn sammen med min opplevelse av dem og situasjonen som utspant seg. Jeg beskriver deres utseende, ansiktsuttrykk og stemmebruk. Jeg har også tatt med deres husvær og andre omgivelser.

Manglende analyse av historiene er også noe Lewis har måttet tåle kritikk for: "to describe rather than analyse is to leave undone the essential task of interpreting unspoken cultural rule to the reader" (s.253). Leseren vil selv være den som gjør analysen, noe som kan være spennende, men gir åpning for mistolkninger. I oppgavas analysedel (kapittel 8), har jeg tatt utgangspunkt i begrepet *contradicciones* som gikk igjen i fortellingene, jeg vil vise i hvordan og i noen av sammenhengende begrepet blir brukt. Historiene jeg har fått fortalt er åpne for mange tolkninger, og leserne av denne oppgava vil sikkert tolke historiene på ulik måte, i tråd med sine livserfaringer. Undervegs i oppgava har jeg lagt ut noen lede tråder til hvordan historiene skal forstås, i håp om at lesernes tolkninger skal bli mest mulig i tråd med informantenes opplevelse av verden.

I monografiene Lewis har skrevet er det ikke mulig å se hvilke redigeringer som er gjort. Teksten som blir presentert må ha blitt bearbeidet av forskeren, men på hvilken måte det er gjort forblir uklar. Jeg har selvsagt også satt mitt preg på teksten på grunnleggende måter. Min uunngåelige tilstedeværelse under hele prosessen, mine utgangsspørsmål og min redigering av historiene gjør at avhandlingen også kan ses på som min historie. For å gjøre de fortalte anekdotene forståelig har jeg satt dem sammen til leselige historier, for å få historiene til å passe mellom to permer måtte jeg velge bort noe og fremhevet andre ting. Slik sett har jeg bidratt til å gi historiene en form og samtidig et analytisk innhold.

I Oscar Lewis sine monografier blir personenes livshistorier presentert som en lineær fortelling. Til en viss grad står også historiene jeg presenterer i kronologisk rekkefølge, men like ofte kretser de om hendelser informanten selv valgte å vektlegge. En av kjennetegnene på hva Charlotte Linde (1993) kaller en "life story", eller en livsfortelling er at søkelyset vil være rettet mot fortellingen i seg selv. I boken "Life Stories: The Creation of Coherence" skriver Linde (1993) at mennesker søker å skape sammenheng i sine erfaringer gjennom fortellingen. For å framstå som en god, stabil person trenger et individ å ha en samstemt, akseptabel og konstant revidert fortelling om seg selv. Fortelleren binder sammen hendelser i sin egen historie, men også mellom kulturelle antagelser om den sosiale orden og moralske vurderinger. I det å skape en fortelling ligger det en distanse som gir fortelleren anledning til å reflektere over sitt liv, om hva som er godt og dårlig. Dette er i tråd med Bruner (1986) som skriver at narrativer ligger nær en hverdagslig forståelse av hvordan ting henger sammen. Narrativene organiserer og gir mening til erfaring. Vi snakker ofte i fortellende form og vi forstår kanskje lettere det vi får presentert i historier. Historier er gode å tenke med! Linde hevder at en fortelling ikke nødvendigvis har form som en narrativ med en begynnelse og en slutt. En fortelling kan være sammensatt av ulike temaer og full av assosiasjoner. Linde hevder at fortellingen kan bestå av ulike typer diskursenheter der mening blir uttrykt, enheten kan være en sang, en vits eller et utsagn. Mennesker forteller slike historier for å gjøre et poeng om seg selv.

Skillet mellom livshistorie og fortelling er flytende, jeg har valgt å bruke den termen som mine informanter brukte, *historias*, eller historier. De bruker historie når de beskriver faktiske hendelser fra Cubas historie, og når de forteller fra sitt eget liv. Termen kan også brukes om en fiktiv fortelling med liten rot i virkeligheten. Ved å bruke begrepet historie skiller jeg ikke mellom livshistorie og fortelling. Jeg bruker historier og fortellinger om hverandre, nettopp fordi det jeg har blitt fortalt er anekdoter av forskjellig karakter, noen som virkelig har hendt, andre der fakta spiller liten rolle. Ruth Behar (1993) tar opp dette temaet boken: "Translated Woman: Crossing the border with Esperanzas story" Hun bruker også Esperanzas eget ord *historias*. Behar hevder at vi må forlate de akademiske skillene mellom ulike sjangere: "Whether written as a social analysis, or autobiography, recent tellings of ethnographic tales (...) rely on blurred or mixed genres that makes it increasingly difficult to give a single label to work" (s.17). Hun sier vi må blande sjangrene sammen og gjenfortelle informantenes historier på måter som yter dem rettferdighet.

Sannheten i det å fortelle

Danielsen (1993) er opptatt av skillet mellom fakta og fiksjon i det hun beskriver som "hvite felter" i livshistorier. Hun hevder at mange unngår å snakke om sensitive temaer, eller de presenterer en idealisert fremstilling av seg selv. Her oppstår disse "hvite feltene" av informasjon. Problematikken viser til den informasjon som forskeren ikke har tilgang til, eller det jeg forstår som informantens ukorrekte fremstilling av seg selv. Danielsen hevder videre at en informant kan ha gjort seg erfaringer som er så vanskelige å håndtere at hun eller han forteller svært motstridene historier om seg selv. Danielsen kaller også slike motstridene versjoner av egen historie for "hvite felter".

Jeg er enig med Danielsen at man hverken som privat person eller forsker kan få tilgang til all informasjon om et menneske eller en situasjon og at det dermed oppstår "hvite felter". Verden er mer sammensatt enn at det lar seg gjøre å beskrive det med ord eller nedtegne på papir. Noen følelser og stemninger lar seg ikke fullverdig beskrive, men er det ikke nettopp i skjæringspunktet mellom det sagte og det vi forestilte oss at det åpner seg fascinerende mellommenneskelige rom. Disse rom må antropologen strekke seg etter.

Det er kanskje alltid motsigelser mellom et menneskets fremstilling av seg selv og hva de i realiteten gjør. I stedet for å se på dette som en feil eller en mangel ved datamaterialet har jeg valgt å gå nærmere inn på disse motsigelsene for å forklare hvordan de kan oppstå. Blant mine informanter var det mange som snakket om hvordan de synes ting burde være og unngikk å snakke om egne "svin på skogen". Etter hvert som jeg ble bedre kjent med informantene syntes jeg forholdet mellom hvordan de presenterte seg selv og hva de faktisk gjorde, ble klarere. For meg ble dette en viktig kilde til informasjon fordi det gav meg et bilde av deres moral og verdier, samtidig som jeg så hvordan de hadde vanskeligheter med å etterleve disse verdiene. Når jeg satte motsigelsene i en kontekst ble mye av ambivalensen mellom hva folk sa og hva de gjorde mer forståelig. I analysen har jeg tatt utgangspunkt i ulike motsigelser og gjennom dem blir det tydeliggjort hvordan menneskene opplever endringene som har skjedd i deres liv.

Tanken om at motsigelser kan brukes som inntak til å forstå menneskers opplevelse av verden er i tråd med hvordan Gullestad (1996) analyserer selvbiografiene i "Hverdagsfilosofier". Hun bruker begrepet "vridninger", som tilsvarende Danielsens "hvite felter", men til forskjell fra Danielsen mener Gullestad at "vridninger" er informasjon som utgjør en stor del av livshistorienes verdi. Hun hevder at gjennom "vridninger", kommer verdier til syne. Gullestad skriver at "liv leves i kulturelle sammenhenger og at historier fortelles med utgangspunkt i de konvensjoner, verdibegreper og ideer som disse sammenhengene tilbyr." (s.16) Nettopp fordi "vridningene" er formet av kulturelle ideer, kan de analyseres og være et inntak til å forstå sosialt liv. Derfor kan "vridninger" brukes som analytisk ressurs. I tråd med Gullestad velger jeg å tolke motsetningene som meningsbærende uttrykk.

Haraway² tar opp temaet om fakta og fiksjon. For henne finnes det noe som kan kalles fakta, men fakta er aldri endelig beviste eller ahistorisk sanne. De er sosialt konstruert. Derfor skal man som forsker ikke framstille sine data som om man har funnet den hele og fulle *sannhet*, men likevel ta på alvor at i en gitt sammenheng er det noe som er sant. Haraway introduserer forskeren som "det beskjedne vitne" (som

referert i ”Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway”, Asdal 1998). Hennes ideal er at forskeren skal ta på alvor sin tvil og tro, men også innse at man aldri ser hele bilde. Fordi et menneske alltid vil være situert må man utvise beskjedenhet og ta høgde for at verden kunne sett annerledes ut fra et annet ståsted. Å situere den kunnskapen vi produserer er et viktig poeng for Haraway. Hun hevder at vi må unngå den kunnskapen som kommer fra er gudelignende perspektiv, der forskeren tilsynelatende er overalt på en gang. Det er ikke *ett* riktig ståsted, eller *ett* “natives point of view” som Geertz (1973) kaller det, det er *flere*. Hun argumenterer for en kroppslig forankret kunnskap, der forskeren viser sine spor som i sanden. Haraway tvinger oss til å huske at vi observerer faktiske hendelser, samtidig som vi ikke må operere med endelige sannheter.

Ved å bruke historier som datamateriale, tar jeg på alvor at det folk forteller er hendelser de faktisk har opplevd. Jeg stiller ikke spørsmålsteget ved fortellingenes sannhetsgehalt, men ser på dem som et inntak til folks opplevelse av verden. Samtidig gjør jeg det klart at historiene kommer et steds fra. De er subjektive fortellinger fra et menneskes synspunkt på levd liv. For å motvirke at min forståelse skal dominere analysen, har jeg latt ulike mennesker med ulike opplevelser av nåtida komme til orde. Ved å presentere de ulike synspunktene jeg har fått tilgang på, ønsker jeg å gi et komplekst bilde av nåtida. Historiene de tre generasjonene forteller rommer ulike syn og holdninger til fortid og nåtid. Ved å vektlegge levd liv som grunnlag for menneskers opplevelser, søker jeg å fange opp variasjon i måter å forholde seg til nåtida. Vi forteller historier om nåtida og forestiller oss ei framtid på grunnlag av våre erfaringer i fortida, samtidig som vi ser tilbake på fortida med nåtidas blikk. Hvordan livet som levd står i forhold til historien som fortalt, er spørsmål som er blitt mye diskutert både innenfor og utenfor faglige kretser.

Levd erfaring og fortalte historier

Historiene er ikke blitt fortalt en gang for alle. Det er muntlige fortellinger som kan fortelles om igjen på nye måter. Richard Price (1986) beskriver denne prosessen som: “Time, or rather the experience of what we call memory (...) being squeezed and pulled apart, compressing some things, stretching out others, and in the process

making music.” (s.xi) En historie kjennetegnes ved atskillelsen av den faktiske hendelsen og fortellertidspunktet. Vi kan si at historier som ikke er nedskreven gir den en større grad av fleksibilitet. Fortelleren står friere til å forme historien på nye måter og dermed tilpasse den til situasjonen den fortelles i. Mellommenneskelig kommunikasjon avpasses forteller og tilhører, enten tilhøreren er et barn, ens nærmeste venn eller en stor forsamling. Gjennom den fortellende form er historiene åpne for redigering og omforming, vi legger til og trekker fra. En historie formes i en kontekst og preges av den. Hvis konteksten endres, vil historien antagelig endres sammen med den.

Ingrid Rudie (1995) er opptatt av hvordan slike prosesser foregår. Hun beskriver livsløpet som en empirisk prosess. Hun skiller livsløpet fra livshistorien som fortelling. Når vi forteller en livshistorie, har vi merker oss ved noen hendelser som har forbauset oss, eller forbløffet oss, som Hastrup kaller det (1992). Gjennom slike forbauselser mener Rudie vi reduserer opplevelsens mangetydighet og plasserer den inn i ulike kategorier. Vi distanserer, kontrasterer og kontekstualiserer en erfaring mot en annen. Erfaringer som via ettertidens distanse føles som viktige, setter vi mentale stoppsignal ved. Rudie (1995:55) kaller disse stoppsignalene punkteringer og sier de “fungerer mye som tegnsetninger i en tekst”. Disse stoppsignalene fungerer som orienteringspunkt vi tolker senere hendelser utfra.

Rudie bruker Connertons (1989) teori, for å tilnærme seg spørsmålet om hvordan vi erfarer verden. Connerton skiller mellom tre typer minne: personlig, kognitivt og vaneminne. Personlig minne gir seg utslag i hvordan menneskene forteller om seg selv i sin livshistorie. I ettertidens lys får fortelleren anledning til å distansere seg fra sine handlinger og reflektere over sitt liv. Det andre type minne omhandler hvordan et menneske husker utvendige fakta som ord og vers, dette er et kognitivt minne, som psykologer har vært opptatt av. Den tredje kategorien minne dreier seg om det vi husker gjennom kroppen. Dette er et vaneminne (“habit”), eller de hendelsene vi har deltatt i gang på gang og som vi gjør uten å tenke over det, som å sykle eller håndhilse. Denne typen kroppslig minne kan også gi seg utslag i en kollektiv variant. Mennesker som har opplevd en hendelse i fellesskap kan inneha et sosialt kroppslig minne. Connerton hevder at kulturelt minne er sedimentert i kroppen: “the past is, as

it were, sedimentet in the body” (s.72). Sedimentering i kroppen kommer til uttrykk gjennom to type prosesser: Inkorporert og inskribert. Inkorporert minne har kroppen som sitt medium og er knyttet til informasjon som sendes gjennom kroppslig aktivitet. Rudie hevder at denne type minne har en plastisk karakter som gjør den lettere å forme enn inskribert minne. Inskribert erfaring viser til kunnskap som er blitt nedskrevet eller forevigget på andre måter, som vi derfor har vi eksplisitt tilgang på. Inkorporert kunnskap er langt vanskeligere å fange; tillæring av det inkorporerte skjer gjennom sosialisering og direkte erfaring med menneskene som bærer en slik kunnskap.

Hva slags nåtidig situasjon vi befinner oss i legger føringer på hvilke opplevelser vi vektlegger. Connerton (1989) hevder at: ”our experience of the present very largely depends upon our knowledge of the past.” (s.2) Han mener at vi bærer med oss fortida i nåtida gjennom inkorporert praksis. De hendelsene vi har tatt del i legger seg i kroppen som et minne. Denne type minne kan endres med omgivelsene hevder Rudie: ”...så lenge livshistorien som fortelling er del av en pågående muntlig kommunikasjon, kan den vinkles og justeres i takt med et skiftende fokus.” (Ibid. s.67). Rudie skriver at muntlige fortellinger kan falle inn under kategorien inkorporert kunnskap nettopp fordi det ikke er nedskrevet, men ønsker å utvide skillet mellom inkorporert og inskribert kunnskap og antyder en mellomkategori, der den muntlige fortellingen blir betegnet som halv-innskrevet. Dette er fordi en fortelling representerer en refleksjon og distansering som skiller den fra det inkorporerte som ofte er uartikulert. En fortelling har gått igjennom noen sprang fra stum praksis til beskrivelse. Fortellinger vil utgjøre referansepunkter til senere orientering, men fordi de ikke er nedskrevne har de allikevel beholdt sin plastiske karakter. Slik kan fortelleren tilpasse historiene ulike livssituasjoner og slik være en forlengelse av personens tilpasning til livet.

Gjennom å fortelle historier ordner vi erfaring og gjør verden forståelig for oss selv. Samtidig kommuniserer vi noe om oss selv til andre. Historier utgjør broer mellom oss og de andre. Slik kan mennesker møtes å forstå hverandre. Historier kan også fungere som en bro mellom fortida, nåtida og framtida. Gullestad (1996) er inne på dette når hun skriver at en fortelling er en: “integret del av det livet den forsøker å

fortelle om. Det å fortelle sin livshistorie er ikke bare en hjelp til å omarbeide fortiden, men også til å bearbeide nåtiden og framtiden gjennom fortiden” (s.17). Gjennom historiene søker fortelleren å skape sammenhenger mellom fortid, nåtid og en mulig framtid. Fordi nåtida blir sett i lys av fortida, blir fortida på mange måter en forutsetning for å forstå nåtida.

I det følgende kapittelet skal jeg ta for meg deler av Cubas historie for å vise hvordan ulike rammebetingelser har preget generasjonene. Jeg bruker en skolebok fra fjerde klasse for å vise hvordan revolusjonen presenterer seg selv, samtidig som jeg vil vise hvor kraftfullt de historiske hendelsene har fortonet seg for menneskene. Ved å gi dette historiske bakgrunnsteppet blir det tydelig hvor forskjellige tidsepoker de tre generasjonene har opplevd. Hvordan dette har preget dem, skal vi senere se i deres historier (kapittel 5, 6 og 7).

Kapittel 4

Cubas historie

Kamp for uavhengighet

På en haiketur fra Havanna til Isabelas gård fikk jeg en bok av sjåføren. Boka het: ”*Vida política de mi patria*” (Det politiske liv til mitt fedreland). (Hernández 1979 sist trykket 1986) Det var en skolebok for fjerde klasse jeg hadde fått og jeg begynte å lese... På grunnlag av Cubas historie kan vi: ”sammenligne dagens situasjon i vårt sosialistiske fedreland med den som eksisterte før revolusjonen triumferte. Du kommer til å få vite hva slags endringer som hendte folket ved at de oppnådde uavhengighet; av den grunn bør du beherske den nødvendige historien slik at du har mulighet til å forstå den rettferdighet og overlegenhet som er den sosialismen som vi nå bygger opp, den som får oss til å føle en stor beundring og respekt for vårt fedreland og våre arbeidere.” (s.7) Utdraget fra boken er sterkt farget av politisk tendens og leseren får klart inntrykk av hva som er den rette tro. Jeg bruker skoleboka for å vise hvordan myndighetene omtaler seg selv, men også for å vise hva som faktisk har skjedd og hvor kraftfullt det må ha vært å oppleve de ulike tidsepokene på Cuba. Skoleboka tar ikke for seg alle delene av Cubas historie: jeg supplerer derfor med annen sosiologisk litteratur for å gi et utfyllende bilde av hva som har skjedd de siste 150 årene.

Cubas historie blir i boka beskrevet som en lang kamp for nasjonal frigjøring ”først mot Spania” (s.6), kolonimakten. I 1868 startet den første av frigjøringskrigene som varte i 10 år. José Martí var journalist og forfatter og skrev mye av frigjøringsheltenes tankegods¹⁰. I 1892 opprettet han det kubanske revolusjonære partiet. Deres fremste kampsak var nasjonal uavhengighet. I april 1895 startet Matonio Maceo, Máximo Gómez og José Martí en ny frigjøringskrig. I 1897 hadde frigjøringshæren fått kontroll over øya og Spania ble tvunget til å gi Cuba utstrakt autonomi. José Martí falt i kampene, men hans tekster om et fritt Cuba har senere

¹⁰ Kapcia (1986) vektlegger Martí's innflytelse på den revolusjonære bevegelse. Martí har inspirert frigjøringskamper flere steder i Latin-Amerika.

vært viktige inspirasjonskilder til nasjonal suverenitet. Men avhengigheten tok ikke slutt med frigjøringskrigen fra Spania. USA blandet seg inn i krigens slutfase. Dermed fikk *los imperialistas yanquis* en tykk finger med i styringen av landet. I boka kaller de styresettet som eksisterte før revolusjonen for "tyranniet". I den tida styrte den upopulære og korrupte lederen Batista landet. Havanna var å betrakte som USAs skjøge med sine luksuriøse hoteller, casinoer og klubber. Cuba var et forlystelsens sted for den amerikanske elite. Prostitusjon, gambling og mafiavirksomhet florerte. "Under kapitalismen var ikke folket herre over landets rikdommer," står det i skoleboka. "Det eksisterte en minoritet som utnyttet dem [den cubanske befolkning]. Denne minoriteten bestod av rike familier." (s.18) I tillegg hadde "*los imperialistas yanquis* fått fatt i rikdommene i landet vårt", de som egde jorda og produksjonsmidlene. Bøndene som bodde på Cuba "levde i den ytterste fattigdom og uvitenhet." (s.62) Kontrasten mellom de rike og de fattige var grell. Store deler av befolkningen levde i nød. Analfabetismen var høy, skoler og helsetilbud var forbeholdt de med penger. I Havanna var hele bydeler regnet som slum og i boka står det at 90% av befolkningen led av underernæring.

I lang tid var misnøyen og fattigdommen grobunn for motstand mot regimet. Med den unge juristen Fidel Castro i spissen, angrep en gruppe revolusjonære ungdommer et militærfort i Santiago de Cuba den 26 juli 1953. Angrepet ble slått tilbake og Fidel Castro ble arrestert og stilt for retten. Her holdt han sin egen forsvarstale der han uttalte at "historien vil frikjenne meg". Opprøret Fidel hadde startet mislyktes, men det virket som en pådriver for den revolusjonære bevegelsen. Fidel Castro satt i fengsel og ble senere landsforvist til Mexico. Derifra begynte han å forberede revolusjonen. I 1956 ankom Fidel og hans sjøsyke rebellhær Cubas strender, der de ble møtt av Batistas menn. Bare 12 av rebellene overlevde og de tok vegen til fjellene i Sierra Meistra. I fjellene bygde de opp geriljahæren som på kort tid vokste seg sterk. Blant de skjeggete rebellene var Fidels bror, Raul Castro, den folkekjære Camillo Cienfuegos og den agentinske legen Ernesto Che Guevara. Sammen ønsket de å realisere José Marti sine mål om et fritt Cuba med en jevnere fordeling av landets rikdommer. Deres ideologiske budskap var tuftet på nasjonalisme og demokrati og var ikke uttalt kommunistisk . Budskapet hadde stor appell blant jordløse bønder og arbeidere. Også i byene blant studenter og intellektuelle ble det organisert

motstandsgrupper. Dette førte til Batistas fall. Nyttårsaften flyktet Batista og hans nærmeste tilhengere til USA.

Revolusjonens triumf

”Den første januar 1959, med revolusjonen som makthavere, oppnådde vi vår totale uavhengighet. Helt fra dette øyeblikk ledet Fidel folket til å bygge opp et samfunn slik som José Martí ønsket seg: Med alle, og til det beste for alle. (*Con todos, y para el bien de todos.*)” 8. januar gikk Fidel Castro og hans menn sin seiersgang inn i Havanna. De hadde kommet marsjerende fra Santiago de Cuba (øst på øya) og overalt ble de hedret som befriere. Bilder fra revolusjonens triumf viser tusenvis av cubanere som strømmer ut på gater og torv i en ellevill seiersrus. De synger ”leve Cuba, leve Fidel, leve folket, vi står sammen med han” (“*viva Cuba, viva Fidel, viva el pueblo estamos con él*”). De vifter med det cubanske flagg og roper ”Fidel, Fidel, Fidel”. Max Azicri (1988) beskriver i boken “Cuba, Politics, Economics, and Society” det brus av framtidshåp som preget den følgende tida. Folk hadde tro på at de skulle bygge vegen til det nye livet sammen. Sosiologen Leiner (1994) beskriver talen Fidel holdt kvelden den 8. januar til tusener av jublende cubanere. Fidel snakket om rebellene som hadde seiret, om hvordan de måtte holde revolusjonen i enhet, og om den nasjonale oppgava de hadde framfor seg med å bringe sosial rettferdighet til et uavhengig Cuba. Når han sluttet å snakke, landet to duer på hans skuldre. For mange representerte duene livet, og Fidel hadde fått guddommelig beskyttelse! Fidel rørte ved hjertene og sjelen til folket. De følte at det var som han snakket om hver enkelt sin suverenitet. Han gjenvant den enkeltes stolthet, verdighet og selvrespekt. De var ikke lenger slaver under USA, de var en fri nasjon. Fidel var befrieren.¹¹

Med CIA i ryggen invaderte eksilcubanerne Grisebukta i 1961. Ved hjelp av en enorm mobilisering av befolkningen ble invasjonen slått tilbake. Nok en gang seiret Fidel Castro over USA-vennlige krefter, og nok en gang stod cubanerne sammen for å verne om sin nasjonale suverenitet. I en tale etter angrepet erklærte Fidel den cubanske revolusjonen for sosialistisk. Revolusjonen hadde startet som en nasjonal

¹¹ Rosendahl (1997) hevder at det revolusjonære fellesskapet var i et liminalt stadie der ingenting var satt i strukturerte rammer, men hadde en karakter av det Victor Turner kaller ”comunitas”. Folk håpet på endring og de var villige til å ofre seg for å skape det nye samfunnet.

frigjøringsbevegelse gikk over til å forkynne en marxist-leninistisk ideologi.¹² Fra da av var det proletariates diktatur som skulle styre landet og bygge et sosialistisk samfunn. Utover på 60-tallet foregikk det en radikalisering av revolusjonen. Prosessen med å skape en stabil stat begynte og det ble viktig for Fidel Castro å skape et solid maktgrunnlag.

Mobilisering av en revolusjonær nasjon

Kort tid etter revolusjonens¹³ triumf ble store mobiliseringskampanjer satt i sving. Tusenvis av frivillige dro ut på landsbygda som lærere. 40 % av befolkningen ble i 1959 regnet som analfabeter og i 1961 hadde over 700 000 mennesker lært å lese og skrive. Hele befolkningen ble mobilisert i kampanjene, ofte gjennom organisasjonen CDR (*Los Comités de Defensa de la Revolución*). Skoleboka beskriver hvordan CDR oppstod som et resultat av et attentatforsøk mot Fidel. “Fidel måtte konfrontere aggresjonen fra imperialistene *yanqui*, [derfor] etablerte vi et kollektivt revolusjonært vaktapparat i hvert kvartal og på denne måten fikk de kontrarevolusjonære, som gikk de nordamerikanske imperialistenes ærend, ikke engang røre seg (...) Folket har deltatt massivt i forsvaret av fedrelandet, i forsvaret av landets rikdommer, av fabrikkene, av minene, av jorda.” (s.106) Også vaksinasjoner og skrive-kampanjer ble organisert gjennom CDR, og det var en selvfølge å delta. Ikke minst innenfor jordbruket kom frivillige fra fjern og nær for å arbeide. Både skolebarn og arbeidere deltok i sukkerinnhøstingen eller annet jordbruksarbeid i 45 av årets dager.

Gjennom frivillig arbeide ble hver enkelt aktør i den revolusjonere prosess, der skulle deres revolusjonære bevissthet (*conciencia*) komme til syne. For det var ikke bare et revolusjonært samfunn som skulle bygges opp, også folket skulle formes til å bli nye sosialistiske mennesker, *el hombre nuevo*. Ideen bak “det nye mennesket” kom fra Ernesto Che Guevara, som i følge skoleboka ”var den største drivkraften bak frivillig arbeide i vårt land.” Videre står det at: ”under sosialismen er arbeidet forandret til en kjærkommen plikt fordi det er til det beste for samfunnet og realiseres alltid med

¹² I “*Cuba, from Columbus to Castro*” beskriver Suchlicki (1986) det ideologiske vendingen mot marxisme-leninisme.

¹³ Begrepet revolusjon blir i en cubansk kontekst brukt for å beskrive den sosiale og politiske omformingen av samfunnet som begynte etter 1959, og som ennå ikke er avsluttet. Samtidig refererer begrepet til selve systemet. Menneskene i det politiske systemet kan også kalles revolusjonære. (Rosenadahl 1997).

glede.” (s.50) Det nye mennesket skulle arbeide og ofre seg (*sacrificarse*) for kollektivet uten egoistiske hensikter. Han eller hun skulle oppnå individuell frigjøring gjennom arbeid, moral og utdanning. Lønnen personen fikk skulle være av moralsk karakter, ikke først og fremst økonomisk. Sentralt i ideen om det nye menneske er koblingen mellom tanke og handling¹⁴. Den revolusjonære bevisstheten (*conciencia*) skulle komme til syne gjennom å arbeide for revolusjonen (*sacrificarse*). Slik skulle samfunnet transformeres som et hele. I skoleboka blir Fidel sitert: ”lær å arbeide med hendene deres, og dere må lære og arbeide med hodene deres” (s.58). Det nye (revolusjonære) mennesket skulle omformes både gjennom arbeid og tanke.¹⁵ Bygdeskolene (*escuelas en el campo*) hadde en viktig funksjon i denne sammenhengen. På bygdeskolene arbeidet elevene med jordbruk, mens de også fikk sin utdanning. På skolene var marxisme et eget fag og jeg ble fortalt at marsjering var et av de mest populære valgfagene.

“På utviklingas vegger” (s.36) heter ett av kapitlene i skoleboka, der omforminga og industrialiseringa av Cuba blir beskrevet. “Sukkeret er vår fremste rikdom. (...) Som Fidel har sagt: “...alt brennstoff, kornet, den uendelige mengde ting vi konsumerer, kjøper vi med dette sukkeret. [Takket være] vår søster Sovjetunionen som kjøper vårt sukker, går den cubanske økonomien framover.” Videre beskriver skoleboka hvordan revolusjonen innførte gratis utdanning og helsestell for alle, hvordan helse systemene ble utbygd til et av de beste i Latin-Amerika. Antallet leger økte og barnedødeligheten ble en av de laveste i verden. Sport blir viet stor plass i skoleboka. To jenter med medaljer om halsen er avbildet og under står det: “Deres triumfer er også folkets triumfer.” José Marti blir sitert: “barna må utdannes til kjærlighet for fedrelandet, kjærlighet til arbeidet og kjærlighet til kroppsøving og sport, slik kan de bli gode mennesker med god helse og være klare til å gi sin hjelp til de andre.”

I årene 1969 til 1970 oppholdt det nordamerikanske antropologekteparet Lewis seg på Cuba. I de tre bøkene “Living the revolution” (Lewis, Lewis og Rigdon 1977, 1978) beskriver Lewis livet til mennesker i Havannas slumområder. I bøkene

¹⁴ Green (1983) beskriver hvordan revolusjonær handling og tanke blir knyttet sammen i folks hverdagsliv.

¹⁵ Se Roca (1993), Kapcia (1994) for videre drøfting av begrepet “det nye mennesket”.

forteller informantene hvordan de har deltatt i revolusjonen, hvordan de fikk huset de bor i og hvordan de har lært å lese og skrive. Sykehus og skoler har blitt bygget i bydelen og det har kommet butikker som ga ut rasjoneringskvoten til alle. Mange av historiene vitner om en sterk tro på revolusjonen og på Fidel. Ruth M. Lewis skriver i introduksjonen til bøkene at hun sjelden har opplevd et slikt politisk engasjement blant fattige. Informantene forteller også om mangel på varer i butikkene og vanskeligheter med offentlige transportmidler, de forteller om at de har fått færre muligheter til strø jobber og til å tjene penger etter revolusjonen.

I skoleboka blir hjelpen fra Sovjetunionen beskrevet med en dialog mellom far og sønn:

“Pappa, se for en vakker båt!”

“Ja, det er en Sovjetisk tankbåt som frakter olje til vårt land.”

“Og tenk at den har kommet så lang veg for å hjelpe sitt broder land!”

“Ja slik er det sønn, USSR har gitt oss hjelp på alle måter, til alle tider. Når revolusjonen triumferte og alle arbeiderne ville skape et nytt land der alle mennesker var glade, begynte de nordamerikanske imperialistene å angripe oss. Først sluttet de å selge oss olje, som er så nødvendig for industrien og for fabrikkene; da kom Sovjetunionen oss til hjelp, de anstrengte seg kraftig for å selge olje til oss. Etterpå nektet regjeringen i USA å kjøpe vårt sukker.”

“Ville imperialistene gjøre slutt på Cubanerne, er det sant pappa?”

“Ja, de ville se at folket vårt døde, men for hver økonomiske aggresjon mot vårt fedreland fikk folket hjelp fra våre sosialistiske brødre og slik kunne vårt land overleve som det første sosialistiske land i Amerika.”

“Vi er et tappert folk, vi kommer aldri til å dø ut og vi kommer til å kjempe uten redsel hvor det er nødvendig” sa sønnen med revolusjonær stolthet.”

Slik beskriver Fidel båndene til Sovjetunionen (sitat fra skoleboka): “...på den frie jord som luften... har de i dag omfavnet hverandre... med håndhilsinger og evig vennskap, ble folket av proletarer, smidd av Lenin og Martís revolusjonære barn... [knyttet sammen]”.

Skoleboka avslutter med nok et sitat av Fidel: “ ...det folket som ikke er i stand til å ofre seg for andre folk, er heller ikke kapabel til å ofre seg for sitt eget; det folket som ikke er rede til å kjempe for friheten til de andre, vil aldri være rede til å kjempe for

sin egen frihet”. Derfor er det vår plikt å hjelpe våre folkebrødre som trenger oss, for slik å være verdige helter som Máximo Gómez og el Che Guevara.”

Vennskapet til Sovjetunionen viste seg ikke å være evig, skoleboka var ikke mye verdt for han som gav den til meg.

Ikke alle cubanere fant sin plass innenfor det revolusjonære systemet. Dette ble tydelig under flukten fra havnen Mariel. Fra april til september 1980 dro over 120 000 mennesker over havet til USA (Opjordsmoen 2000). I tillegg hadde mange flyktninger søkt ly i Perus ambassade i Havanna, der de oppholdt seg i flere uker. Utenfor ambassaden ble det holdt demonstrasjoner mot de som skulle dra. Det utviklet seg til rene slagsmål, der folk kastet egg og tomater på hverandre. Flyktningene ble kalt ormeyngel (*gusanos*) og de ble beskyldt for å svikte revolusjonen. Familiemedlemmer stod mot hverandre og venner ble uvenner under sammenstøtene. En ny strøm flåteflyktninger satte i 1994 kursen mot Florida. Det blir sagt at Fidel åpnet fengsler og andre statlige institusjoner og sendte de innsatte over havet. De mange flyktningene skapte forore i USA; myndighetene fra de to land gikk sammen om en avtale der USA skulle ta imot 20 000 flyktninger i året, mens cubanske yndigheter skulle stanse flåteflyktningene.

Når revolusjonen spiser sine barn

“Det var da det begynte å gå galt”, fortalte flere av informantene, da general Arnaldo T. Ochoa Sáñez og tre andre ble dømt til døden og skutt. De ble tiltalt for deltagelse i narkotikasmugling og for å ha forrådt revolusjonen. (Baloyra & Morris 1993). Ochoa var en av Fidels mest betrodde menn. De hadde kriget sammen i Sierra Meistra, og Ochoa ble senere hedret for å være en av heltene under krigen i Angola. Flere av informantene fortalte at det var noe avskyelig ved rettssaken. Både fordi noen så høyt opp i partiet var involvert i narkotikasmugling, men også fordi Ochoa ble sent til døden av sin venn Fidel. Revolusjonen hadde spist ett av sine barn.

Etter denne hendelsen kom endringene på løpende bånd. Rivingen av muren i Berlin, noen måneder senere ble Sovjetunionen oppløst. Med Sovjetunionens fall fikk Cubas økonomi et kraftig skudd for baugen. Avviklingen av COMECON¹⁶ betydde

¹⁶ COMECON var en økonomisk samarbeidsorganisasjon mellom de sosialistiske landene.

avviklingen av 85% av Cubas marked (Padula 1993). I tillegg strammet USA inn på den 30 års lange handelsblokkaden. Krisa lot ikke vente på seg. Fra å leve i et land der staten garanterte for befolkningens økonomiske og materielle velstand, var det ikke lenger nok til alle. Staten som kontrollerte og distribuerte det meste av varer og tjenester, hadde ikke lenger stort å tilby innbyggerne. Våren 1990 innførte styresmaktene det de kaller *el período especial en el tiempo de paz*, den spesielle perioden i fredstid (Halebsky & Kirk 1992). Denne kan karakteriseres som en slags forklaring på de endringene staten har iverksatt. Begrepet fungerer også som en forklaring på de harde betingelsene cubanerne må leve under, og hvorfor de må forsake så mange av de godene de hadde før.

En av endringene som har blitt innført under *el período especial* er åpningen for investeringer av utenlandsk kapital på Cuba etter 1991. Dette har ført til at land som Canada, Spania og Italia har gått inn med store investeringer innenfor turistnæring, nikkellutvinning og i oljebransjen. De nye turistsentraene har åpnet for mange arbeidsplasser både rundt og i sentraene. En del av de som jobber for utenlandske firmaer får nå lønningene sine utbetalt i dollar. I tillegg får de ofte gaver som såpe, sko og klær. Dette gjør disse yrkene så attraktive og at de blir foretrukket framfor å arbeide for den cubanske staten.

I 1993 ble forbudet mot å være i besittelse av utenlandsk valuta opphevet. Dette var en endring som hadde enorm betydning for folk flest. Mange av de som har familie og venner i utlandet kunne da få tilsendt penger og gå direkte i dollarbutikker for å bruke dem. Tidligere var disse utsalgsstedene kun forbeholdt utlendinger og diplomater. Etersom tilgangen på dollar har blitt større mellom folk har det dukket opp flere utsalgssteder som kun selger varer for dollar. Dette har skjedd mens varetilgangen for pesosbrukere har blitt langt mindre. De fleste nødvendighetsvarer som mat, klær, sko og bensin blir solgt i dollar, man er derfor i stor grad avhengig av dollar i dagens Cuba. Likevel blir lønningene utbetalt i pesos. Lønningene varierer fra 160 til 400 pesos per måned og har steget minimalt etter innføringen av *el período especial*. Den cubanske pesoen har stabilisert seg på 20 pesos per dollar, men i realiteten er den mindre verdt. Det har oppstått to økonomiske systemer etter legaliseringen av dollar: revolusjonens pesos, som også er basert på distribuering av

mat og klær gjennom rasjonering; og dollarøkonomien som er knyttet til turistnæring og dollarbutikker. Statlige lønninger bli utbetalt i nesten verdiløse pesos, mens de fleste varer blir solgt for uoppnåelige dollar. Hverdagslivet går derfor ut på å skaffe til vege det nødvendige for seg og familien. Og det er “de grønne” sedlene som er mangelvare nummer en. Derfor blir naturlig nok turister som antageligvis har mange av disse spesielt attraktive.

Etter at turistflommen har gjort sitt inntog på Cuba har det dukket opp mange alternative løsninger på å få fatt i de grønne sedlene. Rundt om i Havanna så jeg flere kreative forsøk på å skaffe seg en inntekt. Folk som har et ledig rom leier ut til turister. Andre har åpnet familiedrevne restauranter med tolv stoler (*paladar*). På gata selger gamle sine rasjonerte kvoter på sigarer og kaffe, noen har åpnet boder der de selger pizza, andre har åpnet verksted med mer eller mindre hjemmelagde deler. Et vanlig syn var alle *bisitaxiene*, hjemmelagde sykkeldrosjer som gjerne vil frakte turister for dollar.

Svinn fra arbeidsplasser var ikke uvanlig før *el periodo especial*, men på 90-tallet har det utviklet seg til rene tyveri (Rosendahl 1997). Mange av disse varene tok vegen til svartebørsen, noe som har ført mafia-lignende virksomhet ut av kontroll. Flere ganger hørte jeg folk sa: “Vær forsiktig! Gata er i lys lue!” (“*Tenga cuidado por allí, la calle esta en candela!*”) Politiet slår hardt ned på kriminalitet, salg av narkotika og nasking på gata. Ikke sjelden ble venner av meg stoppet på gata, bøtelagt og tatt med i avhør, uten å ha gjort noe. Jeg hadde avtale med et par kamerater om at jeg beskyttet dem mot politiet, mens de beskyttet meg mot andre tvilsomme individer... Prostitusjon er et vanlig syn i Havanna. Mange har hevdet at Cuba på nytt har blitt et forlystelsessted for turister, slik det var før revolusjonen. Unge vakre *pepillas* (jenter) kommer gående med *pepe*: det vil si bleke, mannlige turister. (Prostitusjon eller *jineterismo* er noe jeg tar opp i kapittel 7.)

Et tredje eksempel på endringene er bondemarkedet (*el agro*) som ble gjenåpnet i 1994. Bondemarkedet ble stengt i 1986 fordi myndighetene mente det skapte ulikheter mellom folk. Bønder har etter denne endringen fått selge sine varer fritt på markedet, noe som gir en lukrativ mulighet til å tjene penger. I tillegg har bøndene på

landsbygda god tilgang på mat, noe som kan være et problem i Havanna. Prisene på markedet er relativt høye og fortjenesten er god. Problemet for mange bønder er at de har vanskeligheter med å få transportert varene sine. Bøndene forplikter seg til å selge en del av sine produkter til staten, mot en tilbakebetaling som ligger langt under markedspris. Ny skattelegning har ført til at inntektene på de ulike private næringene varierer kraftig og at mange som prøver å satse på en ny næringsveg må gi opp fordi utgiftene blir for store.

“Vi er de eneste og det er intet alternativ!”¹⁷

Selv om Sovjetunionen er oppløst og Cuba står uten sin sterke støttespiller, gir ikke Fidel Castro opp revolusjonen. Statens ideologi er fremdeles tuftet på José Martí's skrifter og marxisme-leninisme. I stedet for å dempe på den sosialistiske linjen har Fidel innført slagordet ”*socialismo o muerte*”, sosialisme eller døden. Selv om det på folkemunne heter at ”sosialisme er døden”, er det ingen som truer Fidels posisjon. Men Fidel har innsett at staten må kompensere for tidligere gunstige handelsavtaler med Sovjetunionen, derfor satses det på at turistnæringen skal gi nye inntekter. I 1998 passerte inntektene fra turismen inntektene staten fikk fra sukkereksporten. I 1997 kom det 1,2 millioner turister til Cuba. I år 2000 er antallet beregnet til 2 millioner. Både staten og enkeltmennesker er avhengig av tilgang på hard valuta, og turistnæringa har seilt opp som en av få muligheter til slik inntekt. For den jevne cubaner betyr den økonomiske krisa enten enorme vanskeligheter, eller muligheter til å tjene gode penger. I et land der de gjorde revolusjon for å bygge et system som gav like rettigheter og muligheter til alle, er det kommet forskjeller mellom folk. Omveltningene har skapt en ny situasjon der spillereglerne er snudd på hode og spillereglene er nye.

Den eldre generasjonen er preget av årene da de var unge og revolusjonen var ny og steil. Mange av de eldre ser tilbake på fortida med nostalgisk blikk. I neste kapittel skal vi følge de eldre og høre hvordan de beskriver fortid og nåtid.

¹⁷ Fidel sitert i artikkelen: ”We are the Only Ones and There is No Alternative - vanguard Party Politics in Cuba”, 1975-1991 (Pérez-Stable 1993). Min oversettelse.

Kapittel 5

Revolusjonens fedre

Alltid revolusjonær

Isabela og jeg er på veg til Alta Habana for å besøke hennes søster Yolanda, dattera Alina, samt Isabela og Yolandas far, Chucho. Vi hopper av den overfylte bussen og går bortover vegen til leiligheten deres. Alta Habana er en av Havannas grønne bydeler. Store trær kaster skygge over den ellers opphetede vegen. Hester og geiter går og beiter av det frodige gresset i vegkanten. Isabela forteller at dette var slumområder før revolusjonen. Etter at revolusjonen triumferte ble slummen revet og blokkene ble bygget. Leilighetene ble gitt ut til de som hadde bodd der før og til arbeiderne, deriblant hennes far. Noen av blokkene er forfalne nå. Vinduer mangler, veggene er umalte og planker henger og slenger. Isabela forteller at mange av blokkene ikke lenger har vann og strøm, og at alt inventar er borte. Andre blokker er i god stand. Ei kone henger klesvasken ut i sola og ei annen står og roper fra balkongen. Langs vegen leker barn med sine hjemmelagde sykler, mens en pjusket hund springer etter. En mann selger appelsiner, andre menn sløver i skyggen. Vi treffer Chucho utenfor leiligheten, han lyser opp når han ser oss og hilser oss med: ”her kommer jo mine yndlingsdamer!” Vi går opp til Yolanda, det er hun som styrer leiligheten.

”Hun er som en kone for meg!” Sier Chucho.

”Hvordan da?” Spør jeg.

”Hun behandler meg som hennes mann. Hun lager mat, vasker klær. Hun passer huset som ei kone.” Yolanda har middagen klar når vi kommer. Ris, bønnestuing, *yucca* og salat. Vi spiser oss gode og mette og avslutter med en liten svart kaffe med mye brunt sukker. Nå for tiden har ikke Chucho noen kone, men han har vært gift tre ganger og har fire barn. Isabela sier han alltid er forelsket. Han er ikke seg selv hvis han ikke har en kvinne i kikkerten. Chucho er en sentral person i familien. Han er til stor hjelp og støtte for henne og søstrene. I perioder bodde han på gården til Isabela. Der har han en maisåker, tomater, løk, papaya, *yucca* og andre rotfrukter, *platanos*, bananer, litt kaffe og tobakk til eget bruk. Han har også en flokk burhøns og en gris

han aler opp. Isabela fikk hjelp av han til å engasjere arbeidere på gården og ofte var han ute og jobbet med dem. Han hjelper også Anabela, den yngste dattera som har flyttet til Italia. Hun har kjøpt en leilighet i Havanna og Chucho pusser den opp.

Chucho var ikke særlig positiv til at jeg skulle skrive om Cuba, han var skeptisk til alle spørsmålene mine. Han spurte ved et par anledninger “hva vil du med dette?” “Hva skal du bruke det til?” Jeg svarte at jeg ville skrive om Cuba og at jeg derfor prøvde å lære mest mulig om landet, men det var tydelig at han ikke slo seg helt til ro med det svaret. Likevel tok han meg under sin vinge og lot meg bo i hans hus. Det er Isabela som har fortalt meg det meste om Chuchos historie, selv fortalte han bare bruddstykker som “den gangen jeg jobbet i Camaguay”, men hvis jeg spurte han direkte var svarene korte.

Chucho vokste opp øst på øya. Familien hans var jordløse bønder som arbeidet for amerikanerne. Til tider gikk de sultne som barn fortalte han. De hadde maismel de laget grøt av, men kosten var ensidig og ikke nok til å bli mett av. Da revolusjonen brøt ut jobbet han på en kasino, han kunne knapt lese og skrive. Med revolusjonen endret Chuchos liv seg. Han vervet seg i militæret og etterhvert begynte han å studere landbruk. Hans datter har fortalt meg at han dedikerte hele livet sitt til revolusjonen.

“Jeg har vært revolusjonær hele mitt liv!” fortalte han.

“Er du det fremdeles?” spurte jeg.

“Ja, det er jeg. Jeg snakker ikke stygt om Fidel, men ingen er perfekt. Marti sa at ingen er mer perfekte enn sola og sola har også merker.” Jeg spurte Chucho om han kunne skrive ned dette sitatet av Marti. Det gjorde han med et smil.

“Jeg håper Fidel vil leve i 1000 år. I 1959 ble jeg militær, jeg var korporal. Broren min deltok i invasjonen i Grisebukta og jeg stod parat. Senere jobbet jeg med jordbruk og var sjef i mange år. Revolusjonen var stor, men den kunne vært mye større. Mye større! Det er trist og se at det en har trodd på hele livet ikke fungerer. Problemet i dette landet er at det er alt for mange som ikke vil arbeide, og at de som ikke arbeider også vil spise og de spiser mer en de som arbeider!”

Flere ganger har hans datter Isabela fortalt meg historien om da Chucho traff Che Guevara. De var ute på åkeren og kuttet sukkerrør da de så en bil komme. Det var en

gammel, helt vanlig bil, og det var ingen eskorte som fulgte han. Bilen stoppet og utkom el Che. Han gikk bort til arbeiderne og satte seg ned sammen med dem. Ikke opp på et podium, en talerstol eller noe. Nei, han satte seg rett ned sammen med dem. Der satt de og snakket sammen, el Che spurte hvordan arbeidet gikk og de svarte. Etter en stund satte han seg i bilen igjen og kjørte videre.

For meg var Chucho lik både el Che og Fidel. Chucho var som dem like hardt arbeidene revolusjonær. På tross av sine nesten 70 år var han sjarmerende og karismatisk. Han hadde alltid en spøk på lur, alltid et komplement, samtidig som han var alvorlig. Han skrev dikt og språket hans var fullt av poesi. Chucho spurte om jeg hadde lest Gabriel Garcia Marquez "Hundre års ensomhet", det hadde jeg, og vi lo av bokens herlige karakterer. Chucho hadde en naturlig autoritet i det han sa, en måtte ha respekt for han, der han kom med bredbremmet stråhatt, store støvler og sigar i munnviken.

En dag kom Felix innom Chuchos hus i Havanna. De to smilte bredt da de så hverandre. Det var tydelig at de to var gamle venner. Praten gikk lett, det virket som de hadde mye til felles. "Felix kan du snakke med!" utbryter Chucho. "Han er en virkelig revolusjonær!"

Jeg spør dem om hvordan *el período especial* påvirker folk, og vi ender i en lang diskusjon.

"For meg er *el período especial* ingenting! Jeg jobba mer de ni årene før revolusjonen enn jeg gjør nå! Vi kommer ut av *el período especial*, men det kommer ikke til å ta to år! Det kommer til å ta mange år! Folk må bli klar over hva de gjør! Det er folk som ikke forstår! Ting forandrer seg og det til det ekstreme, aldri til det i midten. Det er dialektikken. Som Gomes¹⁸ sa: "Når det ikke kommer, går det forbi." ("*Lo que no llega, pasa*") Nå har man gitt slipp på prinsippene for å overleve! Dette har influert ungdommen spesielt fordi ungdommen er mer påvirkelige enn oss! Jeg kjenner direktøren på en av tobakksfabrikkene, han er svart. Tror du han hadde sittet i den stillingen hvis det ikke hadde vært for revolusjonen? Revolusjonen gav oss så

¹⁸ Máximus Gómes var en av de som kjempet sammen med Martí mot Spania under frigjøringskrigene fra 1895 til 1899.

mange ting at vi ikke setter pris på det. Den nye generasjonen verdsetter ikke alt det strevet som ligger bak det vi har nå. Nå har staten møtt veggen, men vi skal huske at revolusjonen åpnet mange dører! Den gav oss mat, klær, sko, men de unge tar det for gitt! De vil ikke arbeide for det! Vi er ikke vant til dette med dollar. Nå er det kommet forskjeller mellom folk. Det er ikke lenger likt for alle. Carlos Lage¹⁹, visepresidenten sa at *el período especial* kommer til å gi oss problemer. Det kommer til å bli forskjell på folk. Det kommer til å bli prostitusjon. Folk som hadde en lik situasjon før, har blitt ulike nå. Den største forskjellen er at de som ville bli noe før kunne studere medisin og til ingeniør. De som vil bli noe nå sitter og passer doen på et hotell! De er de som tjener mest! Derfor slutter ungdommen å studere. De tror ikke på framtida. De tror ikke at *el período especial* kommer til å ta slutt. For å studere trenger man å tro på at man får bruk for sin utdanning. Men i dag slutter ungdommen å studere for å bli kelner på et hotell. Når vil dette affektere oss? Alle vil bli påvirket av dette. Vi må huske Marti sine ord om at den som vet, er mere verdt enn den som sloss!”

Både Felix og Chucho er bekymret for de unges moral. Chucho synes det han ser er trist:

“Jeg ser på ungdommen i dag og synes det som skjer er veldig trist. USA kommer ikke til å invadere Cuba igjen, kampen nå er ideologisk. Og det er de unge som lettest blir rammet.”

Barnebarnet til Chucho, Alina på 22 år er også i stua. Diskusjonen ser ikke ut til å engasjere henne. Det ser ut som hun har hørt samtalen før og det ser ut som hun er lei den.

Mor i huset

Luiza var min selvutnevnte mor i Havanna. Hun leide ut tre rom til turister og jeg leide det ene. Luiza var ”*mama de la casa*”, mor i huset. Det var der hun oppholdt seg i stor grad, utenom søndagene, da gikk Luiza ofte i kirka. Hun sier hun ikke liker å gå ut. I leiligheten føler hun seg trygg. “Det er fordi naboene passer på hverandre” sier hun. “De som er lik en selv, passer på den andres saker. Derfor er det ingen som

¹⁹ Carlos Lage er ministeren som er ansvarlig for den økonomiske politikken i *el período especial* (Eckstein 1994).

robber en.” Fra balkongen får Luiza med seg det som skjer. Derifra snakker hun med de andre nabokonene. Av og til kommer det slektninger og besøker henne, mannen og dattera. I tillegg er hun “mor” til alle turistene hun får besøk av. Hun tilbringer mye tid på kjøkkenet. Over døra henger det et skilt der det står “La cosina de Luiza”. Hun lager ofte stuinger av bønner og andre retter som er tidkrevende. Luiza legger vinn på å servere god mat. Før hvert måltid lager hun en liten tallerken med litt av alt det gode hun skal servere. Da jeg spurte sa hun at det var til de døde. “Av og til kommer fuglene ned og spiser av det. Jeg gir alltid bort, derfor har jeg heller aldri sultet. Jeg har alltid hatt mat.”

Selv om Luiza aldri har sultet har også endringene kommet til hennes kjøkken. Det har vært vanskelige tider, da det ikke fantes mat i Havanna. Men endringene har i all hovedsak virket positivt på Luizas livssituasjon. Med fallet av Sovjetunionen åpnet Fidel for turisme og noen av dem har banket på hennes dør. Dette har åpnet opp for en helt ny inntektskilde, utleie av rom og servering av mat. Siden huset er Luizas ansvarsområde, ble også turistene det. Og inntektene ble også hennes.

Luiza forteller at hun var 20 år da hun giftet seg. Året etter triumferte revolusjonen og et år senere fikk hun sin første sønn. I årene som fulgte reiste hun og mannen Leonardo rundt som artister, de dro til Sovjetunionen og der døde deres sønn. Senere fikk Luiza to barn til, en sønn og en datter.

“Jeg sa til sønnen min, dra til Mexico! Du er ung, du må ut å oppleve! Dra ut og se hvordan verden er! Ta med deg det gode og la det vonde være.” Men det er en trist dame som sier dette. Hennes store sorg er at familien er splittet. Hun har et barnebarn i Mexico som hun ikke får se. Hun snakker mye om barnebarnet, hvor stor han blir og at han sier han er cubaner:

“Jeg er ikke mexikaner sier han. Jeg er cubaner.”

En dag spurte jeg om Luiza kunne fortelle meg om sin barndom:

“Min barndom var veldig bra. Jeg hadde tre brødre og jeg var den eneste jenta. Og vi var ikke middelklasse, men i den fattige klassen, men jeg hadde alt. Alt, alt, alt, hadde jeg. Min barndom var veldig bra slik jeg husker den. Jeg gikk på skolen gjennom hele barndommen, helt til jeg giftet meg. Moren min betalte slik at jeg

skulle ha gode lærere (...). Broen min ble drept før revolusjonen triumferte i 1958, den 13. April. Det var forferdelig det som vi opplevde. Jeg ble syk i nervene mine av revolusjonen. Av å se så mye krig, så mye blod, så mange uskyldige som ble drept, som ikke visste noe, ikke engang hvorfor de var der. Alle var de unggutter som var i militæret til Batista. Og de ble kommandert til å sloss mot rebellene. Og de gikk på miner, de ble bombet. Dette var forferdelig, forferdelig Ana! Vi gikk gjennom mye i denne epoken (...). 80-tallet er den eneste epoken jeg husker var bra med denne regjeringen. Når de åpnet bondemarkedet, det var mye penger og pengene hadde en verdi. Nå for tida er det bare de med dollar som spiser. Den som ikke har dollar, er ingenting nå for tida. Og så dyrt som det er! Har du sett hva mangoene koster! Hvorfor er de så dyre i dette landet hvor vi kunne produsert tonnevis med mango?"

Luiza har ikke mye positivt å si om styresmaktene:

"I nesten 40 år har jeg levd med denne señoren. Det er så stor motsetning mellom hva de gjør og hva de sier. Og det de gjør er ikke til folkets fordel."

Luizas mann Leonardo hadde også noe på hjertet:

"Fordi det er så stor mangel på subsistensvarer har vi vært nødt til å lage en drage (*ivrido*) og denne dragen har to hoder, vi er ikke kapitalistiske og vi er ikke sosialistiske. Og dette tror jeg er en selvmotsigelse. Det vil si at det ikke er logisk og alt som ikke er logisk tror jeg ikke kan overleve. Jeg vet ikke hva som vil komme, jeg tenker mye på det, for hvordan skal vi leve med denne motsigelsen? For vi kan ikke være sosialister med en kapitalistisk mentalitet og vi kan ikke være kapitalistiske med en sosialistisk mentalitet. Sosialisme i teorien har aldri blitt realisert. Jeg var i Sovjetunionen og sosialismen var ennå ikke realisert. Nei, sosialismen den sier, for eksempel, at alle skal ha like rettigheter, men det er ikke mulig for det har også noe med individet å gjøre. I vårt land har vi utdanning og medisinsk oppmerksomhet som er gratis. Det har vært veldig bra. Utviklede land har også sosial sikkerhet, men den har sine begrensninger. Her er det ingen begrensninger på det området. Trenger du en hjerteoperasjon koster det millioner av pesos [i utviklede land], men her koster det ingenting. Dette forstår ikke folk. For eksempel er det land der man må tenke seg om før man dør, fordi det koster penger å dø! På Cuba koster det ingenting. Her har vi kiste, bilen som kommer kjører og det koster ingenting. Å gifte seg koster ingenting, men å skille seg koster noen få pesos. Før var telefonen gratis, gratis! Og transporten

var veldig billig, 5 centavos. Og i en epoke var den helt gratis! Noen la igjen småpenger på bussen, bare de som ville! Nå koster det 10 ganger mer, (sic.) men lønningene har ikke økt like mye. Vi får se hvordan dette løser seg... Alle cubanere venter og håper, men vi vet ikke helt på hva. Vi håper vi skal få leve i et mer utviklet og et roligere land.”

Luiza og Leonardo ser oppgitt på hverandre. De lener seg tilbake i sine gyngestoler og sukker:

“En dag mer, en dag mindre... (*Un día mas, un día menos...*)“

“Hva betyr det?” spurte jeg.

“Nei det er bare slikt en sier!” sa Luiza og lo litt.

Å legge alt bak seg

Alba og Oscar bor i en livlig gate i Habana Vieja. Der har de et forholdsvis stort og nytt hus i en ellers nedslitt gate. Alba og Oscar var alltid glade for besøk og inviterte meg ofte på kaffe, mat eller et glass rom. De satte på musikk eller på TV hvis det var baseball. I en liten inngjerding ved kjøkkenet stod to griser. Den ene var tjukk og skulle snart slaktes. Det skulle skje på Alba sin fødselsdag. Alba er mor til Isabela og Yolanda. Hun var gift med deres far Chucho, men det er mange år siden de ble skilt. Nå er hun gift med Oscar. Han jobber som sikkerhetsvakt for Fidel Castro, jeg spurte hvor han holdt til, men det ville han ikke ut med... Sammen har de sønnen Oscardito. Han er i 30-årene og har mye kontakt med foreldrene sine. En dag på slutteten av mitt opphold på Cuba dro jeg på besøk til Alba og Oscar for å gjøre et intervju med dem på bånd. Jeg spurte Alba om hvordan det var da hun gikk på skolen?

“Jeg lærte å lese og skrive etter at jeg var stor. Da jeg hadde fått Isabela og Yolanda. Jeg lærte å lese i en av alfabetiseringskampanjene. Jeg kommer fra landsbygda utenfor Camaguey. Min pappa jobbet som administrator og hadde god lønn. Derfor var ikke vi fattige. Vi bodde i et bra hus og vi hadde dyr. Min mor ville ikke at vi skulle gå på skole, for da måtte vi dra inn til byen og hun ville ikke at vi skulle dra dit alene. Før revolusjonen triumferte dro jeg fra mine foreldre. Jeg giftet meg og dro. Min far kjempet for Batista i fjellene. Etter at revolusjonen triumferte ble jeg med i den første bataljonen for kvinner. Der var jeg med under Oktoberkrisa²⁰ og Grisebukta i 1961. Der var jeg i tre måneder. Etterpå begynte jeg på skole. Jeg lærte å lese og skrive, og jeg lærte å kjøre bil. Dette var i 1963. Da jeg var ferdig med skolen, begynte jeg å arbeide som sjåfør. Jeg kjørte de bilene som de kontrarevolusjonære etterlot seg da de forlot landet. Vi brukte disse bilene fordi det var problemer med transport, det var lite busser og vi måtte bruke det vi hadde. Gjennom arbeidet fikk jeg bolig. Fordi jeg ikke hadde hus, ble jeg tildelt et av de husene til de som hadde dratt fra landet. Der bodde vi i åtte år, det var et bra hus og vi bodde billig. Jeg hadde arbeid og jeg fortsatte å studere. Jeg var med på et studieprogram, etter at det begynte jeg å arbeide på en fabrikk og der traff vi hverandre, i 1965. I 1968 giftet vi oss, ja det er lenge siden nå. Over 30 år siden. Ja, det var en fin tid. Da hadde jeg det bra. Det var der jeg traff han. Og vi giftet oss og fikk vi en sønn.

²⁰ Også kalt Cuba krisa, 1962.

Jeg har jobbet med mange ting opp gjennom årene og jeg har lært mye. Hele tiden har jeg vært sjef, (*dirigente*). Jeg var administrativ leder og partipolitisk²¹ leder. Helt fram til 1989.”

Ved en annen anledning fortalte Alba om da hun arbeidet for revolusjonen. Hun viste meg diplomer og vitnemål hun hadde fått for deltagelse i frivillig arbeid og for skolene hun har gått. Det gjorde hun med et smil og med tydelig stolthet. Også huset de bor i fikk de gjennom frivillig arbeid.

“Jeg arbeidet i 25 år og jeg fullførte den 5. graden. Og da pensjonerte jeg meg. Jeg sluttet å arbeide og jeg trakk meg fra alle verv. Revolusjonen tapte seg, jeg så alle motsigelsene og jeg begynte å tenke annerledes. Ochoa²² ble henrettet og alle de problemene! Så begynte han, det vil si *el Comandante*, problemene med dollaren, å bytte til ulvens penger. Da begynte endringene litt og litt. Fram til da hadde alle hatt et likt nivå på livet, det vil si at alle gikk i butikken og handlet ris og det vi trengte. Etter at dollaren ble frigitt, kom ulikhetene. *El período especial* og alle de problemene landet fikk etter at Sovjetunionen falt, da kom endringene og ulikhetene. Før 1990 var en god tid, før Sovjetunionen falt. Det var mange ting å få kjøpt, det var bedre enn nå, en kunne gå ut å more seg, skolene var bedre enn nå, det var lærere, skolene var renere, de var malte, det var mindre å bekymre seg over, før Sovjetunionens fall var det bra her, etter det kom ulikhetene... Det betyr at noen har mulighet til å spise kjøtt, drikke øl, kle seg fint, men den som ikke har dollar kan ikke gjøre noe av dette. Og det man kan få kjøpt for dollar er av bedre kvalitet enn det man får kjøpt for nasjonale penger. Så jeg bestemte meg for å forlate partiet og legge alt bak meg. Alt sammen. Alt. Så jeg pensjonerte meg, fordi jeg var ikke enig i de forandringene som skjedde, at turistene kom og at dollaren fikk sirkulere i landet og dette sosialistiske styre som er her nå, jeg liker det ikke. Jeg liker det ikke fordi nå for tida er det den som har en forretning, eller stjeler, som lever bra, men en arbeider gjør ikke det, fordi lønningen strekker ikke til! Jeg har en søster som sender meg klær, det er hun som dro til USA (*el norte*) som jeg ikke fikk snakke med, ikke skrive til, men

²¹ Det eneste tillatte politiske partiet på Cuba er *Partido Comunista de Cuba* (PCC), (Rosendahl 1997).

²² General Ochoa ble dømt til døden for narkotikahandel i 1989 (se kapittel 4).

senere når forandringene kom er det personene utenfor som hjelper oss. Og de fikk vi ikke snakke med engang. Selv om det var mora eller faren eller et barn, dette forandret seg etter at *el período especial* ble innført. Nå får man kjøpt alt for dollar.”

“Hvordan påvirker dette familien?” spurte jeg.

“Problemet med familien før 1990 var å holde familien i enhet. Fordi kommunismen stod i motsetning til den religiøse tro. Det vil si at hvis jeg var kommunist, måtte jeg forlate partiet hvis jeg også var religiøs. En kunne ikke være religiøs om en skulle være kommunist.²³ Moren min hadde en figur av *la Virgen de la Caridad*²⁴, en stor figur. Den kunne hun ikke ha hvis hun skulle være kommunist. Derfor ble det uenighet i familien mellom de som var religiøse og de som var revolusjonære. Dette har forandret seg etter 1990, da han [Fidel] begynte forandringene (*cuando él cambio*).”

“Hva skjedde i ditt tilfelle?” spurte jeg.

“I mitt tilfelle?” svarte Alba. “Mitt tilfelle var veldig trist, fordi jeg diskuterte dette mye og hadde mye problemer med min mor og min far på grunn av dette, de er døde. Og min søster, som dro til nord, vi kranglet, diskuterte, lette etter problemer. Vi var en familie fra bygda. Vi var fire søsken og mor og far, og min onkel. Og vi hadde det fint sammen. Alt hadde vi der på gården, vi hadde det fint, så kom revolusjonene og så begynte motsigelsene. Vel, jeg var den første som lette etter konflikter mellom meg og mor og far. Og vi ble uenige og vel, det var store problemer.”

“Fundamentale problemer...” fortsetter Oscar. “Hvis du hadde en familie i utlandet, av de som dro til USA, fikk du ikke snakke med dem på telefonen og de fikk ikke komme hit. Du fikk ikke ha relasjoner med dem og dette var av politiske grunner. Selv om det var den helt nære familien, fordi de ble sett på som kontrarevolusjonære. Mange av våre venner, kamerater, naboer og familie likte ikke å leve under dette styret. Noen dro, andre kritiserte det. Disse motsigelsene som var innad i befolkningen førte til splittelse av mange familier. Men det har også ført mange sammen. Alba og jeg var revolusjonære! Jeg var aktiv i *el juventud*²⁵ og Alba var

²³ Under den fjerde parti kongressen i 1991 ble det vedtatt at troende kunne være medlemmer av partiet (Pérez Sarduy & Stubbs 1993)

²⁴ *La Virgen de la Caridad del Cobre* er Cubas skytshelgen, hun er synkretisert som Ochùn innen for *la regla de Ocha*, det religiøse systemet: *santería* (Barnet 1997).

²⁵ Det kommunistiske partiets ungdomsorganisasjon.

aktiv, vi hadde noe felles, fra et politisk synspunkt, vi gikk godt sammen på denne måten og vi flyttet sammen og vi fikk familie. Vi fikk dekket alle våre nødvendige behov av revolusjonen. Med de økonomiske problemene har prisene steget, men arbeiderne fortsetter med den samme lønnen. Det vi lever under nå er ikke et sosialistisk system, men et kapitalistisk. Prisene stiger, men ikke lønningene. Nå koster en kilo grisekjøtt 70 pesos! Og du må betale i dollar! Skjønner du hvordan tingene er? Og hva blir konsekvensene av dette? Jeg har ikke mulighet til å forsørge hjemmet! Jeg er mann, men jeg har ikke mulighet til å forsørge hjemmet med de pengene jeg tjener! Det er ikke nok! Hvis Alba er sinna og sier til meg: "Du må forsørge dette hjemmet, eller så må du flytte!" Så må jeg flytte herifra! For jeg kan ikke forsørge dette hjemmet. Jeg er arbeider! Jeg er den som jobber! Hun er pensjonert. Og da ser du motsigelsene i dette landet!"

"Det som er viktig nå er å ha noen utenfor" sier Alba. "Ana, problemet er økonomien. Pengene strekker ikke til. Og som en konsekvens av dette kommer problemene for familien. Det er så mye arbeid med å få tak i mat, og konsekvensen av dette er diskusjoner. Hvis du går rundt i hvert hus skal du få se hvor mye problemer som eksisterer på hvert sted. Se hvordan Yolanda lever (hennes datter)! Hennes lønning strekker ikke til. Hvor får hun maten fra? Hun får penger fra sin søster Anabel i Italia og faren hennes hjelper henne også. Og slik lever hun mer eller mindre bra. De som har en forretning (*negocio*) lever bra. For eksempel min søster som bor i Camaguey. Hun jobbet som leder for turisme, som delegat for partiet. Hun mangler ingenting fordi hun har åpnet en kafé. For hvis du har vært integrert i et arbeide der du hadde dine privilegier er det lettere å leve. Jeg [har det bra] fordi jeg tidligere jobbet med en dame som fikk seg en forretning. Etter at jeg ble pensjonert begynte jeg å jobbe med henne. Vi er en familie som har det normalt. Vi har ikke mye, men vi har heller ikke lite. Jeg har en venninne som er sykepleierske, hun har et barn og hun må leie ut et rom for å ha mulighet til å spise. Hennes lønning strekker ikke til."

"Der borte i ditt land kan du få deg et hus for deg selv hvis du gifter deg, her kan du ikke det," sier Oscar. "Og det fører med seg mye konflikt og problemer. En mister det som er friheten i huset (...) Men ingen har mulighet til å leve uten familie her, det

kan jeg garantere deg. Hvis jeg går til huset til fetteren min, tar han imot meg, går jeg til onkelen min, tar han imot meg, går jeg til broren min, tar han imot meg. Jeg kan gå hvor som helst, jeg behøver ikke ringe, de tar alltid imot meg. Hvis de har kaffe gir de meg kaffe, har de en dram, gir de meg en dram, har de middag gir de meg middag. Og vi går godt sammen. Dette er familien som lever uavhengig av hverandre. Hvis jeg har en bror som bor her, det er bra i begynnelsen, og så kommer det til et punkt... En mann må ha sitt liv med en kvinne og en kvinne må ha sitt liv med en mann, eller så blir det problemer. Hver familie må leve sammen og ha sin bolig. Der ungene kan vokse opp og når ungene er store må de dra å lete etter et sted der de kan bo og lage sitt liv og sin familie. Dette er slik og må være slik. Dessverre får ikke alle denne muligheten å skape sin familie for seg selv. Og det er der motsigelsene kommer fram. Motsigelsene kommer fra at man mister privatlivet og friheten til å handle som man vil innenfor huset.”

“Dere er vel glad i familien deres?” spurte jeg

“Ja, ja. Motsetningene er en ting, å være glad i noen er noe annet” svarer Oscar.

“Men selv om man er glad i familien sin kan man ikke unngå at man blir rammet av de økonomiske problemene. Amalia (Isabelas datter) bodde lenge her, Oscardito stikker alltid innom. Nei, omsorgen for familien blir ikke mindre.”

Den eldre generasjonen

Personene jeg har presentert som revolusjonens fedre er alle over 50 år. De var 9 år eller mer da revolusjonen triumferte og Fidel Castro tok over makten, slik at de alle har klare minner fra den tida. Det var krig og sterke politiske motsigelser, noe som tydelig har preget de eldre. Noen av dem tok del i revolusjonsbølgen og dedikerte sine liv til revolusjonen, andre var sterke motstandere; å være nøytral var nesten umulig. USA, den sterke og nære naboen i nord, opptrådte nådeløs i sine forsøk på å hindre kommunismen i å spre seg. Det fikk cubanerne erfare da CIA-støttede eksilcubanere i 1961 invaderte Grisebukta. Året etter opplevde denne generasjonen enda en krise, da den sovjetiske marine var på veg til Cuba med langdistanse raketter. USA satte hardt mot hardt og truet med bombing hvis rakettene ble utplassert. I siste øyeblikk snudde de sovjetiske krigsskipene med raketter og en storkrig ble avverget. Fiendebildet var tydelig og det var vanskelig å unngå å ta del i konflikten.

Myndighetene mobiliserte hele befolkningen under disse konfliktene. Den eldre generasjonen fikk derfor direkte erfaring med hva revolusjonen betydde.

Alle de eldre har opplevd krigene, men ikke alle deltok på samme side. Hvilken side de stod på, kom i mange henseender an på deres bakgrunn. De som kom fra fattige familier støttet oftere de revolusjonære enn de som kom fra rike familier. De som hadde materielle rikdommer hadde mye å tape når den revolusjonære hær nasjonaliserte eiendommer. Farge hadde også betydning for hvilken side de tok i konflikten. Budskapet om like rettigheter for alle uansett hudfarge, appellerte til mange svarte²⁶. Sosial status og personlig erfaring var derfor avgjørende faktorer når folk tok parti med eller mot revolusjonen. Også dagens situasjon blir sett ut i fra erfaringer tidligere i livet.

Fortida beskrevet med ulike fortegn

Før og nå var en sentral distinksjon for den eldre generasjonen. Når de snakket om før (*antes*), kom det fram av sammenhengen om de mente tida før revolusjonen, eller om de viste til situasjonen før innføringen av *el período especial*. Når Felix sier at: ”vi skal huske at revolusjonen åpnet mange dører! Den gav oss mat, klær, sko” refererte han til årene før revolusjonen triumferte, og de endringene det bragte med seg. Når han sier at: ”de som ville bli noe før kunne studere” mener han før revolusjonen ble rammet av den økonomiske krisa. Som mange andre likte Felix bedre å fortelle om årene før revolusjonen. Da fungerte *antes* som en markering av en endring fra noe dårlig til noe godt, men når det var snakk om før innføringen av *el período especial* refererer endringen til noe som har gått fra godt til dårlig. ”De som vil bli noe nå sitter å passer doen på et hotell!” sier han og det er tydelig at den nåtida han beskriver er vurdert utfra en fortid som var bedre. Nåtida bærer altså med seg et sett med referanser som må forstås i forhold til personens erfaringer med fortida.

Felix og Chucho beskriver tida før revolusjonen som dårlige år. Chucho fortalte at foreldrene hans hadde vært fattige, jordløse bønder. Selv kunne han knapt lese og skrive. Felix fortalte om hans sorte venn som var direktør på en fabrikk og sier

²⁶ Pérez Sarduy & Stubbs (1993) hevder at *el período especial* er ikke noe nytt for svarte, det nye er at *el período especial* etter 1991 var for alle.

vennen neppe hadde sittet i den stillingen hvis det ikke hadde vært for revolusjonen. Mennesker som beskriver årene før (*antes*) revolusjonen på en negativ måte, deltok selv i oppbygningen av den nye revolusjonære staten. Flere av informantene deltok mot amerikanerne under invasjonen i Grisebukta og senere i Oktoberkrisa. At de selv var med og kjempet for Fidel og revolusjonen, gjorde at de har følt denne kampen på kroppen. Felix sin sorte venn og andre mørkhudede følte rasisme på kroppen før revolusjon. Fortellingen om før (*antes*) er forbundet med en kroppslig erfaring, som gir minnet en sterk karakter. Chucho forteller (kapittel 5) at han ønsket å dra til Angola, men at han ikke ble valgt ut til å dra. Å dra til Angola i krigstjeneste kunne innebære døden, Chucho var villig til å dø for revolusjonen.

Felix og Chucho hadde noe til felles da de traff hverandre. I møtet mellom de to uttrykte de begge en gjensynsglede, det var som om de to visste hvor de hadde hverandre, de visste hvor den andre stod. Chucho hadde ikke villet fortelle meg mye om sin fortid, men da Felix kom var det som han lyste opp: "Felix kan du snakke med! Han er en virkelig revolusjonær!" Det virket som at deres felles deltagelse innenfor revolusjonen hadde gitt dem en felles opplevelse av nåtida og en felles referanse til fortida.

Luiza forteller en annen variant av fortida, enn de eldre karene. Hun brukte motsatt fortegn i sin beskrivelse av *antes*. Hun mintes åra før revolusjonen som en god tid. Hun fortalte om en god barndom, selv om de ikke var rike. Men hun gikk på skole og hun hadde "alt, alt, alt," som hun sa. I lys av nåtida fortøner revolusjonen seg som en forferdelse. Broren hennes døde under kampene på Batistas side. Hun forteller om "krig", "blod" og "så mange uskyldige som ble drept". At systemet nå slår sprekker blir for henne en bekreftelse på at revolusjonen aldri har vært til det beste. I tillegg har omveltningene som rokker ved systemet slått positivt ut for Luiza. Med myndighetenes åpning for å være i besittelse av dollar, kan hun fritt bruke dollarne hun tjener på turistutleie. Luiza assosierer ikke seg selv som person med revolusjonen. I mange tilfeller framstiller hun seg selv som det motsatte: en religiøs person som er mest opptatt av å være mor i huset.

Alba minnes også årene før revolusjonen som god tid. Hun fortalte at hun kom fra en familie som bodde på landsbygda og at de ikke var fattige. Faren hennes kjempet på Batistas side mot Fidel, likevel støttet Alba revolusjonen etter triumfen. Hun fortalte at hun tidligere kom i konflikter med familien sin på grunn av revolusjonen. Hun kranglet med sine foreldre fordi de stod på hver sin side i konflikten og hun mistet kontakten med sin søster som dro til USA. Alba dro fra sin familie og giftet seg med en som også var revolusjonær. Når hun tenker tilbake synes hun det var galt å nedprioritere familien. Selv om revolusjonen har gitt henne mye, vil hun ikke lenger ha noe med den å gjøre. Hun har lagt det bak seg, alt sammen. Alba er altså en av de som har snudd. Hun vendte seg mot foreldrene sine etter at revolusjonen triumferte, men etter den økonomiske krisa har rammet revolusjonen har hun snudd tilbake igjen. Den økonomiske krisa har ikke bare ført med seg vanskeligheter for Alba. Åpningen for bruk av dollar har gitt henne anledning til å ta imot penger fra søsteren i USA. I tillegg har Alba åpnet en kafé, noe som gjør at hun ikke lenger sliter økonomisk.

I dette kapitlet har revolusjonens fedre fortalt sine historier. I kapitlet som følger skal vi møte deres barn, de som har vokst opp med revolusjonen og som nå er voksne og selv har barn. Jeg har kalt dem ”revolusjonens barn”.

Kapittel 6

Revolusjonens barn

Vende tilbake

Monica har en liten bolig i gamle Havanna. Det er varmt der og lavt under taket. Fra stuen går det en smal trapp opp til annen etasje. Monica har satt inn et tak, slik at leiligheten har fått to etasjer og sønnen hennes har fått eget rom å sove i. Selv sover hun i stua på en sammenleggbar seng. Bordet kan også slås sammen. Det er utrolig hvordan hun klarer å utnytte plassen. Til og med to hunder har hun dyttet inn. Leiligheten hennes ligger vegg i vegg med moras. Opprinnelig var leiligheten en del av moras leilighet, men de satte inn en vegg og slik fikk Monica egen bolig. En dag jeg kommer på besøk har jeg tatt med meg båndopptaker. Jeg spør Monica om hvordan hun hadde det da hun studerte:

“Fantastisk! (*Marviloso!*)”

“I hvilken betydning?”

“I all slags betydning! Fordi, Ana, det var en ren ungdom. Det er noe som ikke kan forklares. Det var en etappe så fin at jeg ikke har ord. Det var en veldig fin tid da jeg var student. Helt annerledes enn i dag. Det var en annen ideologi, eller folk tenkte annerledes. Helt annerledes. Hadde jeg hatt en tidsmaskin og kunne snu og vende tilbake til den tiden... Av og til blir jeg trist når jeg tenker på disse tingene. Se på ungdommen i dag, og min som var så annerledes. Nå er det annerledes. Vi var renere, mentaliteten var renere. Jeg vet ikke. Det var fint. Hvis jeg kunne, ville jeg ha dratt tilbake. Jeg hadde en fin barndom. Far og mor, de er gode. Jeg manglet aldri noe, jeg fikk alt jeg trengte, jeg gikk mye ut, jeg har en bror. Vi hadde alt vi trengte i familien for å være glade. Livet var annerledes, Ana. Det var mange ting på rasjoneringsboka (*la libreta*) og det var mye å få kjøpt i butikkene. Livsstandarden var høyere, en fikk for eksempel matolje på rasjoneringsboka hver måned. Såpe til å vaske, såpe til å bade, saker som er nødvendige. Det var ikke i overflod, men en hadde et bra liv. Og prisene var ikke så høye, hvis noen av varene tok slutt, kunne en gå å kjøpe nytt. Nå er det annerledes. Nå er det ingenting på rasjoneringsboka! Ris, sukker og bønner, av og til kjøttdeig (*picadillo*), det har en spist i løpet av to dager og etterpå spiser en

ikke. De kunne likegodt bare fjernet hele boka. For meg kunne de bare ta med seg hele greia. Før var det rasjoneringsbok for klær også, en fikk håndklær, lakener, sko. Dette var før, nå eksisterer ikke den rasjoneringsboka mer. Nå får en bare kjøpt for dollar. Det er ting å få kjøpt for nasjonale penger der en må betale det ekvivalente i pesos. For eksempel hvis noe koster 15 dollar, kan en betale 300 pesos. Men hvem har 300 pesos? Det er vanskelig.”

Monica har sluttet å jobbe. Hun jobbet i 15 år som sekretær. I 1994 ble hun utsatt for en ulykke og hun måtte legges inn på sykehus. Etter det har hun ikke begynt å jobbe igjen. Hun sier det ikke er verdt bryet.

“Ting begynte å bli vanskeligere, pengene jeg tjente gav meg ikke det jeg trengte, lønningen var ikke nok å leve for, så da jobbet jeg ikke mer. Så bedret situasjonen seg fordi jeg startet opp en restaurant (*paladar*) her i huset. Situasjonen bedret seg veldig! Pesoen hadde verdi, nå er den ikke verdt noe, men da hadde pengene verdi. Fra 1994 til året 1996, var det annerledes nivå på livet. Jeg hadde restauranten og jeg hadde det stort sett bra. Jeg hadde ikke nok til luksus, men vel, det var bra og jeg jobbet. Men så tok det slutt. Staten begynte å selge den samme maten billigere. Prisene steg, det var en epoke da dollaren var verdt 120 pesos. Varene ble så dyre, og så måtte jeg begynne å betale skatt og da var det ikke bryet verdt lenger.”

Da staten innførte nye skatteregler var ikke restauranten lønnsom lenger. Hun fortsatte å selge fruktis til 1 peso stykket. Slik tjente hun til livets opphold da jeg var der. I sommermånedene gikk salget bra. Det var varmt og det var mange som ville ha fruktis. Men utover oktober og november var det få som handlet. På den tiden tok også forholdet til kjæresten hennes slutt. Han hadde en sykkelrossje og kunne ofte tjene fem dollar på en dag. Men det var lavsesong og lite turister som ville sitte på. Antallet sykkelrossjer hadde også økt betraktelig, jeg så tydelig forskjell fra første gang jeg var i Havanna i januar 1997 til når dette intervjuet ble gjort i oktober 1998. Derfor var inntektene labre for han også. Monica fortalte at den dårlige økonomien påvirket forholdet deres og at det var en av grunnene til at de brøt opp. Monica hadde blitt tynn da jeg kom. Hun hadde ikke spist på flere dager. Jeg hadde med olje og tomatsaus til henne da jeg kom.

“Med den oljen reddet du livet mitt denne uka, for med denne flasken har du løst et problem for meg. Jeg hadde ingenting! Jeg hadde en kylling og fettene fra den, men nå

har jeg ingenting, en må finne på noe! (*Hay que inventar!*) Med denne flaska olje kommer jeg til å gjøre det bra! Men i morgen begynner problemene igjen.”

“Du er tynn nå, Monica!” sier jeg.

“Men Ana! Tenk! Jeg har ingen som hjelper meg! Selv om jeg begynner å jobbe for staten, lønnen min er 160 pesos, og det tilsvarer 8 dollar og hva er det? Det er ikke bryet verdt. Ingen i dette huset jobber nå. Mamma er pensjonert og sønnen min studerer. Staten gir meg ingenting, det er femten år til jeg kan pensjonere meg. Hvis jeg begynner å jobbe fem år før jeg fyller 55 år, får jeg den pensjonen. Den eneste som jobbet her var mannen min, men nå er det over. Kjærligheten tok slutt og hjelpen tok slutt. Det er vanskelig å leve i et parforhold når en har dårlig økonomi. Han følte seg utilpass fordi han gav meg penger, men ettersom jeg jobber i huset og jeg har et barn og det er mye utgifter på huset, telefon, vann, mat. Han måtte også betale! Jeg betalte kanskje ikke like mye som han, men jeg betalte! Å jobbe i et hus er også arbeide! Jeg vasker huset, jeg vasker klær, hvis han skulle hatt et menneske til å vaske for han, måtte han betalt! Og jeg lager mat! Frokost, lunch, middag og kveldsmat. Så du ikke hvordan han la på seg?” Vi ler.

“Og du også Monica!” Hun viste meg et bilde av hvordan hun så ut når sønnen var liten.

“Ser du hvor tjukk jeg var!? Men nå er jeg tynn igjen. Skal vi lage litt kaffe?”

Sønnen hennes kommer hjem fra skolen. Han er 17 år og har alltid rene klær og velstelt hår. Monica sier han er en “*casero*”, “*de la casa*”, en rolig type som liker seg inne i huset. Han er ingen “*callejero*”, “*de la calle*”. Det er bedre synes hun. Jeg spør om han også vil svare på noen spørsmål.

“Intervjuet er til hovedoppgava hennes i antropologi” sier Monica. “Det er om livet, om alle livets problemer. Ikke sant? Hun skal bruke det til sitt arbeide med oppgava og hun gjør det her på Cuba. Hun skal ta det med seg til Norge og skrive oppgava der.”

“Det er mange som sier at de unge ikke vil studere, men det vil du?” sier jeg.

“Ja jeg vil det, men jeg kjenner mange unge som er slik. Alt dreier seg om penger i dette landet, mange jobber på gata. Jeg vil ikke det. Jeg vil tjene penger ved å jobbe, ved å svette, ikke ved å ha forretning på gata.”

“Det som har skjedd er at de unge ikke vil studere, de vil heller arbeide.” Sier Monica. “Han er student og når lørdagen kommer og han vil ut, har han ikke penger.

Det eneste han kan gjøre er å dra på Copelia²⁷, for det koster penger å dra på diskotek og der må en betale i dollar. Derfor er det mange unge som går på gata og ropper folk. For det er lettere å skaffe seg penger uten å svette enn å få seg en jobb, for det alltid arbeide å få, selv om det er jordarbeide på bygda!”

“Er dere glade i familien deres?”

“Ja”

“Hvorfor det?”

“Det er alt man har her!” utbryter sønnen. ”For hva er man uten familien? Familien er alltid den beste hjelpen. Venner er også viktige. Men hvis en har store problemer er det familien som hjelper en. Familien er alltid den samme.”

Jeg spør om de hjelper hverandre i familien. Sønnen svarer:

“En må hjelpe familien i på alle måter. For en kan oppsummere *el periodo especial* med ett ord: nødvendighet (*necesidad*). Så en må forsøke å holde familien sammen og hjelpe hverandre, for å løse dette.”

“En må ha håp (*esperanza*)” sier Monica. ”Og søke trøst (*consuelo*), jeg vet ikke... Her spøker folk med alle (*saca un pie a todo*), for eksempel hvis noen spør om de har tro (*fe*), vet du hva tro (*fe*) betyr? Familie i utlandet (*familia en el extranjero*). Så mange spør meg om jeg har tro, og jeg svarer, nei jeg har ikke tro. Jeg har familie i utlandet, men de sender ingenting. Bror til mamma bor i USA, men økonomisk sett hjelper han ikke. Så vi har tro, men vi har ikke tro! Men vel, det er det samme! Alle som drar dit, drikker Coca Cola, og så glemmer de oss. Faren hans dro også til USA, men vi vet ikke engang hvor han er. For 2 måneder siden dro han. Ikke fordi at han behøver å sende noe, men vi ville like å vite hvordan det går. Men ikke engang det! Han dro den 21 august og han har ikke gitt lyd fra seg. Han har ikke skrevet! Ingenting! Jeg tror de som har kommet seg til utlandet ikke bryr seg mye. Her har alle sine problemer, i hvert hus bortover har de problemer. Så her er det ingen som kan hjelpe. Men det siste i livet jeg skulle ha gjort er å prostituere (*jinetearme*) meg! Hvis jeg ikke har noe å leve av skal jeg heller ta meg en jobb enn å selge kroppen min! Nei, man må heller arbeide. Men det er lettere å tjene disse pengene, for de unge. Det er et lettere liv, hvis de gjør det, trenger de ikke arbeide. Selvfølgelig får de mer penger og det er derfor de gjør det! Men moralsk sett mister de, jeg vet ikke hva, overfor samfunnet, seg selv og deres familie, uansett, det er ikke det samme. For da

²⁷ Park der en kan kjøpe is for pesos.

har de falt innenfor prostitusjon. Og da har du ingenting igjen å miste. Jeg tror ikke folk gjør det bare av nødvendighet (*necesidad*). For nå har jeg fortalt deg hvordan min situasjon er, men jeg gjør ikke det der. Hvis det ikke er mat, da spiser jeg ikke! Jeg kommer ikke til å selge meg for penger. Det er bedre ikke ha noen ting. Fordi de folkene der respekterer ikke noen kvinne. Og de kvinnene viser framfor alt sin verdi. Og de mannfolk som sender damene sine for å prostituere seg (*jinetier*)! Og tar fra dem pengene! Utnytting! De driver hallikvirksomhet (*choleando*) med sine egne damer! [Fordi] de tar pengene hun tjener. Men vel, de mannfolka som tillater at damene deres gjør det der, er ikke verdt noen ting. For en mann som virkelig er glad i en kvinne, tillater ikke at hun er med en annen mann!" Det blir stille en stund. "Nå er du mer cubaner en vi."

"Hvorfor sier du det?"

"Fordi har du sett alle de problemene vi har her. Du har sett hvordan alt er. Og hvis en ikke har penger kan man ikke dra noe sted. Jeg vet ikke... Livet er vanskelig..."

"Dere kjemper!"

"For mye..."

Det begynner å mørkne og jeg må gå. Monica følger meg til bussen og vi vinker farvel.

Lunken idealist

Luiz og Angela var mine nærmeste naboer i Havanna. De bodde i etasjen under, sammen med mor og far. Luiz jobber som lege på et sykehus i nærheten. Etter at han skilte seg for noen år siden flyttet han hjem til foreldrene sine. Fra første ekteskap har han to sønner. Begge bor hos moren, men annenhver helg er de hos ham. Luiz sin gamle far satt i sin gyngestol og røykte sigar, etter han var ferdig med dagens kjøståing. Det var han som hadde ansvaret for å få tak i mat for pesos. En eim av medisiner hang i leiligheten. Mor Flora tok sterke medisiner for sine dårlige nerver, derfor var hun trøtt og lå mye og sov. Når hun var våken smilte hun, men hennes svette ansikt, med de små rykningene og bena som ikke kunne stå stille, vitnet om hvor syk hun var.

Angela, Luiz og jeg satt rundt det store spisebordet og så på bilder fra gamle dager. Bilder av Angela som liten, lubben baby og bilder av slektninger som hadde dratt til

USA. Luiz var avbildet som 20 åring, da han hadde store viltre krøller og gikk på kostskole. Luiz flyttet tidlig hjemmefra for å gå på bygdeskole. Han ler mens han forteller om episoder med vannkrig og stjeling av hverandres madrasser. Han drev med sport og var med på landslaget i fekting. Da han begynte å studere medisin ble studiene hardere, men han likte det godt. Han ville gjøre en innsats for samfunnet, fortalte han. Han spurte om jeg kjente til idealet om “det nye mennesket”? Han fortalte at hver dag hilste alle skolebarn det cubanske flagget mens de sier. ”Vi er som el Che!” (*Serémos cómo el Che!*)

“Men det er ikke lett og være som el Che! Som han ofret seg for folket! Og døde til slutt i Bolivia. Men det er ikke bare offentlig man skal være oppofrende! Det er også overfor familien! Nei, det er ikke lett.”

Luiz fortalte ofte om Cubas historie og “el Leader”, Fidel:

“Har du hørt Fidel tale på Plaza de la Revolusjon?”

“Nei.”

“HÅ! Du kommer dit...” Luiz luter ryggen og ser veldig trøtt og lei ut “og når Fidel taler...” Han løfter ryggen og ser stolt og sterk ut. “Det er helt utrolig. Før da han var sterkere! Som han talte! Plazaen var stapp full av folk! Fidel talte i 4 - 5 timer og ingen rørte seg! Vet du, i Angola snakket de om Castros Løver! I et av slagene i Angola, fienden sto 200 meter lenger borte, Fidel fløy inn til de cubanske soldatene og snakket til dem i en og en halv time om frihet og om å kjempe, og de kjempet som løver! Fremdeles har han krefter, men før var han virkelig en taler. Han har makt over folk! Han er veldig intelligent og karismatisk. Og så kan han se det som skjer før det skjer! Før invasjonen i Grisebukta visste Fidel at de ville komme fra USA, og han visste at de måtte slås innen tre dager. Og de ble slått tilbake også! Han var forberedt og hadde utstyrt folket med våpen.”

Luiz fortalte meg om Fidels familie og bakgrunn:

“Fidel har en sønn som var 9 - 10 år da revolusjonen brøt ut. Etter revolusjonen triumferte måtte sønnen, som alle andre, dra ut på bygda for å arbeide i 45 dager. Det var jo helt uvanlig da, men Fidel gjorde ingen unntak med sin egen familie. Sønnen har ikke hatt noen store oppgaver i partiet. Han flyttet senere til Spania. Far til Fidel kom jo fra Spania. Han kom først til Cuba under frigjøringskrigen og dro tilbake til Spania, men han var en fattig mann i Spania og drog tilbake til igjen Cuba. Her bygde han seg opp, kjøpte seg en gård og ble en velstående mann. Under nasjonaliseringen

av eiendommer ble også hans jord tatt. Fidel gjorde ingen unntak, han gikk foran som et godt eksempel. Søsteren til Fidel dro til USA. Moren hans vet jeg ikke så mye om, hun døde i de første revolusjonsårene. Familien til Fidel ble splittet av revolusjonen. Du kan tenke deg! Raul, Fidels bror, de kjempet sammen. Cubas historie er interessant...”

Jeg var interessert i å finne ut om det var noen sykdommer som har økt etter innføringen av *el periodo especial*. Derfor tok jeg med meg båndspilleren og spurte Luiz om dette.²⁸

“Sykdommer som har økt etter 1990... For det første har ulike infeksjonssykdommer økt, som tuberkulose. I årene 1992 og 1993 så vi mange tilfeller av tuberkulose, men vel, den har blitt bekjempet og nå er den under kontroll. En annen sykdom som også har økt er AIDS. AIDS er i stadig økning. Andre sykdommer som sådan, er de som står i relasjon til livet en lever. Det er sykdommer som infarkt, hjerte og karsykdommer. Den oppvoksende generasjonen har flere sykdommer som kommer av utilstrekkelig næring. Andre sykdommer som også har økt i *el periodo especial* er ulike typer stress. Generelt sett er det større sannsynlighet for å bli utsatt for ulykker blant dem i den oppvoksende generasjon. Det er først og fremst på grunn av den økte bruken av sykkel. Psykosomatiske sykdommer har også økt fordi det er mer stress og depresjoner på grunn av generelle vanskeligheter. Den økonomiske krisa, vanskeligheter som har økt generelt, det er en økning i populasjonen som har problemer fra et følelsesmessig synspunkt. Noen er predisponerte til å utvikle stress. Vi har også problemer med å skaffe medisiner. Sentrale medisiner som penicillin og aspirin er det vanskelig å skaffe.”

Flora, mor til Luiz, var en av de som hadde blitt syk etter innføringen av *el periodo especial*. Jeg spurte mor i huset der jeg bodde hva slags sykdom Flora hadde:

“Det er nervene. Du ser hun kan ikke stå stille, hun tripper med bena og tygger med munnen. På sykehuset fikk hun veldig sterke medisiner så hun sov nesten hele tiden. Hun er bedre nå, men som du ser er hun fremdeles syk. Hun ble syk etter *bolseroene*

²⁸ Med båndspilleren på “play” brukte Luiz et svært formelt språk. Noen av fremmedordene har jeg kuttet ut.

dro. Noen druknet på havet og strømmen tok likene med tilbake til Havanna. Rett utenfor her på Malecón kom de. Små barn - det var grusomt. Etter det ble Flora syk. Hun blir syk når det skjer noe fælt i samfunnet.”²⁹

For meg var det utrolig at Luiz var så partitro i sine uttalelser. Han jobbet lange vakter på sykehuset, likevel var han alltid blakk, han hadde aldri penger. Jeg kunne ikke forstå at han som hadde en så vanskelig situasjon med to små gutter, og to gamle foreldre, kunne snakke så positivt om Fidel. Av og til kom det også fram at han var lei av deler av systemet.

“Du skulle ha vært på møtene vi har på sykehuset! Det er som å komme inn i en kirke! Alle sitter der, de er litt alvorlige... Møtene varer alltid lenge. Av og til avtaler jeg med en sekretær at hun skal komme og si at det er telefon til meg, og så går jeg!” Vi ler. Det overrasket meg at han sjelden klaget over inntektene sine, derfor spurte jeg:

”Vet du at du kunne tjent masse penger hvis du hadde jobbet i Norge?”

Luiz ler: ”Jeg tjener 380 pesos i måneden. Før var det nok til å leve på. Ja, jeg levde godt på det, men etter at de økonomiske problemene har rammet landet er det ikke nok. I en periode var 1 dollar verdt 120 pesos. Nå er det nede på 20 pesos per dollar igjen. For å få mat tok jeg sykkel ut på landsbygda og fikk mat i bytte mot klær, sko og penger. Jeg kjøpte avocado for 3 - 4 pesos stykke og solgte de igjen for 10 - 15 pesos. Jeg syklet avgårde tidlig om morgenen og kom igjen om natten med en sekk på ryggen full av frukt og grønnsaker. Og fullt bakpå bagarsjebrettet. Det var tungt! Masse kilo! Jeg kom igjen om natta for at ingen skulle se meg. Det var ikke lov vet du, å kjøpe og selge videre, men noe må man jo gjøre for å få mat.”

”Hvordan hadde du tid til dette da, du jobbet vel som lege da også?” spør jeg.

”Jeg gjorde begge deler.” Luiz ler.

”En venn av meg har en pizzarestaurant. Han tjener 80 pesos dagen. Han tar pizzabunnen, smører på tomat saus, strør på ost, inn i ovnen, venter 2-3 minutter, ser om den er ferdig, nei den var ikke ferdig, han setter den inn igjen 1 minutt til og vips, - ferdig! (Vi ler) Har tenkt å jobbe litt for han - for å tjene litt ekstra”

”Men du er jo lege!”

²⁹ I neste kapittel (6) forteller Angela hvordan hun opplevde at moren ble syk.

”Ja, men det hjelper ikke!”

”Du har iallfall utdannelsen din, graden din!”

”Ja, men det fyller ikke magen! Man blir ikke mett av det! Jeg skulle ha studert flere timer hver kveld også, jeg skulle spesialisere meg vet du, men det har jeg ikke mulighet til. Man blir så opptatt av andre ting. Hele tiden tenker man, bekymrer seg. Nei, det er ikke lett å studere når man har så mange ting å tenke på. Men jeg har lært meg å gjøre akupunktur, massasje og kiropraktikk. En periode jobbet jeg sammen med en annen lege med en pasient som er lam. Vi fikk 400 dollar i måneden for å pleie han. Nå har legen jeg jobbet sammen med reist til Italia. Der jobber han på et privat sykehus og tjener bra. Han kommer igjen i november, da har han vært der et halvt år. Mange av pasientene jeg jobber med bor i Miramar. Det er vanskelig for meg å komme meg dit, fordi det er så lite transportmidler. Jeg kan ikke sykle når jeg skal behandle en pasient. Det går ikke an å komme svett og våt da! Jeg må se respektabel ut, med ordentlige klær, derfor må jeg ta drosje ut dit. Det koster 10 pesos hver veg. Jeg tar 7 dollar for 45 minutter med massasje og 15 dollar for en halv time med akupunktur. Spør Luiza og Leonardo! Dem har jeg gitt behandling. Senoraen som selger pizza og saft i nederste etasje spurte om jeg kunne behandle henne også, men hun tok jeg ikke betaling av. Fordi hun hadde kommet til å si det til naboen over gata, som hadde kommet til å si det til komiteen (CDR). Jeg må være forsiktig med dette, det må ikke komme ut at jeg gir behandling for penger. Til deg kan jeg si det for du er slik som oss, du ler og prater slik som oss, men det er ikke bra hvis dette kommer ut.”

Luiz og jeg hadde en avtale om at jeg skulle spørre utlendinger om de ville ha massasje mot at han skulle fortelle meg historier. Delvis på spøk, delvis på alvor var jeg hans kundekontakt og han min historieforteller. I tillegg skulle jeg lære han engelsk, mens han lærte meg cubansk.

Ei kjempende kvinne

Isabela kom og hentet meg i Havanna. Vi skulle haiket de sju milene til gården hennes, så vi stilte oss i et lyskryss og ikke lenge etter var vi på veg. Det flate landskapet rundt Havanna ble snart byttet ut med bølgende grønne åser. Innimellom alt det grønne ligger det små innsjøer der hvite pelikaner spankulerte. Lange palmer strekker seg opp over åkrer med sukkerrør. Vi suser forbi frodige banan og appelsintrær som laver av frukt. Endelig er vi framme. Vi blir hjulpet ned av

lastebilen. Det går en kjerreveg av rød jord ved en åker. Hester og kveg går og beiter. En bonde er ute med okse og plog. Han skal så mais sier Isabela. Den hvite sauene til Isabela står å ser på oss. "Den store brune sauene er blitt stjålet!" forteller Isabella. "Nå er det bare den hvite igjen. Den gikk ute hele tiden og jeg passet ikke så godt på den, jeg tok den ikke inn om natta. Det var bedre om fryseren passet på den, sa Pedro!" Vi ler og går videre. Fuglene synger, sola steiker og langt der ute ligger havet. Snart ser vi huset til Isabela. Amalia, dattera har fått øye på oss og kommer løpende. Hun hopper opp i armene mine og smiler bredt. Vi tar oss en tur rundt på gården og ser på dyrene. Kalvene til Pastora og Candelaria har blitt store. Og begge hestene har fått føll. Hønemor kommer ruggende med fem ny-klekkede kyllinger. Jeg ser bare tre av burhønsene til Isabelas far og jeg lurar på hvor resten er: "Han har gitt dem bort til familien i Havanna og noen har vi spist her." Grisen hans står der fremdeles, men det er ikke lenge før den også havner i gryta. Vi skal inn å lage mat. Isabela har byttet til seg fisk mot melk fra de som bor nede ved havet. Strømmen har gått så Isabela fyrer opp ovnen bak huset. Vi steker fisken og lager salat med grønnsaker fra hagen og avokado fra naboen. Det blir et kongemåltid og vi spiser oss gode og mette. Snart er det mørkt og siden det ikke er strøm legger vi oss. Hanen kommer til å gale tidlig neste morgen, så det er best å være uthvilt.

Isabela beskriver seg selv som ei kjempende kvinne (*luchadora*). Når hun møtte folk på gata og de spurte hvordan hun hadde det, svarte hun ofte: "*Estoy en la lucha!* (Jeg er midt i kampen!)" Å kjempe for og med revolusjonen har vært flittig brukt i revolusjonær terminologi, men etter innføringen av *el período especial* bruker man verbet å kjempe like ofte når man snakker om den travle hverdagen folk opplever, kampen for å overleve. Flere jeg har hørt snakke om Isabela, kaller henne også et arbeidsjern (*trabajadora*), eller den kvinnelige ingeniøren (*la ingeniera*).

Isabelas liv vært tett sammenvevd med revolusjonen. Som lite barn ble hun alvorlig syk og mor og far dro til Havanna og fikk henne lagt inn på sykehus. Hadde ikke revolusjonen triumferte hadde det ikke vært gratis sykehus og moren og faren hadde ikke hatt muligheten til dette. Isabela tror ikke hun engang hadde overlevd hvis ikke det hadde vært for revolusjonens triumf. Derfor takker hun revolusjonen for sitt liv. Hennes mor og far, Alba og Chucho, var i aller høyeste grad deltagere i den nye

revolusjonsbølgen. Chucho vervet seg i militæret og Alba jobbet med å forsyne disse styrkene med mat. De var begge opptatt og Isabela flyttet derfor tidlig inn hos bestemoren. Men det var ikke noe hjem hun følte seg velkommen i. Isabela har blandede følelser til sin barndom. Hun følte seg hele tiden ensom. Moren var ustabil, foreldrene var mye uenige og etter noen år skilte de seg. Isabela følte seg utilpass og gikk til barnepsykolog.

“Familien min har alltid vært skolen” forteller hun. “Jeg har alltid vært veldig glad i lærerne mine, de andre elevene.” Hun har bestandig gått på internatskole og hatt sin viktigste del av livet der. Hun var medlem av *el juventud* og studerte marxisme som alle andre skolebarn. Etter å ha fullført niårig obligatorisk skolegang begynte Isabela på en yrkesrettet videregående skole. Fidel Castro hadde utformet ideen til denne typen skole. Han kom derfor stadig til skolen for å snakke med studenter og lærere. Besøkene var ofte en gang i uka.

“Vi satt rundt Fidel i timevis og hørte han fortelle. Vi hadde store øyne og åpen munn.” Hun imiterer seg selv siklende og stirrende på *el Comandante*.

“Alle klynget seg om Fidel, så jeg holdt meg litt utenfor den nærmeste ringen. En gang sa han: “Dere ser da ut til å spise mer enn nok! Dere er da i tykkeste laget!” Da svarte jeg:

“Se på meg *Comandante!* Jeg er ikke fet!”

“Nei, slik som du, det er bra!”

Isabela fortalte hvordan Fidel pleide å spille basketball med elevene. En gang hadde en av studentene blitt revet med av spillet og feid Fidel i bakken. Studenten ble skamfull og deltok aldri mer i basketballkamper med *el Comandante*. På skolen ble Isabela en gang spurt om hva hun manglet på å være som *el Comandante* Che Guevara?

“Jeg mangler alt på å være som el Che!” hadde Isabela svart. Dette var ikke det rette svaret, så hun ble korrigert. Isabela holdt allikevel fast på svaret.

“El Che var unik, han var eksepsjonell, han var forskjellig fra alle, derfor var det et umulig spørsmål. Hva jeg manglet på å være som el Che? Jeg mangler alt, jeg kan aldri bli som han! Han var annerledes, han forsvarte sine ideer. Hvis du spør deg, hvis han levde nå, hva ville han vært? Jeg tror han ville sett alle disse motsigelsene som er mot hans ideer. Han var veldig rett fram. Han døde for sine ideer, han var

konsekvent i sin overbevisning, sine ideer, med alt! Han hadde familie og alt! Nå bruker de han som propaganda, hvis du tenker etter, tenk så mye penger de tjener på el Che! For eksempel alle bøkene, den du har. (Jeg hadde leste el Ches dagbok.) Alt er for dollar! De bruker el Che til å gjøre penger, det er ikke riktig! Han likte ingen slik ting da han levde, han var en normal mann. Han var veldig syk, han hadde astma. Det er en historie som sier at i hans hus spiste kona hans på rasjoneringsboka. Han levde som folket. Denne historien om sykkelene! Og sukkertøyet!”

”Hva var det?” spør jeg.

”De var på sukkertøy fabrikken, han var der sammen med sin datter og de ville gi henne sukkertøy og el Che sa: “De er administratoren på denne fabrikken, ikke eieren!” el Che! Han var ikke enkel! De sa at når han var i Kongo ble hans mor veldig syk og var døden nær, men han var i Kongo, hvis han hadde hatt rettighet til å føle og vise de følelsene han hadde foran soldatene... Men han kunne ikke det og han fikk ikke muligheten til å se henne før han døde. Jeg vet ikke, kanskje el Che hadde forkastet noen av ideene sine nå, i noen ting, i noe av politikken, alle kan ta feil, ikke sant? Uansett, revolusjonen var veldig vakker, den var nødvendig! Han [el Che] var veldig intelligent. El Che er større en Fidel fordi el Che var ikke cubaner. El Che var symbolet på *el juventud*. Han var et viktig eksempel på patriotisme, internasjonalsisme, for de som dro til Angola. Han var alltid med folket. Fidel snakket alltid mye med folk, men ikke lengere nå. Nå er det bare han som snakker, har du ikke sett når han snakker, så snakker han alene? Han trenger ikke mennesker med hode, han trenger folk med ører [til å høre] og hender [til å klappe]! Han oppfører seg som en diktator! Han har stor makt! Og du må ikke snu! Protestere! Det er mange som lever slik, de sier aldri imot han. De har mye makt! Hvis han, Fidel, har sagt det så gjør de det!”

Isabela har et ambivalent forhold til Fidel. Hun følger med når han snakker på TV, en gang utbrøt hun: “Ahhh, som han prater!” En annen gang sa hun: “Så du Fidels tale i FN? Han talte veldig godt.” Isabela fortalte ved to anledninger om den gangen hun hadde leid ut huset til to italienske menn. Naboene hadde klaget over at de bråkte og at de hadde med seg kubanske jenter inn i huset. Isabela hadde tatt dette opp med italienerne og bedt dem roe seg. “Da begynte de å snakke om Fidel!” fortalte hun.

”Fordi Fidel, Fidel, Fidel!” sa italienerne. Jeg kastet dem rett ut! Ut! Her i huset er det jeg som skal snakke om Fidel! Italienerne! Skamløse er de!”

Etter videregående dro Isabela til Romania for å studere til kjemiingeniør. I et av våre første møter viste hun meg bilder fra de 5 årene hun var der. Bilder av gode venner i tjukke vinterjakker. Av kjæresten fra Venezuela og av fester og turer. Isabela fortalte mye fra årene i Romania. Om feriene da hun haiket på kryss og tvers over hele Romania. Om at hun lærte et nytt språk, hun så en ny verden. Og om skolen hun gikk på og at hun fikk bli ingeniør i kjemi. Tilbake på Cuba var det nok en gang problemer med hvor hun skulle bo. Hun flyttet inn hos en tante, men det varte ikke lenge før de ble uenige og Isabela var igjen på flyttefot. Også denne gangen var det staten som kom henne til unnsetning. Hun fikk jobb som ingeniør i oljebransjen og med jobben fulgte det en liten leilighet. Årene gikk, Isabela giftet seg og fikk en sønn - Julian. Leiligheten ble liten for en familie på tre. Et gammelt hus som tilhørte staten sto ledig i nærheten, dette fikk Isabela lov å rive og hun fikk midler til å bygge et nytt. Fordi Isabela jobbet mye var Julian mye hos nabokona - Juanita. Hun kunne ikke få barn selv og tok vare på Julian som sin egen. Da Julian var seks måneder dro Isabela til Moskva. Hun fikk tilbud om etterutdanning som hun bestemte seg for å takke ja til. Julian ble hos Juanita og Isabela kom igjen etter et halvt år. Ekteskapet hanglet. Isabela forteller i ettertid at far til Julian er en fantastisk mann, men at de var for unge. Etter fire år skilte de lag. Mangelen på bensin etter innføringen av *el periodo especial* gjorde at transport ble vanskeligere enn noen sinne. Isabela hadde lang veg til jobb og ville finne et hus i nærheten. Hun var derfor på utkikk etter et hus og hun kom på tanken av å kjøpe huset til en gammel venn hun hadde fått kontakt med gjennom jobben. Ettersom kjøp og salg av eiendom ikke er lovlig på Cuba giftet hun seg med sin gamle venn (med sin samboer som forlover.) Hun gav sin gamle venn penger og hun fikk huset og eiendommen rundt. Der bygde hun et nytt hus og leide det andre ut til turister. I løpet av mitt opphold på Cuba måtte hun slutte med turistutleie. Den statlige beskatningen på utleie til turister hadde steget så kraftig, at hun ikke tjente nok til å betale den. Isabela fortsatte å jobbe som kjemiingeniør og hun steg i gradene. Hun var sjef for 8 mann - hun var med i partiet og i FMC³⁰.

En dag vi rensket og kvernet mais til hønene tok jeg fram båndopptakeren og spurte om Isabela kunne fortelle om tida i sosialistiske leir:

“Da revolusjonen triumferte og jorda ble nasjonalisert, ble det gitt ut rasjoneringsbok til alle. Den gav mange ting, ris, sukker, smør, melk, melkepulver, vel - alt! Til gamle og unge var det melk og yoghurt, en masse egg, ja-ja-ja. Mye! Men hva skjedde? Dette gjorde at jordbrukerne ikke ble stimulert til å jobbe. Hvis du er bonde og har høner. Hvorfor skal du da kjøpe egg? Hvorfor skal du ale opp en gris når du kan få kjøtt? Folk sluttet å jobbe! Og derfor ser jorda her slik ut - ubrukelig! (*Perdida!*) Også melken! Før produserte de mye melk. Pappa jobbet i landbruket i Camaguay, det var det samme der som her! Produksjonen ble avhengig av import fra Sovjetunionen - traktorer, bensin og dette var rådyrt, derfor ble det slutt på melken da Sovjetunionen brøt sammen.”

“Mye av maten var importert derifra?”

“Nesten all mat var importert derifra. Bøndene sluttet å produsere noe for det er mer behagelig å tjene penger og dessuten var 20 pesos mye penger den gangen. Med 20 pesos kunne man gjøre det stort! (*una maravilla!*) Med 20 pesos var du en baron! Sier jeg! Men man kunne kjøpe noe og det var mat. Og som det var fisk her! Alt var importert, fra Bulgaria, fra Romania, Albania, ting og klær fra Kina. Så da problemene med Sovjetunionen kom stod vi praktisk talt uten klær! Skjønner du? Han [Fidel] stimulerte praktisk talt ikke produksjonen på landsbygda. Nå vil folk arbeide på landsbygda, men da setter han opp skattene. Og de er ikke vant med å arbeide. Hvis du hver måned får 200 pesos, hvorfor skal du arbeide? Og nå, hvorfor skal du arbeide? Nå når du tjener 200 pesos, men ikke får kjøpt noe for dem? I andre bedrifter får en andre goder, som for eksempel i oljebransjen der man får man klær, ting og andre typer goder. Jeg skal si deg hva som har skjedd med oss, på disse 30 årene har vi ikke forberedt oss på noe! Det er sant at blokaden [hemmer oss], det er sant alt dette, men vi kunne gjort det mye, mye bedre. Det kom båter hit med ting, hver dag! De gav oss ikke litt! Vi var som spedbarn! Spedbarna til russerne. Alt vi ville ha, sendte de oss.”

“Og nå betaler dere regningen?”

³⁰ *Federación de Mujeres Cubanas*, en kvinneorganisasjon som ble grunnlagt 23 august 1960. Den er åpen for alle kvinner som er fjorten år eller eldre. I 1975 var 77 prosent av alle kvinner over fjorten år (Lewis 1978).

“Nå betaler vi regningen! Vi har gjeld til alle! Til Kina, til Japan, til hele verden!”

“Moren din sier at det er rart du vil bo her som det er så kjedelig...”

“Hun sier jeg er gal! Men jeg liker å bo her.”

“Vil ikke du bo i Havanna?”

“Jeg har bodd der! Jeg bodde med mora til Anabel i en *solar* (leiegårder). Jeg bodde der et år. Mora mi er fra bygda, men nå: Åhh bygda! Hun som var bondekone (*guajira*) selv! Nå jobber hun på en kafé. Der tjener hun 300 pesos og hun aler opp en gris. Hun har alltid vært så opptatt av penger.”

“Så du har altså aldri sultet (*pasaste hambre*) her?”

“I dette huset? Nei. Ikke på Cuba heller. Vel, jeg vet ikke - konseptet om å sulte - hva er nå det? La være å spise en eller to dager? Eller å komme til huset og ikke ha noe å spise? Jeg har alltid hatt noe, eller noen penger for å kjøpe noe. Pappa har fortalt at de gikk sultne. Før revolusjonen når de ikke hadde kjøtt, men de hadde alltid maismel, rotfrukter og appelsiner. Og litt melk.”

Vi var ferdig med mais-kverningen og drog ned i frukthagen for å plukke bananer og sitroner. Jeg måtte legge fra meg båndopptakeren, men neste dag tok jeg den fram igjen:

“Hva vil du vite?” spør Isabela.

”Når begynte du å tenke på og få deg en gård?”

”I 1990, når *el período especial* [ble innført]. Da begynte å tenke på dette, fordi jeg var i en situasjon... Jeg følte meg dårlig og var litt desillusjonert på grunn av disse tingene med revolusjonen. Jeg ville slappe av (*relajarme*) - vet du hva det betyr? Legge alt fra seg. Jeg jobbet. Jeg er et arbeidsjern, jeg var partimedlem, og så skjedde henrettelsen av Ochoa - husker du? Det var nesten for politiske problemer [at jeg flyttet hit]. Jeg følte meg dårlig. Det var når... Det var det året Ochoa ble henrettet. Og endringene skjedde i de sosialistiske landene, husker du? Alle endringene som var der. Sosialismen som falt...”

”Hva tenkte du når du så alle disse landene...” spurte jeg.

”Alt var i motsetning til mine ideer! Alt som jeg hadde sett. Når jeg studerte marxisme... Det var i motsetning (*contradicción*), skjønner du? Mye selvmotsigelser i Partiet. Jeg var nesten leder! Og arbeida som ingeniør - veldig god. Både og, men de anså meg som god ingeniør. Det første jeg gjorde var å jobbe her i Matanzas. Jeg forlot alt og begynte å arbeide her. Reisen til og fra arbeidet var lang var veldig lang. Det var veldig vanskelig. Og derfor begynte jeg å tenke på å få noe nærmere. For å fjerne meg (*alejarme*) litt fra verden og personene. Og jeg fikk dette lille huset. Forstår du? Huset dukket opp og vi kjøpte det. Det er sant at vi kjøpte det. Huset var i veldig dårlig stand. Gammel, gammelt, så vi rev det og satte opp ett nytt.”

Første gang jeg traff Isabela jobbet hun som ingeniør. Hun virket veldig fornøyd med jobben, derfor ble jeg forundret over at hun hadde sluttet da jeg kom tilbake ett år senere. Da jeg spurte Isabela om hvorfor hun hadde sluttet svarte hun at det var en lang historie og at hun skulle fortelle den senere. Da hun etter lengre tid fortalte hva som hadde skjedd kom det fram at hun var blitt skviset ut av jobben. Hun fortalte at hun hadde ytret sin mening som ikke var i samsvar med sjefenes og at hun hadde meldt seg ut av partiet. Etter det hadde hun litt etter litt blitt fratatt arbeidsområder og myndighet. Isabela oppdaget at hun ble satt til oppgaver som var langt under hennes

kunnskapsområde og derfor sluttet hun. Men det var ikke med lett hjerte hun sluttet, hun hadde følt seg tvunget til det.

Anabel er den som ”redder ansiktet på oss alle” (*saca la cara por todo*), sier Isabela. Anabel er Isabelas yngste halvsøster på farsiden. I 1989 dro hun til Italia. Det var tydelig at Isabela ikke likte å snakke om dette. Det var knyttet både sorg og skam til det faktum at Anabel ble vist ut av Cuba. “Anabel måtte dra,” fortalte Isabela. “Hun har alltid likt å gå ut, og det kom mange biler dit hun bodde, hun bodde der Yolanda bor nå. Det var viktige folk som kom, ambassadører, så kom det til et punkt da hun ble kalt inn av sikkerhetsmessige grunner. De spurte henne hvorfor hun ikke arbeidet og hva hun levde av. Her er det en lov som sier at du må arbeide, men hun arbeidet! For komiteen (CDR) og slike ting. Så de anklaget henne for å være en farlig person og truet henne med 4 års fengsel. Anabel har alltid vært ei bra jente, men det som skjedde var at mange var misunnelige på henne. Så da denne mannen fra Italia fridde til henne, det var et godt parti! Han har alltid vært etter henne, han kom til Cuba for å besøke henne. Og så giftet hun seg med han. Hun var 24 år da hun giftet seg. Hun giftet seg veldig bra. Men etter at hun giftet seg fikk hun ikke komme tilbake til Cuba på to år, men søsteren min Yolanda skrev og sa nei, Anabel skal ikke vente to år på å komme tilbake til Cuba igjen. Her var det en periode, hvis du giftet deg med en utlending var det som å dra for alltid, uten rett til å komme tilbake. Yolanda skrev et brev og sa at Anabel ikke hadde noen problemer og at hun var i sin fulle rett til å komme tilbake.”

Anabel bor fremdeles i Italia, der har hun mann og ett barn, men hun har en sterk tilknytning til hjemlandet. Hvert år kommer hun tilbake, hun har kjøpt seg leilighet i Havanna som hennes far Chucho har pusset opp, i tillegg bygger hun ett hus på gården til Isabela. Hadde det ikke vært for de pengene hun sender hadde hele familien hatt langt mindre å leve for. Og det er også Anabel som har lånt Isabela penger til huset på gården. Anabel kjøpte for noen år siden en bil, den leier Isabela ut til en taxisjåfør og også her har hun en kjærkommen inntektskilde. På spørsmålet om familien hennes er mer i enhet etter innføringen av *el periodo especial* svarer hun:

“Vi er mer sammensveiset nå. Utrolig nok er vi mer sammensveiset. Jeg bekymrer meg, tenker på min søster Yolanda, tenker på min pappa. Forstår du? Vi er litt mer sammensveiset. Fordi nå trenger vi hverandre. Og derfor, til og med Anabel, det ser

ikke sånn ut, men hun er også litt mer sammensveiset med oss, for hun har hjulpet alle. I denne spesielle perioden er det hun som har hjulpet mest av alle, for praktisk talt er det hun som har reddet alle. Med dette store behovet som en har. Slik som det er her med mangel på alt. Mange ganger har jeg kritisert henne, men hun hjelper oss mye. Klær og det ene med det andre. Hvis du ser etter for å analysere det, er det takket være henne at vi spiser.”

“Det ser ut som du hjelper mye også...” sier jeg.

“Ja, jeg hjelper dem mye nå. Jeg bor på landet. Det var akkurat da *el periodo especial* hadde begynt, den hadde fremdeles ikke begynt da jeg fikk dette huset. Dette huset har alltid vært selvberget, forstår du? Det blir alltid noe til overs. Litt melk, det ene med det andre og derfor blir det, som om de har et hus på landet. Men dette har jeg også takket være Anabel, for Anabel lånte meg penger.”

Isabela har økonomisk sett mange bein å stå på. Hun var integrert i et arbeide da den økonomiske krisa for alvor begynte. Gjennom arbeidet har hun mange kontakter og ikke minst vet hun hvordan systemet fungerer. Og fremfor alt, hun har ei søster i Italia som hjelper henne. Slik sett er Isabela privilegert, *el periodo especial* har ikke bare gitt henne vanskeligheter, den har gitt henne nye muligheter også. Men følelsesmessig synes Isabela det er sårt å se at den revolusjonen hun har trodd på hele livet ikke fungerer i praksis.

”Uff, jeg blir deprimert av disse tingene... Jeg blir trist av denne epoken. Slik er livet! Har du sett noe til din peruanske venninne?”

Min venninne var ei ung jente som hadde kommet til Cuba for å studere medisin. Isabela ville ikke snakke mer om denne epoken, hun ville heller snakke om noe revolusjonen hadde gjort som var bra, og ta imot studenter fra land der ikke alle har mulighet til å studere.

En gang Isabela og jeg stod og haiket spurte jeg hva hun håpet for framtida?

”At ungene mine får muligheter til å studere som jeg.”

”Tror du det kommer til å bli bedre i framtida?”

”Vel, det er jo ikke slik at den økonomiske krisa vi er i bare har ført til problemer. Vi har jo fått nye muligheter også. Men jeg tror ikke det kommer til å bli bedre, jeg tror det kommer til å bli verre. Kapitalismen kommer til å gjøre sitt inntog! Da vil det bli

bedre for noen, men forskjellene vil bli større.” Isabela var alvorlig da vi snakket om dette. Kanskje følte hun en bitterhet for at det hun har arbeidet for har rast sammen. Hun var bekymret for barna sine. Hun skjønner at de ikke kommer til å overta hennes sosialistiske verdier.

Døtre diskuterer med sin revolusjonære far

Isabela og jeg dro på besøk til faren Chucho og søsteren Yolanda. De bor sammen i en blokk leilighet, i en av Havannas fine og grønne bydeler. En dag jeg hadde med båndspilleren, spurte jeg Isabela, Yolanda og Chucho om *el período especial* hadde ført til at folk tenkte annerledes? Som vanlig var temperaturen i diskusjonen høy, men etterpå var de like gode venner...

“Han [Fidel] har helt forandret måten å tenke på.” Sier Isabela.

“Et folk som har begynt å tenke.” Sier Chucho med høg stemme. ”For hvem tenkte her før revolusjonen triumferte? Lederne, folk satt bom stille, store deler av befolkningen led. Det var bare en minoritet som kjempet under krigen (mot Batista), men når revolusjonen triumferte den 1. januar fikk den med seg hele folket, hele, hele folket. De tente revolusjonsilden. Til og med de som dro fra ambassaden til Peru, er et tenkende produkt av revolusjonen! Og de rømmer landet, men det er et produkt av endringene som fulgte med revolusjonen og en endring i hvordan mennesket tenker.”

“Men akkurat derfor pappa,” sier Yolanda ”du må fortelle pappa hvor mange generasjoner som har levd med revolusjonen. Vi har levd 40 år med revolusjon! Og hver av disse generasjonene er forskjellige! Jeg kan ikke si at vi, når vi var 15 år, Isabela og jeg, da var vi ikke slik som de unge er i dag! For de unge på 15 år i den epoken var en generasjon revolusjonære! Vi var en generasjon der for eksempel det å dra på landsbygda var en kjempe-viktig ting for oss! Du må fortelle! Det var en glede! Jo, pappa, det er viktig! Vi gjorde det for revolusjonen! Vi var en del av (*interparte*) revolusjonen! Vi følte at det var nødvendig! Og du må fortelle at jeg er lærer fordi revolusjonen manglet lærere! De manglet frivillige lærere under alfabetiseringen, det var min generasjon! I dag er den samme generasjonen, utover på 80-tallet følte den seg desillusjonert, hvorfor det? Fordi den fant ingen utveger i den samme revolusjonen, det samme har skjedd med Isabela, det som har skjedd med meg, den drømmen som du hadde skapt hadde ikke blitt virkelighet. Når vi var unge, hvor mange ville dra til USA? Veldig få! Nå, hva vil de unge? Til USA. Hvorfor

føler ikke denne generasjonen seg motivert til å gjøre noe. Når jeg var 15 år hvem ville dra til utlandet? I dag er målet til en ung å finne seg en utlending! Det har skjedd et ideologisk skifte!”

“Jeg vil ikke en gang vite om det...” sier Chucho stille.

“Det er endringer mellom generasjonene!” fortsetter Yolanda. ”I dag har ikke de unge motivasjon som min generasjon hadde. Den eneste motivasjonen de har er å dra til USA eller finne en utlending eller få seg et arbeide der en kan tjene mye penger.”

“For oss var det et privilegium,” utbryter Chucho ”et enormt privilegium å bli valgt ut til å få dra til Afrika.”

“Har du vært i Angola?” spurte jeg.

“Nei, jeg har ikke vært i Angola. Da jeg ikke ble valgt ut gråt jeg! *Muchacho!* Gråt, gråt, gråt! Hvorfor, hvorfor valgte de ikke meg?! Jeg er jo et godt eksempel, jeg er en integrert person, jeg er alt! Og hvorfor tok de meg ikke med? Hvorfor tok de meg ikke med? Bataljonen min skulle ikke dra. Jeg dro ikke til Angola fordi de ikke tok meg med! For det var et privilegium å dra til Angola. Jeg var frivillig, men de valgte meg ikke ut. Når en døde i Nicaragua, var det 100 000 andre som ville dra.”

“Så hvorfor sier du at det ikke er forandring, pappa?” spør Yolanda.

“Det er forandring i mentaliteten til mennesket!” svarer Chucho.

“Det kommer av den økonomiske og politiske krisa som landet er i.” Sier Yolanda.

“Revolusjonen har endret seg også,” sier Isabela: ”Vi håpet å dra til Angola og Nicaragua! Vi ønsket at vi kunne bli brukt til noe, å dra på landsbygda, det håpet de unge, det håpet alle!”

“Denne krisa har vært så stor, pappa, at det har forandret at det merkes i samfunnet,” fortsetter Yolanda. ”Alltid har det eksistert vold, men når har det vært så mye vold som nå? Eller når har det blitt sagt så ofte: “Vær forsiktig på gata”? Pappa, fra mitt ståsted har fallet av Sovjetunionen affisert oss veldig mye, mest har det affisert oss tidligere, hvis en ser historisk på det gjorde vi revolusjon på Cuba fordi vi ville ha uavhengighet. Vi ville ha uavhengighet fra USA, vi fikk blokaden og vi ble uavhengige av USA, men vi begynte å bli avhengig av de andre sosialistiske landene. En økonomisk avhengighet. Vi er ikke kapable til å holde en fabrikk gående, fordi alle delene som skulle til for å drive fabrikk kom fra den sosialistiske leir, varene kom fra den sosialistiske leir, teknikerne kom fra den sosialistiske leir. Og i tillegg kom det arbeidere til Cuba fra den sosialistiske leir. Så hva har skjedd med dette? Jeg

tror at personene som gjorde revolusjonen, når de kom til et punkt så stoppet de prosessen. Jeg tror at de som laget revolusjonen, en ide som var veldig fin, men hvorfor har de ikke gitt plass til de folka som kommer etter? De har vært veldig redde for endringer, jeg tror ikke de har hatt nok tillit til den generasjonen som kom etter, det er en generasjon som nå ikke gjør noen ting, som ikke har meninger om noen ting fordi de ikke kommer noen veg og det de gjør er å kritisere. Vi er en voksen generasjon nå. Det har kanskje skjedd det samme som har skjedd med meg at jeg kjenner meg kapabel og informert, og ikke brukt.”

Isabela er enig: ”Akkurat! De har formet, formet og formet oss med idealene, for å lage et fint land. De formet oss og vi studerte og vi gjorde alt. Men plutselig møtte de oss med en mur! De stoppet oss! De bremsset oss totalt! Og vi hadde med oss ideene fra den sosialistiske leir, om utvikling og du tror på dine nye ideer og det du møter er en mur som stopper deg! De bremsset deg med en million ting! Sjefen din bremsset deg, som ikke har like ideer. En annen bremsset deg som sier han er mer revolusjonær enn deg. Du føler at du har blitt formet, at du har gitt livet ditt til dette og de anklager dine ideer for å være kontrarevolusjonære! Og derfor føler du deg bremsset! Den samme revolusjonære prosessen er de samme som bremsset deg! De har brukt så mye penger på å forme så mange arbeidere og ingeniører i den sosialistiske leir og gitt dem retning, det er folk med mye kapasitet! For senere og ikke bruke dem! Det er det samme som at jeg får en hest og kjerre, når jeg har en bil. Men bruk nå den nye bilen! De kjører med kjerre! Dette er det mest typiske eksempelet!”

“Det var revolusjonen som lærte deg å tenke!” utbryter Chucho.

“Akkurat,” fortsetter Yolanda, ”men så bremsset de meg. Men etter at de har formet meg, hva skal de bruke meg til? Det bruker meg ikke til noen ting! Men for det andre, det som skjer med den nye generasjonen er at vi lærer ikke de unge å tenke! Det er jo ingen som tenker! Se på Alina (hennes datter)! Analyser, tenk! Si til læreren at han tar feil!”

“Den generasjonen som kommer nå, møter hva vi etterlot dem!” sier Isabela.

“For meg ser det ut som dette er det samme i Norge!” sier jeg.

“Vi har vært i Italia,” sier Chucho ”jeg tror at det er de folkene som tenker minst i verden! De tenker ikke, det finnes jo ikke kapasitet! Det som Isabela sier er mitt eksempel, fra jeg jobbet i jordbruket og vel det var en partisjef som var der. Og en dag kom det to ingeniører dit som akkurat hadde blitt ferdige. Og hvem var jeg, jente,

en uvitende bonde! Og der kom de to damene med all denne entusiasmen og de begynte og blande seg i livet mitt, fordi når jeg begynte å høste slik sa de:” Nei ikke slik, det må være slik.” Hun ene var sekretæren for *el juventud* og den annen sjef, og jeg fikk de kastet ut! Men privilegiet vi har fått av revolusjonen, både mine døtrers generasjon og de gamle slik som jeg, det er at den lærte oss å tenke og gjøre analyser. Se det som skjer i Sovjetunionen! Den største faren for den cubanske revolusjon nå, er det som skjer der! Narkotika, prostitusjon slik begynner det. Og det er dette er verre enn Oktoberkrisa, det er verre enn alt! Og det er verre å kjempe mot.”

“Den prosessen som du ser i Norge og i resten av verden” sier Yolanda. ”Utviklingen til mennesket når det gjelder måten å tenke på. Jeg ser her i huset sitter de unge hele dagen foran den PC`en og leker og da trenger han (sønnen til Isabela) ikke å tenke og da gjør han seg selv til idiot. På Cuba har det kommet et kjempe problem. Cubanerne er fra naturens side veldig glade, familiære, sosiale, allikevel, med krisa, med de økonomiske problemene som eksisterer har det utviklet seg et kjempestort alkoholproblem. Nå drikker ikke folk, som for eksempel Isabela og jeg, fordi vi liker rom og fordi jeg liker det og fordi jeg vil drikke, nei de drikker for å glemme at de ikke har mat, men å drikke koster mer enn å spise og de før seg på alkohol og øl. For de har ikke vann, for de har ikke lys, de har ikke mat og dette er en absurd tankegang, men hvis du vil analysere Cuba, men alle lever på steder der man møter de økonomiske problemene ulikt.” “Slå av den nå...” sier Chucho.

“Det gjør ingen ting, bare snakk!” sier jeg.

Vi ler og Chucho sier: “Vel, hvordan løste du dette...” Chucho skal ut å arbeide på leiligheten til Anabel og jeg slår av båndopptakeren.

Den voksne generasjonen

De tre personene jeg har presentert er alle i alderen 30 til 40 år. De ble født i de første revolusjonsårene fra 1959 til 1969. En periode full av optimisme og tro på revolusjonen. De er alle preget av å ha levd i en tid da revolusjonens idealer ble holdt høgt. Luiz snakker varmt om el Che og “det nye mennesket”. Han hører på Fidels taler og er imponert over hans evner som leder. Luiz snakket gjerne om Cubas historie, om krigen i Sierra Meistra, Angola og Fidels rolle i revolusjonen.

På tross av at revolusjonen har fått en kraftig skudd for baugen bærer likevel mange sosialistiske idealene med seg. Både søstrene Yolanda og Isabela, og Luiz har sine idealer nært knyttet til revolusjonen. Yolanda beskriver hvordan revolusjonen formet dem og hvordan de ble en del av den. Hun sier når de var unge dro de på landsbygda for å arbeide med glede. Når Yolanda valgte yrke var det begrunnet i revolusjonære idealer: hun ble lærer fordi revolusjonen trengte lærere. Isabella takker revolusjonen for at hun i det hele tatt lever, fordi hun kom seg på sykehus da hun som lita ble alvorlig syk. Hadde ikke revolusjonen triumfert hadde det ikke vært gratis sykehus og da hadde hun ikke fått behandling. Isabella studerte i Sovjetunionen i fem år, senere dro hun tilbake til Moskva et halvt år til. Tilbake på Cuba begynte hun å arbeide i oljebransjen for staten. Yolanda og Isabella har også fått bolig gjennom revolusjonen. De har vært med av partiet og organisasjoner og det har vært viktig for dem. De trodde på revolusjonens idealer, de arbeidet og kjempet for dem.

Monica har aldri vært spesielt opptatt av politikk og heller ikke revolusjonen. Når hun snakker om fortida vektlegger hjemmet og familien. Hun synes hun hadde et bra liv før, men hun knytter det ikke direkte opp til hverken revolusjonen eller dens idealer. Hun snakker sjelden om Fidel og jeg har aldri sett at hun følger med på politikk på TV. Hun er bekymret over at hun ikke har mat og klær, ikke fordi noe hun har trodd på har rast sammen.

Å leve med stress

De fleste i denne generasjonen har forsørgeransvar for sine familier. Mange av dem strever med å få endene til å møtes og tar ansvaret tungt. Hverdagens strev med å få mat på bordet blir en stressfaktor som gjør at mange forsørgere sliter med både psykiske og fysiske plager. Rosendahl (1997) skriver i artikkelen "The Ever-Changing Revolution" hvordan mangelen på mat ikke bare fører til at mange går sultne, men at usikkerheten om de i det hele tatt får mat eller ikke utgjør en stressfaktor som gjør at folk blir syke.

Luiz fortalte at det er en generell økning av sykdommer etter at *el período especial* ble innført. Fordi folk opplever en vanskelig hverdag blir de stresset og deprimerte. Hans mor er en av de som har blitt syk etter alle problemene som har kommet. I neste

kapittel forteller hans søster Angela hvordan moren, Flora, ble syk. Hun fortalte at moren ble syk etter at hun hadde sett krigen mellom USA og Panama på TV. Nabokonen sa at moren til Angela og Luiz ble syk når det skjedde noe fælt i samfunnet. I artikkelen "Nerves in Northern Ireland" argumenterer Sluka (1989) for at det er mange årsaker til at folk sier de har dårlige nerver ("bad nerves"). Årsakene til dårlige nerver er mange. Sluka nevner blant annet fra fattigdom og dårlige boforhold. Men en av de viktigste årsakene er den ustabile politiske situasjonen folk lever under. Den situasjonen Sluka beskriver i Nord-Irland har paralleller til hvordan Flora opplevde en direkte forbindelse mellom noe fælt som skjedde i samfunnet og at hun ble syk. Etter at Flora ble syk begynte hun å ta sterke beroligende midler. I følge Luiz har det var en sterk økning i bruk av valium og andre beroligende midler, særlig blant kvinner. Blant menn var det vanligere å ty til rom for og roe ned stresset. Yolanda mente den økonomiske krisa hadde ført med seg store alkoholproblemer blant folk. Hun fortalte at det var mange som drakk for å glemme at de var sultne og ikke hadde mat.

Monica fortalte at hun ikke viste hvordan hun skulle få tak i mat til seg og sønnen. Kjæresten hadde dratt fra henne og hun stod igjen uten noen som kunne hjelpe dem. Hun hadde gått ned flere kilo og det var tydelig at hun ikke hadde det bra. På bildet hun viste meg fra tiden før var hun stor og tykk. Hun lo da hun så seg selv på bilde, det var en tid hun hadde hatt det bra. Samfunn hun levde i var trygt og godt. Hun fikk mat, klær og det hun trengte på rasjoneringsboka. Og selv hadde hun en stor, trygg kropp. Nå derimot var hun tynn og bekymret. Og samfunnet hadde hun lite positivt å si om. På rasjoneringsboka var det så lite at det kunne være det samme med hele boka. Å finne seg en jobb virker helt umulig. Det er bare prostituerte som tjener penger og det vil hun ikke være. Når jeg minnet henne på hvor tynn hun hadde blitt, svarte hun: "Men Ana! Tenk! Jeg har ingen som hjelper meg!" Det var som om hun svarte: "Du ser vel hvordan jeg har det?" Som om hun viste til sin egen kropp for at jeg skulle forstå hvordan hun hadde det. For hvis jeg så henne så måtte jeg vel forstå hvordan det var i samfunnet?

I boken "Natural symbols: explorations in cosmology" skriver Mary Douglas (1996) at kroppen er et naturlig symbol som gir et av våre rikeste kilder av metaforer. Ved å

se på kroppen som metafor for endringer i samfunnet, ser en kroppslige uttrykk i sammenheng med hva som skjer utenfor mennesket. Monica knyttet sin egne tynne kropp opp til endringene hun så rundt seg. Det var som om hun forklare den usikkerheten hun følte ved å vite til sin egen kropp og at endringene i samfunnet dermed kom til syne i henne selv. For kunne samfunnet i være friskt, når hun følte seg så dårlig?

Rosendahl (1997) hevder at vekt tap påvirker folks identitet. Det å ha litt flekk på kroppen blir sett på som mer attraktivt, enn å være veldig tynn. Ivan synes det var ille at buksene slang rundt han (se kapittel 6). For han ble det en bekreftelse på at den situasjonen han befant seg i var helt tragisk. Samtidig som det ble synlig for alle andre at han ikke fikk nok mat. Luiza (kapittel 4) er en av de som lykkes i *el período especial*. Hun leide ut rom og laget mat til turister. Det tjente hun gode penger på. Luiza og dattera var begge store og runde. De to gikk i dollarbutikkene og handlet mat i store poser. Dattera klaget på at hun hadde vokst ut av kjolene sine og moren fikk stadig høre av naboene hvor fet hun var. Jeg fikk ikke inntrykk av at de synes det var en skam å være fet. Ivan derimot, snakket om det å være tynn som langt mer traumatisk. Rosendahl (ibid.) hevder at det er status for en mann å ha en stor mage. Hun sier videre at idealet om å ha flekk på kroppen muligens er i ferd med å forandre seg mot en slank kropp. Likevel holder hun fast ved at flekk på kroppen er forbundet med høg status. Min oppfatning er i likhet med Rosendahl at det blir sett på som mer attraktivt med en fyldig kropp med litt flekk, framfor en mager, svakelig kropp.

Heller ikke mellommenneskelige relasjoner unngår å bli påvirket av endringene som har skjedd i samfunnet. Monica er skeptisk til hvor andre folk får pengene fra. Hun sier at å prostituere seg var det siste hun skulle ha gjort, men at det er lettjente penger for de unge. Monica tviler på at folk bare gjør det av nødvendighet. De gjør det for pengene sin skyld, men moralsk sett har de ingenting igjen å miste. Monica fortalte at hun ikke hadde mye kontakt med naboene, "i hvert hus bortover har de problemer", det var ikke lett å holde fred med naboene når de hadde det vanskelig. Kjæresten hadde dratt fra henne delvis på grunn av økonomiske problemer. Amalia (Isabelas datter) fortalte at de hadde kranglet så fillene føk når hun var på besøk. Ikke lenge etter flyttet mannen ut og Monica sa det var fordi han synes han gav henne for mye

penger. Hun virker litt bitter når hun snakker om de som har dratt til USA. De har nok drukket Cola og glemt at de har venner og familie på Cuba som knapt nok har mat. De økonomiske problemene fører til at folk må kjempe for å overleve, de må gå på akkord med sin egen moral og dette påvirker igjen relasjonene mellom mennesker. Usikkerheten nedfeller seg i kroppen både emosjonelt og fysisk, ved at folk blir tynne, syke og fulle av bekymring.

I neste kapittel skal vi ta del i de voksenes barn sine historier, de jeg har kaldt revolusjonens barnebarn. Den unge generasjonen gikk også på skoler der de ble opplært i revolusjonær tro, men i dagens situasjon ser det ut som de unge heller ønsker å drikke Cola i USA, enn å dra på arbeidsbrigader.

Kapittel 7

Revolusjonens barnebarn

På utkikk etter en utveg

Ivan og jeg sitter på muren utenfor La Tropical. Vi har vært på salsakonsert med LA Charanga Habanera og er svette etter timer med dansing og sigende etter rom uten Cola. Vi er opprørte begge to og blir sittende å prate. Da vi skulle ut av konsertlokalene brøt det ut slåsskamper, politiet kom med køller og arresterte flere. En kamerat av Ivan ble tatt av politiet og plassert bakpå en lastebil, derifra skulle de til politistasjonen. Ivan og jeg ble tunge til sinns. Ivan sier han er lei. Han er lei slike situasjoner som dette, men mer enn det. Han kjeder seg, han sover dårlig om natta og han vet ikke helt hva han skal gjøre med den situasjonen han er i. “Jeg er blakk, så jeg må finne på noe (*inventar algo*). Men du vet hvordan det er her.”

“Hvorfor finner du deg ikke en jobb?”

“Jeg hadde jobb! Jeg jobbet som DJ sammen med to andre gutter på et hotell. Jeg tjente ikke mye, men det var bedre enn ingenting. Så skulle de si opp en, og hvem tror du de sa opp? *El negro!*”

“Hva har du tenkt å gjøre nå da?”

“Jeg vet ikke. Hva kan jeg gjøre? Ikke får jeg jobb som servitør fordi jeg er svart. Å arbeide for staten er ikke verdt bryet. Jeg kunne jo ha begynt å studere geografi igjen, men det har jeg ikke lyst til. Hadde jeg fått studere medisin eller noe sånt! Men det var fullt, så jeg måtte ta geografi og det hadde jeg egentlig ikke lyst til. Jeg skal lære meg engelsk. Pappa sa han skulle betale kurset for meg. Jeg forstår ganske mye når jeg ser film. Kanskje det er lettere å få jobb da.”

Senere var jeg på besøk i huset hans. Han bor sammen med mora og broren i en leilighet i bydelen Mariandao. Leiligheten har stue med sofa og TV med et bilde som ruller, men lyden er bra. Bak døra i en jernkjele med hestesko og spiker bor *Elegguá*, helgenen som åpner og stenger dører. Rundt om på skaper og bord står moren sine helgenfigurer og krukker der åndene bor. Innenfor stua er et lite kjøkken og bad. På gulvet står det bøtter med vann, fordi tanken er tom og krana er tørr.

“Velkommen til de fattiges hus!” sa Ivan og slo ut med armene. Mora satt ved bordet og sydde. Om dagen jobber hun som syerske av militære klær, om kvelden tar hun på seg syjobber for venner og kjente. Hun er også *santera*³¹ og kan hjelpe folk med sine fysiske og psykiske problemer.

Fra Ivan var 5 til 10 år bodde han i Russland. Mora og faren var militære og hadde fått jobb i Moskva. De tok med seg de tre sønnene sine og flyttet til det kalde landet. Ivan viste meg klassebilde fra 3. klasse. Han skilte seg ut med sin svarte hud og hvite smil. Han likte seg på skolen og det var kjempemoro å leke i snøen. Når han snakker om barndommen sin, er det med et smil om munnen. Han hadde alt han trengte og det gikk bra for han på skolen. Nåtida derimot, er han ikke særlig fornøyd med. Som mange andre er Ivan sint og oppgitt over myndighetene. Han synes ingenting fungerer, at myndighetene bare forlanger at folk skal jobbe mer, men gir ingenting tilbake. Uansett hvor mye han jobber for staten tror han ikke det vil kunne oppfylle hans drømmer. Ivan vil ha et eget sted å bo, der han kan flytte inn med kjæresten. Hun bor på bygda. Der har de mye mat. Ivan drar dit nesten hver helg slik at han kan treffe henne og spise seg mett. Hjemme hos han har de ikke så mye mat han kunne ønske seg. Ivan klager stadig over at han er sulten.

“Jeg er delt i to! (*Estoy partido!*)” sier han. Og det er følelsen av sult som deler han i to. Han spiser stort sett ris, bønner og brød og han blir ikke mett av det. Han drømmer om den gangen han spiste åtte sandwich i tur og orden og var så mett at han måtte legge seg.

“Hvor mange land har du vært i?” spør han. Jeg vil helst ikke svare. “Du har sikkert vært over hele verden!”

“Nei...” Jeg trekker på det.

“Jeg vil gjøre som deg, reise og bli kjent med verden. Ikke for å flytte, for jeg vil bo på Cuba, men for å se hva som befinner seg der ute. For oss er det ikke mulig! Ikke om jeg hadde hatt penger en gang hadde det vært mulig, for staten tillater det ikke!”

Ivan er bekymret. Om natten får han ikke sove. Derfor går han gatelangs og venter på at noe skal skje.

³¹ Kvinnelig prest innenfor santería (Bascom 1950).

Ivan viste meg bilde av ei søt jente med lange mørke krøller.

“Det er kjæresten min fra Venezuela!” sier han.

“Så søt hun er!” jeg tilføyer “så du har to kjærester?”

“Vel, hun har jeg ikke hørt fra på lenge. Hun skulle komme tilbake til Cuba og jeg skulle dra med henne til Venezuela, men jeg vet ikke. Det ser ut som hun har glemt meg.”

Sørge for familien

Angela er søsteren til Luiz og dattera til Flora, familien i underetasjen i Havanna. I ni-tida om kvelden kommer hun som regel opp i leiligheten der jeg bodde for å se på kveldens episode av *telenovela*, såpeoperaen. En kveld hun var oppe hos oss, tok jeg fram båndopptakeren og spurte om hun kunne fortelle om da hun var lita?

“Årene fra jeg ble født i 1971 til 1990 var veldig gode for meg. Jeg var glad, vi hadde nok mat og alt annet. Det var mulig å kjøpe seg en radio. Bakeren på hjørnet solgte kaker og godsaker. Nå får du bare kjøpt kaker for dollar.” Angela har gode minner fra barndommen. Hun var hjemme med moren og da hun skulle begynne på skolen ville hun helst ikke gå. Hun ville heller fortsette å være hjemme med moren. Angela ble sendt på kostskole, men hun kom seg fort hjem igjen. Hun ville bo med mora si. Etterhvert som Angela ble større synes hun det var moro på skolen. Hun fikk mange venner, de dro på turer, jobbet på landsbygda og på hytter ved stranda. Hun viste meg bilder fra strandliv med smilende unge mennesker og fortalte at de hadde med seg et spann med mat som de satte mellom seg og spiste med hver sin skje.

En annen kveld hun kom opp for å se såpeopera hadde hun tatt med seg hovedoppgava sin. Den hadde hvite permer med gullskrift. Hun var tydelig stolt av arbeidet hun hadde gjort:

“Denne oppgava og en til, fikk de beste karakterene det året jeg leverte. På den fabrikken jeg forsket bruker de resultatene jeg kom fram til i oppgava. Dette er det største jeg har gjort i livet mitt. Det kostet mye krefter, mye jobbing og jeg måtte kjempe for å få det til. Forstår du? Jeg gjorde det med så mye kjærighet, at for meg

er dette det største. Det største jeg har gjort i mitt liv. Det var mye jobb og det gikk utover andre ting i livet mitt, men jeg ville gjøre ferdig oppgava min.”

“Der gikk lyset...”

“*Que clase de mierda...*”

Det blir helt mørkt og jeg hører far i huset banner. Han blir sint når lyset går, da følger det som regel en tirade over alt som ikke fungerer på Cuba. Mamma Luiza har tent et stearinlys og er på veg for å se om lyset har gått hos naboen også. Det har det heldigvis ikke, så hun kobler seg opp på deres strøm og lyset kommer tilbake. Angela og jeg fortsetter samtalen.

“Men likevel jobber du på *Hotel Nacional..*”

“Ja, og det har ingenting med det jeg studerte på laboratoriet å gjøre. Men OK, der har jeg muligheten til å et liv som er mer utholdelig. Et liv som er mer utholdelig fra et økonomisk synspunkt. Fordi fra et følelsesmessig synspunkt eller slik man føler seg som en person, så vet jeg ikke. Det jeg arbeider med har ingenting med det jeg har studert å gjøre.”

Angela arbeider på hotell. Klokken tre hver morgen står hun opp for å forberede frokosten på hotellet. Ofte er hun ikke hjemme igjen før i seks tida, da er hun trøtt og går og legger seg. Angela forsørger familien sin. Hun er sliten og hun synes livet går fra henne, men likevel synes hun det er riktig og ta ansvar for at familien hennes har det så bra som mulig. Jobben hennes er attraktiv fordi hun får tips i dollar. Hun tjener langt mer en de fleste og med de pengene hjelper hun familien. Faren er pensjonert, han får 200 pesos i måneden av staten. Broren er lege, han tjener 380 pesos i måneden. 100 pesos gir han til faren, 200 gir han til mor til de to sønnene han har og resten går til han selv.

“Broren min har aldri penger” forteller Angela: “jeg tjener penger slik at jeg kan hjelpe familien min.”

Politisk sett er ikke Angela særlig engasjert. Hun snakker sjelden eller aldri om politiske spørsmål. Hun ser ikke på nyhetene og hun hører lite på talene til Fidel. Da jeg spurte henne om hun husket når Sovjetunionen gikk i oppløsning svarte hun at hun studerte mye på den tiden, så hun husket ikke så godt. “Men hvordan merket du det da?” spurte jeg.

“Varene forsvant i butikken. Plutselig var det umulig å få tak i egg. Vi som hadde hatt egg hver dag og så var det ikke å få kjøpt.”

Angela knytter ikke sin strevsomme hverdag direkte til situasjonen på et politisk nivå. Hun er mest opptatt av å holde hjulene i gang, tjene penger og håpe på at ting bedrer seg.

Angela er glad i det søte liv. Med pengene hun tjener har hun større muligheter enn de fleste andre til å kjøpe mat og klær. Angela er opptatt av å kle seg pent. Tøyet skal være strøket og vasket og uten hull. Og det skulle være riktig. Hun kunne skifte fire til fem ganger om dagen. Ett antrekk til å gå på jobb i, ett til å gå på butikken i, ett hun vasket i og flere til å gå ut i. At antrekket var anstendig var svært viktig. Hun gikk ikke i trange bokser og små topper som mange andre cubanske jenter. Angela sa hun var redd hun skulle bli tatt for å være *jinitera*, ei jente som tjener sine penger på seksuelle forbindelser til menn. Angela og jeg gikk mye ut når hun hadde fri. Vi dro på stranda, tok med oss mat og ble borte hele dagen. Hvis det var en fest et sted, tok vi på oss kjoler og gikk for å danse. Hvis de satte opp flamenco i “*El Grand Teatro*”, dro vi nesten alltid. På dagen til *La Virgen De La Caridad*³² tok vi på oss gule og hvite klær og gikk vi i kirken med blomster og stearinlys. Men Angela kunne gikk gå ut så ofte som hun ønsket seg. Hun hadde fri en dag i uka og hun var stadig trøtt.

Angela og jeg sitter på Malecón, strandpromenaden i Havanna. Det er natt og vi ser på bølgene som slår mot steinene. Angela hadde mulighet til å dra til USA. Kjæresten hun hadde for noen år tilbake dro som *balseo*, på en hjemmelaget flåte.

“Dro han?” spurte jeg.

“Ja, en dag var han borte. Han hadde ikke sagt noen ting. Jo, han hadde spurt meg om jeg kunne tenke meg å dra til *el norte* (USA) og jeg svarte at jeg ikke kunne dra fra familien min. Så vi snakket ikke mer om det. Det tok en hel måned før jeg hørte noe fra han. Jeg visste ikke om han var død eller levende. Jeg har aldri grått så mye i mitt liv. Det var helt forferdelig. Jeg var syk! Jeg hadde så vondt i magen at jeg ikke kunne stå oppreist! Jeg bare gråt og gråt til jeg en dag fikk brev fra han. Han skrev at

³² *La Virgen de la Caridad del Cobre* er en av de mest populære *santos* på Cuba. Hun står for idealet på den cubanske kvinne: vakker, kokett, sensuel og en god danser (Barnet 1997).

han hadde kommet vel fram og at han ville at jeg skulle komme etter. Men jeg kunne ikke dra! Mamma er jo syk, og pappa er så gammel. Hvem skal ta seg av dem hvis ikke jeg gjør det?”

Jeg ble sittende å tenke på hai og en båt med mennesker langt ute på det karibiske havet. Kjæresten hadde bare dratt uten å si adjø, han hadde lagt ut på en båtferd som han kanskje ikke kom til å overleve, og latt henne bli igjen.

Angelas store sorg er at moren er syk og hennes største ønske er at hun skal bli frisk. At hun skal smile og le som før.

“Ahhhh! Det er forferdelig. Nei, det er ikke enkelt... Fordi hun har hallusinasjoner og når de begynner kan hun se hva som helst. Det som framprovoserer er fanden sjøl. Den første gangen hun fikk det var mens jeg gikk på ungdomsskolen. Jeg var 16 år, det er 10 år siden. Det var veldig hardt. Første gangen var veldig hard fordi, jeg vet ikke, broren min bodde ikke hjemme. Han bodde hos kona si, de var gift den gangen. Første gangen var under konflikten mellom USA og Panama. Det var noen problemer med Panamakanalen og det ble krig. Mamma så alle problemene på TV og hun ble syk. Hun så for seg at krigen kom til oss, hun så det i hallusinasjoner og hun ble borte i flere dager. Jeg var alene og viste ikke hva jeg skulle gjøre. Jeg var helt fortvilet. Heldigvis kom gudmoren min, hun sa jeg måtte gå til en *santería* og få hjelp. Det gjorde jeg, hun fortalte meg at jeg skulle gjøre noen ting, det gjorde jeg og dagen etter kom mor tilbake igjen.

“Hva gjorde du?”

“Nei, det var noen *medida*. Det er som resept på medisin for en sykdom. Jeg bad til en *santo*. Eller noen flere. Jeg satte min lit til *La Virgen de la Caridad del Cobre*, det hjalp meg. Og så kom moren min tilbake. Min mor har alltid hatt en figur (*imagen*) av *La Virgen* i huset. Hun har alltid vært der og jeg har alltid hatt tro slik at jeg kommer meg videre. For dette var en tid da jeg lette etter beskyttelse, noen som kunne hjelpe meg, noe spiritielt, noen å be til, som jeg kunne snakke til. Da moren min ble syk begynte jeg å tro mye på *La Virgen*. Og uansett hva som skjer, hver gang jeg snakker med henne føler jeg meg bra. Og derfor har jeg fortsatt å tro på henne.”

Angela sier lite om framtida. Hun håper at moren blir frisk og at hun kan finne seg en annen jobb. Men hun sier at hun ikke har så stort håp om det. “Jeg er bare 25 år og

føler meg gammel.” En dag håper Angela at hun kan få unger. Broren hennes har fått to gutter, så hele familien håper at Angela kan gifte seg å få ei lita jente. Men hennes store kjærighet dro til USA og hun synes ikke det er lett å finne en annen.

Fremdeles i sin mors hus

“Alt her går i en ond sirkel og inni den sirkelen står det skrevet: Økonomi. Hvis vi får oss en jobb er det ikke nok til mat engang! Langt mindre til klær! Den som vil spise kan ikke kle seg og den som vil kle seg kan ikke spise. Skjønner du? Å jobbe i dette landet er ikke bryet verdt! Det man tjener er ingenting! Vi har ikke mulighet til å bo for oss selv. Jeg og kjæresten min har ikke noe sted å være! Enten må vi være hos han og det synes ikke jeg er noe særlig. Eller så må vi være hos meg og der føler ikke han seg hjemme. Dette fører til at så mange går fra hverandre! Å bo sammen med svigerforeldrene er døden for et forhold! Jeg er redd endringene som *el periodo especial* har brakt med seg. Jeg tror ikke det kommer til å bli bedre. Folk blir bare mer og mer egoistiske. Det er ingen moral lenger.”

Alina er oppgitt. Hun har studert på høgskole, men hun har ikke hatt fast jobb etter at hun var ferdig. Nå har hun fått jobb, men det er tydelig at hun ikke har lyst å begynne. Hun kommer til å tjene 180 pesos i måneden, det tilsvarer 9 dollar. Nå er det moren som mer eller mindre forsørger henne. Hun bor hjemme og spiser hjemme. I leiligheten bor hun sammen med moren og to søsken til. Leiligheten er ca. 40 m², den har to soverom, kjøkken stue og bad. Mora sover med de to søstrene, broren har vanligvis det andre soverommet, men han flytter på stua hvis Alina har besøk.

En gang hadde Alina en kjæreste fra Tyskland. Han var på to ukers tur til Cuba og de to møttes i Havanna og gikk ut sammen. Etter han dro tilbake til Tyskland brevvekslet de, men nå var det lenge siden hun hadde hørt fra han. Alina virker litt skuffet over at han ikke har kontaktet henne og at det ikke ser ut til å bli noe mer. Nå har hun en cubansk kjæreste hun er veldig opptatt av, men som mange andre sier hun at hun drar fra Cuba hvis hun får en sjanse.

Gata som utveg

En dag jeg gikk på gata i gamle Havanna var det som vanlig noen som prøvde å få kontakt med meg og jeg svarte halv surt: “Kjenner du meg?”

“Ja, jeg snakket med deg i Santiago de Cuba for to år siden! Og nå jobber jeg på skolen rett ved leiligheten du bor i!”

“Å beklager!” svarte jeg. “Nå husker jeg ansiktet ditt!”

Leo er en av gutta på gata. Han har på seg solbriller, klokke og *Levis*, nye joggesko og en kritthvit t-skjorte med *Nike* i store bokstaver. Leo inviterte på is, jeg sa ja takk og vi ble sittende å prate.

“Hva driver du med da?” spør jeg.

“*Buscando una salida!* Leter etter en utveg. Jeg guider turister rundt i byen. Nå har det vært stille, men jeg venter på en venn av meg fra Italia. Han vil at vi skal åpne en bar sammen i Mexico. Jeg har mange utenlandske venner. De sender meg klær og forskjellige ting. Jeg går aldri med cubanske klær! Se de skoene her (han viser fram et par solide joggesko) de har jeg fått av en venn fra Italia.” Vi snakker om løst og fast, om prostitusjon og det og selge seg. ”Vet du? En turist ville gi meg 300 dollar for å “være med” han! Ha! 300 dollar! Jeg selger meg ikke til en mann!”

“Hva skjedde da?”

“Jeg fant en annen til han!”

“Fant du en annen?”

“Ja, og så fikk jeg noen av pengene!”

En dag spurte jeg om han ville bli med opp i leiligheten der jeg bodde slik at vi kunne gjøre et intervju. Leo var skeptisk til å bli med inn for han trodde ikke det var greit for señoira. Det hadde han også rett i. Etter han hadde gått fikk jeg en streng oppstrammer der hun gav klart uttrykk for hva hun synes om dra tjuver og kriminelle inni huset!

Familien til Leo er opprinnelig fra Jamaica, men de fleste av dem bor øst på øya. Morsmålet hans er engelsk og dermed har han større mulighet til å få kontakt med turister enn mange andre cubanere. Leo tjener heller ikke størsteparten av pengene sine på skolen, men på gata som turistguide. Jobben på skolen har han først og fremst fordi han kan få trøbbel med politiet hvis han ikke har jobb. Leo bor hos søsteren. Der er det også mange andre som bor.

“Det er ok” sier han “men når de spør meg når jeg skal dra, liker jeg det ikke! Jeg håper jeg en dag kan få bedre boforhold (*mejorar las condiciones*). Leve som et menneske, skjønner du?”

I 1994 forsøkte han å dra fra Cuba på en flåte, han var *balseero*. Men strømmene i havet var dårlige, så etter tre dager bestemte de seg for å vende tilbake til Cuba. Leo vil fremdeles dra, men ikke risikere livet sitt på en flåte. Dessuten sier han “Jeg er cubaner, ikke amerikaner. Og jeg er veldig klar når det gjelder familien min. Jeg hjelper dem ikke som jeg burde, fordi jeg har lite penger. Men familien er alltid familien.”

Leo blir nesten salig når han snakker om frihet:

“Mulighetene en har til å tenke på en framtid og muligheten til å gjøre det du gjør, reise og at de nødvendige behov er dekt. Få gå på gata uten å føle seg sulten og uten redselen om at de tar meg med på en lastebil og setter meg i fengsel. Jeg snakker om frihet, en frihet som er som en fugl (han strekker ut armene som en fugl) slik at jeg kan få gjøre som jeg vil, spise det jeg vil, selvfølgelig med en kontroll, men å få uttrykke det jeg vil. Selv det får en ikke! Du føler noe imot eller for det som skjer, men du får ikke si det. Selvfølgelig, du kan snakke med hvem som helst og alle vil si det samme: situasjonen er dårlig, dårlig, dårlig (*mala*)! Nei, det er elendige greier. Det er bare de som jobber med turisme som lever bra. Og prostituerte som går med utlendinger. Hver dag er det den samme kommentaren på gata. Og det er ikke på grunn av blokaden! Folk snakker om blokaden som om den er årsaken til hva som har skjedd, men årsaken til alt som har skjedd er at folk ikke er beviste hva de gjør! Folk rettfærdiggjør dårlige handlinger, fordi de ikke har alt det de trenger. De tenker ikke på at de ødelegger livet! La meg forklare deg det bedre for at du forstår.”

“Ja!”

“Enhver gjør det en føler for å gjøre, eller vil gjøre. Ingen gjør noe fordi en har lært det på skolen. Jeg refererer til det som er det sosiale livet på gata, det som er livet i den aktuelle verden. Folk gjør ikke det [*jinitearse*] fordi de trenger det, men fordi du møter en utlending, går i butikken og kjøper et par sko til 80 dollar! Skjønner du? Det er ikke fordi det er nødvendig. Det er ønsket om å kjøpe. Et eksempel. Jeg kunne gått på gata og funnet meg en utlending fordi det var nødvendig og løst mitt problem, men hvorfor fortsette å gjøre det? Fordi det er blokade og fordi en trenger det? Jeg fortsetter å gjøre det fordi jeg er en umoralsk person. En person som ikke tenker på den skaden jeg kan gjøre mot meg selv og min familie. Det finnes familier som ikke bryr seg, som mødre som fortsetter med døtre som er *jiniteras*, eller fedre

jeg har sett som sitter på Malecón og tilbyr døtrene sine til turister. Dette er blokaden? Er det amerikanere som sier til cubanerne at de skal sende ungene sine? Derfor er det mange ting som ikke folk er helt klar over. Folk skylder alltid på regjeringa.”

“Men du er også med mange utlendinger?”

“Men fordi de er mennesker! De er personer som jeg! Jeg ser ikke på dem som utlendinger, men som personer.”

“Men de hjelper deg mye?”

“*Claro!* Det er et spørsmål om rettferdighet, om å ha litt mindre, men det lille mer de har hjelper de meg. Men det er ikke akkurat fordi jeg går etter de at jeg får hjelp. Det er fordi jeg virkelig trenger det. Jeg hjelper dem og jeg tar imot noe en kan kalle en kommisjon. Men jeg er ikke slik som mange andre unge som meg. Deres motiv er å få et utenlandsk visum i hånden.”

“Hva slags relasjon har du til familien din?”

“Hva slags relasjoner... Gode relasjoner, men litt uavklarte. Folk har ikke tid til hverken å besøke hverandre eller snakke med hverandre. Det er det bare de gamle som gjør. Folk er som gale her Anita!”

“Men fortell meg! Hva slags relasjon har du til familien din?”

“Relasjoner som er veldig gode og varme.”

“Men hvordan da?”

“Vel, de få som jeg kan besøke her er det lenge siden jeg har vært hos. Men jeg sier gode og varme fordi på skolen er det en telefon og forrige uke ringte de til meg to ganger fra Santiago de Cuba. Søstera mi og moren min. De er alltid bekymret for meg. Det er bra fordi av og til føler en seg litt ensom og en trenger eller vil høre stemmen til en i familien. Om det er det eneste. Jeg har aldri gjort noe bra i livet.”

“Nei?”

“Nei...” (vi ler)

“Du er som negeren i familien?”

“*La oveja negra* (det svarte fåret), akkurat. De få tingene jeg har gjort bra - har til slutt endt dårlig de også. Det jeg har gjort med bena og armene – *roto*, ubrukelig. Forstår du? Men selv om det har vært mye problemer mellom meg og familien - familien er alltid familien. Familien har en verdi som man ikke kan kjøpe for alle verdens penger.”

Dagens unge

De fire ungdommene er alle i aldersgruppa fra 21 til 25 år³³. Som personer er de fire relativt forskjellige. De kommer fra ulike familier i ulike deler av Havanna og det er ikke sikkert de ville følt de hadde så mye å snakke om hvis de møttes. Ivan befinner seg i den vanskeligste situasjonen økonomisk sett. Også hans boforhold er også de dårligste. Han bor i en bydel der strømmen ofte er borte og tilgangen på vann er mindre enn der de tre andre bor. Leo er en av de mange fra *el oriente*, øst på øya. Folk fra *el oriente* er ikke like godt likt i alle kretser i Havanna. De blir beskyldt for å stå for mye av den ulovlige virksomheten i byen. Leo bor i en overbefolket leilighet, men har stort sett det han trenger. Fordi han snakker engelsk har han gode muligheter til å tjene penger på turister, og det gjør han mer privilegert enn mange andre.

Alle de fire har videregående skole, men begge guttene avsluttet sin utdanning. Ivan fordi han ikke fikk studere det han ønsket og Leo fordi han flyttet til Havanna. Angela og Alina har fullført utdanning på høyere nivå. Alina har høgskoleutdanning og skulle begynne å jobbe på et statlig kontor, noe hun ikke så fram til. Økonomisk sett er Angela er den best stilte av de fire. Hun jobber på kjøkkenet på et hotell, en jobb der hun har tilgang på forholdsvis mye penger gjennom lønninger, driks og gaver. Men det var ikke den jobben hun helst ville ha. Angela er ingeniør i fysikk og hun ønsket å jobbe som forsker. Hun fikk også tilbud om en forskerstilling på en fabrikk, men hun kunne ikke ta imot jobben fordi lønningen var mye dårligere enn det hun fikk betalt på hotellet.

Ivan er bekymret for en gryende rasisme. Han føler seg diskriminert for sin hudfarge og mener det er derfor han mistet jobben som DJ. Ivan sier de bare vil ha hvite til å jobbe på hotellene og det betyr at han i realiteten har små sjanser på jobb markedet. Leo blir stemplet for en kriminell av *señoraen* i huset fordi han er fra *el oriente* og fordi han henger mye på gata. Uttrykket "*la oveja negra*" (det sorte får) er også noe som viser til det en kan kalle gradering av mennesker etter farge. Den som er den sorteste eller den mest ubrukelige av barna blir kalt den sorte i familien. Farge blir et sosialt stigma som viser til mer en bare den faktiske fargen.

³³ De under 30 år utgjør 40 % av befolkningen (Fernández 1993).

Ingen av dem er interessert i politikk. De nevnte ikke noe om politikk før jeg i noen tilfeller spurte. Da var svarene korte og unnvikende. Engasjementet rundt politiske debatter er så godt som fraværende og ingen av dem går politisk til verks for å løse hverdagens problemer. "Folk skylder på regjeringa" eller "på blokaden", men Leo mener at en kan ikke skylle på dem for folks umoralske handlinger. Han mener politiet stjeler friheten til folk gjennom å sette folk i fengsel. Han ønsker seg også en frihet som kan ta han vekk fra sulten. Ivan mener at myndighetene krever for mye. Han sier de vil at folk skal jobbe, men de gir ingenting tilbake. Dette utsagnet tolker jeg dit hen at Ivan mener myndighetene bryter sine løfter og sin del av avtalen, dermed føler Ivan heller ingen forpliktelse til å yte noe tilbake³⁴. Han er ikke interessert i å ofre seg for revolusjonen.

Leo har mange utenlandske venner og han vil være som dem. De drømmer om å få seg en jobb der de kan tjene nok til "å leve som et menneske" som han uttrykte det. Et sted å bo for seg selv og egen bil. De vil ha mulighet til å kjøpe klær og sko. Spise god mat, gå ut på restaurant eller på dans, kjøpe seg en øl, i det hele tatt ta del i det livet som kan kjøpes for penger og som turistene framviser som en mulighet. Turistene representerer på mange måter det livet de unge ønsker seg. De kommer fra verden utenfor, de har penger til å gå ut, til å kle seg og til å spise god mat. Mange unge som ser rikdommene til turistene kontrasterer seg selv med dem. Turistene blir for de unge "den signifikante andre", som de måler seg selv opp mot. Kontrasten til "den andre" blir stor: de unge ser ingen muligheter til å få sine drømmer innfridd på Cuba. Den framtida de kan tenke seg er et annet sted. Leo venter på en italiener som skal komme å ta han med til Mexico, slik at de kan åpne en bar sammen. Ivan venter på brev fra kjæresten i Venezuela. Angela håper at hun vil høre noe fra hennes tidligere kjæreste som dro til USA, og Alina håper at hennes tyske kjæreste ikke har glemt henne likevel. Alle håper og venter de på at noen *utenfra* skal komme å ta dem bort fra hverdagens strev. Ingen av dem har særlig tro på at de kan få de tingene de ønsker seg på Cuba. Det må skje en endring og de må *komme seg bort*. Gapet mellom det de ønsker seg og hvilke muligheter de har til å realisere målene blir så stort at

³⁴ Solberg (1996) analyserer i sin hovedoppgave samfunnssystemet på Cuba som en gaveøkonomi der hun hevder at staten har brutt sin del av gaveutvekslingen.

mange føler seg maktesløse. Derfor går mange unge og venter på at noe skal skje og at livet kan begynne.

Heltinne eller hore?

”Jeg tror at på Cuba for hvert femtiende familie, finner du ei prostituert. Det er ikke ei klassisk prostituert som du kjenner, men den berømte *jinetera*. Hun ser ikke på seg selv som prostituert, hun kjemper og løser problemene (*resolver sus problemas*) for familien sin. Og hun kan kjøpe et TV til dem...” Det er Alinas mor, Yolanda som sier dette. Direkte oversatt betyr ordet “rytterske” og brukes i seksuell betydning. En *jinetera* er ofte unge jenter som finner seg en *temba*, en rik, eldre man som kan betale for henne. Hun blir vanligvis ikke regnet som en prostituert, eller en *puta*, (hore). En *puta* selger sex for penger, og hennes relasjon til kunden er økonomisk (penger for sex). En *puta* blir regnet for å være mer profesjonell, men overgangen til en *jinetera* er glidende. Forholdet mellom en *jinetera* og en mann har mer preg av å være et kjæresteforhold og hun får kanskje ikke bare kontanter, men de to drar sammen i *la shopping*³⁵ for å handle til henne og hennes familie. Gutter som selger sex kommer også under kategorien *jinetero*. En kvinne kan lettere forsvare at hun får penger eller andre gaver til gjengjeld for seksuelle tjenester enn en mann. Det virker ikke like truende på henne som kvinne, men en mann som gjør dette blir lett anklaget for å være en *cholo*, en som lever på kvinner eller en hallik. Hvis kjøperen skulle være mannlig blir *el jinetero* i tillegg en *pingero*, en prostituert *maricon* (homofil) og da er man ikke lenger mann på Cuba. En *maricon* er den passive parten i et samleie. Dette blir sett på som en feminin egenskap. En mann skal opptre som den aktive og virile part.

En *bisnero*, tjener i likhet med en *jinetero* til livets opphold på gata, men en *bisnero* skaffer til vege sine inntekter via salg. Det kan være salg av tobakk, rom eller marihuana. Eller de kan tilby guiding. De viser turistene restauranter, overnattingssteder eller barer. Innehaveren av stedet betaler guiden fordi han tok turisten med dit. Og ofte får de betaling av turisten også. En av mine informanter mente at også jeg var en *jinetera* fordi jeg hadde mange utenlandske venner på besøk.

³⁵ Butikker der man kun betaler med dollar.

Hvis de betalte for meg var jeg per definisjon en *jintera*. En annen jeg snakket med mente at alle cubanere var *jinteros*, fordi alle var avhengig av å motta gaver fra omverden. De fleste vil nok være uenig i en slik bruk av begrepet fordi det er ladet med negativ og seksuell betydning.

For mange unge ser det ut som *las jineteras* klarer seg best i dagens situasjon. De som trosser revolusjonenes prinsipper og flytter grensene for hva som er moralsk akseptabelt, er de som hadde det best, materielt sett. Leo mente folk var alt for opptatt av seg selv og at det var bare de "prostituerte som går med utlendinger" som hadde det bra. De unge er stadig på let etter nye veier som kan løse deres økonomiske vanskeligheter. Derfor prøver de å etablere seg innenfor dollarøkonomien, men den unge generasjonen faller ofte dårlig ut i denne situasjonen. De var under utdanning da *el período especial* begynte og de var ikke integrert i en arbeidsplass slik som de fleste voksne. Dermed kunne de heller ikke nyte noen av de godene som det kunne innebære. Ingen av de unge var medlem av partiet og de hadde heller ikke satset på en karriere i det militære. De unge mangler derfor bekjenskaper som mange voksne har. Og de unge har heller ikke det økonomiske grunnlaget som skal til for å etablere seg innenfor dollarøkonomien. De ønsker seg en jobb og en bolig slik at de kan danne sin egen kjernefamilie. Dette er mål som krever en forholdsvis stor inntekt og da er statens lønninger for lave. De unge havner dermed i et dilemma. Ikke ønsker de å jobbe for staten fordi det likevel ikke vil løse deres økonomiske problemer, og ikke får de til å etablere seg innenfor dollarøkonomien. Håpet som står igjen er å møte en turist som kan ta dem med ut av Cuba. Men ved å ha utenlandske kjæresten befinner de seg fort på grensen til *jinterismo*, noe som kan føre til at de blir moralsk fordømt.

Ved å velge handlingsalternativer som på denne måten er knyttet til turister og dollarøkonomi beveger de unge seg på grensen til det moralsk akseptable. Dollarens mange navn kan gi oss en pekepinn på hva slags moralske føringer som følger pengene. Alba kalte dollar for "ulvens penger". "Ulven" viser her til fiendens penger, til USA, den sterke og nådeløse naboen i nord. En annen betegnelse er *fula*, et begrep som viser til noe ufint, noe som ikke er bra. Jeg ble forklart at begrepet ble mye brukt mens dollaren ennå ikke var legalisert og at det viser til ulovlig virksomhet.

Dollarens umoralske aspekter kan også spores tilbake til de ideologiske føringene pengene er knyttet til. Dollar er en del av den kapitalisme som revolusjonen alltid har kritisert, og deltagelse i dollarøkonomien står på mange måter i kontrast til det revolusjonen har stått for. Deltagelse i dollarøkonomien krever individuelt initiativ fremfor å arbeide for fellesskapet. Dollar man eventuelt tjener går hovedsakelig i egen lomme og ikke via staten. Revolusjonens "nye menneske" som arbeider, ofrer seg, og er solidarisk med de andre arbeiderne vil ikke overleve i dagens kamp om dollarene. I denne kampen må en være oppfinnsom og finne sin egen veg. De menneskene som synes og klare seg best i denne situasjonen er de som handler på tvers av revolusjonens idealer. De handler utafra individuelle strategier, ikke gjennom det revolusjonære fellesskapet. *Las jineteras* eller de som på andre måter klarer å melke turistene for penger er blant vinnerne i *el periodo especial*.

Selv om *jineterismo* er vanskelig å forsvare ut fra et moralsk synspunkt, blir en *jinetera* ikke bare fordømt (Lundberg 1998). Dette er blant annet fordi *jineteras* evner å skaffer seg mer av de godene de fleste ønsker seg. Fordi *jineteras* har en langt bedre økonomisk situasjon, har de mulighet til å kjøpe seg TV og stereoanlegg. De kan kle seg fint og de kan kjøpe seg sko, smykker og kosmetikk som andre bare kan drømme om. Mange av dem hjelper også familiene sine langt mer enn de fleste andre har anledning til. I mange tilfeller er det *jineteras* som forsørger en hel familie, de kaller seg *luchadores*, de kjemper for familien. De fleste cubanere ser på det å hjelpe familien som svært rosverdig og viktig. Gjennom pengene en *jinetera* tjener har hun også mulighet til å bli *santera*. Ritualet strekker seg utover et år og kan koste flere hundre dollar og er derfor en umulighet for de fleste å gjennomføre. For de fleste er det å være *santera* noe som gir dem høyere status. I praksis fører altså disse tingene til at *jineteras* har en høyere status en det man skulle tro når man hører folk snakke om *jineterismo*. Gjennom pengene *jiniteras* tjener kan de øke sin status og faktisk komme ut av prostitusjonen snarere som heltinner enn som horer.

De fire unge skulle gjerne hatt mer av de godene *jineteras* skaffer seg. Både Ivan, Alina og Leo har hatt turister som kjæresten. Med dette mener jeg ikke å plassere dem i kategorien *jineteros*, men jeg ønsker å belyse en problemstilling der grensene for å holde seg på moralens rette side er uklar. De forteller om hva slags alternativer de har

til å finne seg et levebrød og hvordan de må vurdere dette levebrødet i forhold til sin moral. Leo hadde mulighet til å tjene 300 dollar på seksuelle tjenester til en turist. Det ville han ikke fordi "han er mann", og hvis han hadde solgt seg til en mann hadde han ikke vært "mann" lenger. Hvor grensene for hva som blir vurdert som dårlig moral går, vil variere. Og antageligvis også hva de sier er god moral og hva de selv gjør. Alina og Leo er skremt over det de ser på som en voksende egoisme generelt blant folk. De synes folk tenker for mye på seg å sitt, at ingen har tid til hverandre lenger og at alle tenker på penger. Den egoismen de ser rundt seg står i skarp kontrast til idealet om solidaritet som de har blitt lært opp til gjennom mange års obligatorisk skolegang. I denne situasjonen ser familien ut til å bli viktig for alle tre generasjonene.

"Familien er alltid familien"

De fire unge bor sammen med familien og har en sterk tilknytning til den. Både materielt og følelsesmessig. Angela forsørger og steller for sine gamle foreldre, derfor dro hun heller ikke til USA selv om hun hadde mulighet til det. Hun føler at årene forsvinner i jobbing, men hun verken kan eller vil la være fordi familien hennes trenger det. Leo har også en sterk tilknytning til familien sin. Selv om det praktisk sett er vanskelig å gjøre mer for dem og besøke dem mer, har han et sterkt ønske om det. Alina og Ivan bor også hjemme hos mor. I begge tilfellene er det mor i huset som sørger for inntektene og som har ansvaret for husholdet. De ønsker å etablere egen familie i egen bolig uten besteforeldre eller øvrig familie, men dette er vanskelig å realisere for de fire, noe som gjør dem motløse. Mange av de unge føler seg ufrie og i en situasjon de selv ikke har mulighet til å endre. Det er ingen av de fire som har klart å realisere ønsket om å etablere seg i egen bolig. Alina og Angela var begge opptatt av å finne seg en partner å gifte seg, få barn og et sted å bo for seg selv, men ingen av dem har økonomi som ligger til rette for det. Like fullt er verdiene til de unge orientert mot kjernefamilien. Man kan altså snakke om kontinuitet i familiens betydning på tvers av generasjonene.

Connerton (1989) hevder at utfordringen i å forstå samfunn snarere ligger i å danne et bilde av hva som har holdt seg stabilt, enn hva som er i endring. På tross av at endringene i *el período especial* utfordrer både verdier, verdensbilde og den konkrete

utfoldelsen i dagliglivet, fortelles det på tvers av generasjonene at familien har bare blitt *viktigere* etter den økonomiske krisa. Isabela sier at: ”utrolig nok, er vi mer sammensveiset nå.” Både unge og eldre snakker om hvor sentral familien er for dem. De unge forteller at de ønsker å gifte seg, få barn og etablere seg i et eget hus. Den eldre garde er også opptatt av familieverdier og vektlegger at det er viktig for et par å bo for seg selv. Unge og eldre har et felles ønske om å hjelpe familiemedlemmene i den vanskelige situasjonen de befinner seg i. Alba mente at revolusjonen hadde splittet familien, men at den hele tiden hadde vært viktig. På tvers av generasjonene var informantene enige om at familien alltid var familien.

Informantene uttrykte også en felles bekymring over umorale de så rundt seg. Ingen synes de levde i et solidarisk samfunn, men i et samfunn der alle tenkte på seg selv. Innenfor familien og overfor familiemedlemmer var likevel folk solidariske. Sønnen til Monica beskrev det slik: ”En må hjelpe familien på alle måter. For en kan oppsummere *el período especial* med et ord: *necesidad* (nødvendighet). Så en må forsøke å holde familien sammen og hjelpe hverandre, for å løse dette.” Det kan kanskje synes som et paradoks at ordvalget informantene brukte for å beskrive hvordan de hjalp familien er farget av en revolusjonær kulør. Informantene snakker om å kjempe, *luchar* for familien, de snakker om å ofre seg, *sacrificarse* for familien og å holde sammen, eller å være solidarisk med familien. Dette er begreper som ble brukt til å beskrive det nye revolusjonære mennesket og som nå brukes om hvordan man bør opptre overfor familien. En kan altså snakke om en annen type kontinuitet når det gjelder revolusjonens ideologi. Den solidaritet som før skulle gjelde alle arbeidere, både på Cuba og i andre land, i *el período especial* har skrumpet inn og brukes til å beskrive hvordan familiemedlemmer bør forholde seg til hverandre.

I “Hverdagsfilosofer” hevder Marianne Gullestad (1996) at historier kan være et inntak til å forstå meningsaspekter ved handling (se kapittel 2). I avhandlingens analyse har jeg valgt å bruke historiene til å få et bilde av hvordan folk opplever endringene. Via historiene folk fortalte får vi et innblikk i hvordan aktørene leser mening i omgivelsene de befinner seg i. Historiene gir oss et bilde av hvordan de leter etter mening og hvordan de opplever at omgivelsene har endret seg. I analysens første del vil jeg vise hvordan de tre generasjonene skiller seg fra hverandre i

hvordan de beskriver fortida og hvordan de opplever nåtida. I den andre delen vil jeg ta for meg begrepet *contradicciones* og vise hvordan det ble brukt av informantene. I analysens siste del vil jeg gjøre noen generelle betraktninger rundt hvordan vi forteller historier om oss selv og hvordan historiene kan ses som broer mellom våre erfaringer i verden og vår forståelse av den.

Kapittel 8

Å leve med motsigelser

Historiene menneskene fortalte meg er preget av deres ulike erfaringer fra fortida. I den første delen av kapittelet vil jeg vise hvordan generasjonene beskriver nåtida på ulik måte og jeg søker å finne svar på disse ulikhetene i menneskenes levde erfaring. Begrepet *contradicciones* (motsigelser) var et ord som gikk igjen i informantenes fortellinger. "Motsigelser" er et marxistisk begrep, men det er også treffende for hvordan informantene opplevde endringene i sine liv. Derfor har jeg valgt å ta for meg ordet "motsigelser" og vise i hvilke kontekster det ble brukt.

I monografien "Life is hard" hevder Lancaster (1992) at mening kan gi seg uttrykk i form av ordtak. Det er en form for implisitt kunnskap, ofte en sted- og tidsbundet fornuft eller "common sense", en vedtatt sannhet som "bare er slik". Et ord som stadig blir gjentatt kan på samme måte være et bindeledd mellom personenes utsagn og et fellesskap av mening der verden blir fortolket. Slike sterke begrep eller ordtak kan framkomme særlig når det er behov for å uttrykke noe som smerter og er vanskelig å beskrive med ord. Betydningen av begrepet ligger i den konteksten det blir sagt i, og ofte kan tolkningsmulighetene være mange. Som jeg var inne på i forrige kapittel er begrep som *sacrificarse* (ofre seg) og *luchar* (kjempe) også sterkt meningsbærende begreper, der betydningen må forstås kontekstuellt.

Contradicciones eller motsigelser er et begrep som innenfor marxistisk terminologi blant annet blir brukt for å beskrive historisk utvikling. Marx (og Hegel før han) beskrev hvordan endring skjedde gjennom dialektiske sprang der tese ble etterfulgt av antitese, som igjen oppheves i en syntese. Bruken av begrepet *contradicciones* kan derfor ses på som et produkt av opplæring innenfor en revolusjonær tenkemåte, sterkt påvirket av marxistisk teori. Hvis en følger en dialektisk tankerekke, ligger det implisitt at motsigelsene må inneholde to komponenter som motsier hverandre. Mange refererer til fortida som motsatsen til en vanskelig nåtid. Men hva blir syntesen? Tror noen på et framtidig Cuba som det klasseløse idealsamfunnet?

Folk fortalte og reflekterte over motsigelser av mange slag. Jeg skal ta for meg tre måter motsigelsene kom til syne på. I det foregående har jeg delt inn materialet i tre generasjoner. I det følgende skal jeg beskrive motsetningene mellom generasjonene. Senere vil jeg ta for meg de motsigelsene informantene fortalte de opplevde mellom hverdagslivets realiteter og den ideologien³⁶ revolusjonen forfektet. Et tredje aspekt ved motsigelser lokaliserer jeg i menneskene selv. Motsigelser kom til syne i den forstand at mange hadde vanskelig for å fortelle en sammenhengende historie om seg selv. Vi kan si at deres individuelle historier var blitt mindre meningsfulle i relasjon til den store narrative strukturen som hadde brutt sammen.

Generasjonsmotsetninger

De tre generasjonene består av mennesker som har vokst opp i ulike tidsepoker og har tillegg tilegnet seg ulike erfaringer gjennom livet. I kapittel 3 skisserte jeg de historiske omgivelsene folk har levd under. Hvilken forskjell gjør det at folk har levd under ulike betingelser og gjort seg ulike erfaringer? I det følgende vil jeg vise hvordan ulike erfaringer i fortida fører til ulik opplevelse av nåtida.

Som jeg har redegjort for kapittel 2, kan en persons levde erfaring beskrives med hva Paul Connerton (1989) kaller inkorporert praksis. Begrepet refererer til hendelser man selv har opplevd. Connerton kaller denne typen minne for vaneminne ("habit"), noe som er knyttet til kroppen gjennom de handlingene som gjentas gang på gang. Hendelser man selv har erfart setter seg som avleiring i kroppen og blir et minne av svært grunnleggende karakter. Et inskribert minne derimot får vi gjennom litteratur, bilder eller andre materialer som har en fast form. Dette er en type kunnskap man har eksplisitt tilgang til. Man skulle tro at et minne som har funnet sin faste form, der man kan gå direkte tilbake til minnes årsak, utgjør et sterkere minne, enn det inkorporerte som vi ikke kan se. Connerton mener tvert i mot at det inkorporerte har en sterkeste effekten på et menneske, det er der vi kommer på sporet av viktig meningsdannelse. Connerton er opptatt av hvordan performative ritualer setter seg som habituelle minner. Akkurat som enkeltmennesker husker gjennom kroppen hva

³⁶ Jeg bruker begrepet ideologi i tråd med Cohen (1979) som et system av verdier, normer og tro. Marxistisk teori knytter "ideologi" til borgerskapets ideer, derfor vil man unngå å bruke et slikt begrep om et klasseløst samfunn som det cubanske i teorien akter å være (Rosendahl 1997).

han eller hun har deltatt i, kan samfunnet huske gjennom preformative ritualer. Her kommer Connerton inn på den sosiale hukommelse ("how societies remember"). Sosialt minne utgjør en treghet i sosiale strukturer, fordi det inneholder ureflektert vane. Seremonier utgjør broer mellom sosialt minne og vaneminne ("habit"). Gjennom ritualer blir fortida videreført og vedlikeholdt: "an image of the past... is conveyed and sustained by ritual performance", samtidig minnes samfunnet seg selv: "a community is reminded of its identity as represented by... the master narrativ" (ibid. s.70). Historiske narrativer knytter seg altså til den sosiale hukommelsen, men det er de kroppsliggjorte ritualene som er viktige i følge Connerton. Ritualaet konstituerer minnet, selve narrativen er sekundær. Deltagerne må ha en ide om felles fortid, men ikke nødvendigvis *en* spesiell versjon av fortida, de kan huske ulike narrativer selv om de deltar i det samme ritualaet.

Eric Gable (1992) kritiserer Connerton for å være funksjonalistisk og hevder at teorien om hvordan samfunn husker, er konservativ og lite fruktbar. Han mener Connerton forfecker en durkheimiansk tanke som ikke hører hjemme i dagens samfunn. Videre kritiseres Connerton for tanken om at individene automatisk vil ta opp verdier og konservere dem, dette vitner om et syn på mennesker som aktører i en fastlåst struktur. Gable siterer Connerton: "every group... will entrust in bodily automatism the values and categories which they are most anxious to conserve" (s.385) Kroppsliggjort minne bevares gjennom gester og narrativer ikke bare fordi minnet er vanskelig å forandre, men også fordi det er intensjonelt. Minnet reproducerer gruppesolidaritet og forblir slik fordi menneskene vil det. På tross av kritikken mener Gable at Connertons skille mellom inskribert og inkorporert minne er av interesse. Begrepsparet gjør det mulig å beskrive og behandle kroppsliggjort kunnskap, som ofte uteblir fra våre analyser og dermed glemte.³⁷

Jeg deler Gables synspunkt om at det er problematisk å snakke om hvordan samfunn husker, som om det skulle ha behov i seg selv. Vi kan kanskje heller forestille oss generasjonenes ulike inkorporeringer som kilde til endring i hva samfunn "husker" i

³⁷ Paul Stoller (1995) tar i bruk Connertons teori for å beskrive menneskers kroppslige erfaring i ritualer. Han mener analyse av tekst alt for ofte har blitt favorisert i vestlig forskning og at vi derfor har gått glipp av verdifull kunnskap.

det lange løp. Det inskriberte kommer i en utsatt posisjon, skoleboka (revolusjonens historie om seg selv) blir for den yngre generasjonen en irrelevant fotnote til en type erfaring som ikke lenger skapes. Likevel er det klart at de tre generasjonene også har deltatt i sammenhenger som har gitt dem felles forståelse av verden med noen felles trekk. Å gå inn på hvordan felles tankegods er skapt, strekker seg utover hva jeg vil gjøre i oppgava. Men jeg ser det som sannsynlig at performative ritualer har vært med på å skape delte inkorporerte fellesskap. I denne omgang er det vaneminne og personlig minne hos den enkelte jeg vil vise, samtidig som jeg vil vise noen fellestrekk gjennom generasjonene. Som Gable mener jeg Connertons teori er mest interessant i skillet mellom inkorporert og inskribert minne. Jeg har valgt å bruke teorien i tråd med Ingrid Rudie (1995), i det følgende vil jeg gjøre rede for hvordan hun bruker Connertons teori.

I artikkelen "Livsløp som dimensjon i kulturell reproduksjon" tar Ingrid Rudie opp Connertons begrepspar. Hennes bruk av begrepet inkorporert minne inneholder mer enn gester og performative ritualer, Rudie snakker om det inkorporerte som den kunnskapen som er nedfelt i kroppen gjennom egen erfaring. Dette minne rommer livsløpets flyt av erfaring. Rudie hevder at det kroppslige minnet har en plastisk karakter. Denne plastiske, eller flytende karakter gjør at minnet kan formes med omgivelsene. Men samtidig er denne typen kunnskap bygget opp av personens erfaringer i verden, og derfor har kunnskapen en svært grunnleggende karakter. Vi kan si at inkorporert minne har i seg en dobbelthet: den har i seg elementer av å være flytende og omformelig, men er samtidig basal og grunnleggende. Minnet kan justeres i takt med nye opplevelser, samtidig som det utgjør det lager av kunnskap vi tenker utfra, vår ryggmargsrefleks, slik "det bare er". Inkorporert minne uttrykkes ikke først og fremst verbalt, derfor er denne typen kunnskap vanskelig å lære videre. Inkorporering skjer via konkret, kroppslig erfaring i verden og lar seg vanskelig formidle gjennom ord. I det følgende skal vi se hvordan de tre generasjonene opplever dagens situasjon på forskjellig måte. Jeg søker å belyse dette temaet ved å ta i bruk begrepene om inkorporert og inskribert kunnskap.

Den eldre generasjonen har fysiske opplevelser fra tiden før revolusjonen og de sammenligner dagens vanskeligheter med erfaringer de gjorde seg i årene før

revolusjonen. For dem fortøner hverdagens problemer seg som små i forhold til det de tidligere har hatt å stri med. I de eldre karenes fortellinger om fortida kommer det til syne en nær tilknytning til Fidel. De snakker om hvordan de har arbeidet og kjempet for revolusjonen. Gjennom sosialisering og deltagelse i revolusjonen har de funnet sitt ståsted der. Felix og Chucho har arbeidet for revolusjonen i hele sitt voksne liv. Etter revolusjonens triumf begynte de på en skole som var fundert på marxistisk teori. Gjennom arbeidet for revolusjonen fikk de dekket sine materielle behov, samtidig som de ble gitt sitt verdensbilde. Deres faktiske (kroppslige) deltagelse i det revolusjonære fellesskapet har gitt dem lag på lag med erfaringer med revolusjonen som har gitt dem et inkorporert minne. Gjennom utdanning og opplæring i revolusjonens ideologi har de også en inskribert innlæring fra revolusjonen. Skoleboka jeg beskrev i kapittel 3 kan stå som et eksempel på hva slags ideologi revolusjonen har forfektet. Kombinasjonen av konkret erfaring i verden og en teori som passet har gitt dem en grunnfestet kunnskap som ikke uten videre kan kastes på båten. De holder sterkt på sin revolusjonære tro og fortsetter å forfekte dens idealer. Troen på revolusjonen var noe de ofret seg for, arbeidet for, noe de orienterte livet utfra. Chucho fortalte hvordan han gråt, da han *ikke* ble sendt til krigen i Angola. Dette var et fellesskap med rot i virkeligheten, det var et praktisk fellesskap som organiserte arbeid, tilgang på mat, de fordelte boliger og gav folk mulighet til å studere. De har selv opplevd det fellesskapet revolusjonen skapte, og det har gitt dem et grunnleggende minne. Den var på sett og vis noe mer enn et "forestilt fellesskap" (jamfør Anderson 1996). Revolusjonen var virkelig og den var deres.

I dagens situasjon foretrekker de eldre karene å fortsette sitt arbeide innenfor revolusjonen og vegrer seg for å krysse grenser over til dollarøkonomien. De har sitt fotfeste innenfor revolusjonen og fortsetter i sitt arbeid for staten. Felix og Chucho er begge blant besteforeldregenerasjonen. De har fått tildelt bolig og de fikk en liten pensjon. Dette er ikke nok til å overleve på, men med hjelp fra familie i utlandet klarer begge seg bra.

Alba tilhører samme generasjon som Felix og Chucho. Hun har også vært høyt oppe i partiet og jobbet for og med revolusjonen hele sitt liv. Likevel har hun forkastet

revolusjonens idealer på sine eldre dager og åpnet kafé. Noe av forklaringen på hvorfor Alba skiller fra de to mennene kan ligge i det hun forteller om hennes liv før revolusjonen. Alba forteller at hennes familie ikke var fattige før revolusjonen. Hun sier at faren var administrator og hadde god lønn, i tillegg bodde de på landsbygda og hadde antagelig god tilgang på mat. Dette er forskjellig fra Chucho som forteller at de gikk sultne som barn. I tilfellet Alba ser vi hvordan hun har omformet sin historie ettersom omgivelsene har endret seg. Hun fortalte at ”revolusjonen tapte seg, jeg så alle motsigelsene og jeg begynte å tenke annerledes.” Ingrid Rudie (1995) hevder at fordi en muntlig fortelling ikke er nedskreven, er den en del av vårt inkorporerte minne. Den har derfor beholdt sin plastiske karakter og kan endres med omgivelsene. Fordi en fortelling har gjennomgått noen mentale sprang fra uartikulert, ordløst minne til uttalt kunnskap, foreslår Rudie (ibid.) en tredje kategori minne: ”halvt inskribert”. En fortelling har funnet sin form i ord, men den kan fortelles på nye måter og er ikke fast bundet som inskribert kunnskap. Når Alba fortalte sin historie i retrospektiv var det familiens betydning hun vektla, ikke revolusjonen. Hun fortalte at etter alle endringene som hadde skjedd, hadde hun skiftet mening og lagt revolusjonen bak seg. Både Alba og de eldre karene bruker sin erfaring fra fortida til å lese mening i hverdagen. Forskjellen er at Alba har gjort seg ulike erfaringer fra fortida. Det har gitt henne andre referanserammer, og hun velger annerledes.

Den voksne generasjonen (barn av de eldre) ble født etter revolusjonen. De var unge på 70-tallet, da revolusjonen var på sitt høyde punkt. Mannheim (1953) må tolkes slik at ungdomsårene utgjør den sentrale formingstida i et livsløp. I forlengelsen av dette er det nærliggende å tro at den inkorporering av erfaring som foregår da blir av en grunnleggende karakter. De voksne lærte om revolusjonens idealer på skole da skolebøkene var nye og passet til øvrige erfaringer de voksne tok del i. Det framkommer av historiene at de revolusjonære idealene stikker dypt hos de voksne. Luiz forteller med glød om Fidel og hans taler på plazaen, det var tydelig at revolusjonens idealer betydde mye for han. I Isabela og Yolandas samtale med faren forteller de hvordan de har vokst opp med revolusjonen og integrert dens idealer. Med Connerton (1989) kan vi si at de voksne har inskribert og inkorporert erfaring med revolusjonen. Connerton framhever sammenhengen mellom de to type erfaringene. Han hevder at hvis ideene skal virke meningsfulle for deltagerne, må de

gi resonans hos den enkelte og ideene gir resonans i den enkelte hvis ideene er i samsvar med den verden enkeltmennesket opplever. Connerton stiller spørsmålet om inskripsjon overhode er mulig hvis det ikke innehar et element av inkorporasjon: “it may even be the case that no type of inscription at all is conceivable without such an irreducible component of incorporation.” (ibid.s.78) Det inskriberte må stå i forhold til det inkorporerte hvis kunnskapen skal bli troverdig. Revolusjonen har utvilsomt virket sterkt på de voksne. Myndighetenes organisering av hverdagslivet gjennom mobilisering av hele befolkningen i dugnad og arbeid, var med på å skape en følelse av fellesskap som dagens voksne var del av. Jeg tolker materialet i den retning at fordi det revolusjonære budskap gav resonans hos den enkelte var dette verdier de tok opp i seg og gjorde til sine egne. I dagens situasjon deltar de voksne i dollarøkonomien og trosser dermed de revolusjonære idealene. Som Luiz sier metter ikke idealer magen. Derfor masserte han pasienter på kveldstid, selv om det betydde at han gikk på tvers av sine revolusjonære idealer.

Gjennom de unges fortellinger får vi ikke noe inntrykk av at de har inkorporert erfaring med revolusjonen. De har lært om revolusjonen og blitt oppdratt i dens idealer på skolen, men det er *ikke* en del av deres fortelling om seg selv. Leo sier at: ”Enhver gjør det en føler for å gjøre eller vil gjøre. Ingen gjør noe fordi en har lært det på skolen. Jeg refererer til det sosiale livet på gata, livet i den aktuelle verden.” Leos skille mellom skolekunnskap og innlæring i den aktuelle verden er tydelig i utsagnet, og det er kunnskapen fra gata som er avgjørende for hvordan han velger å handle. De unge har kun inskribert erfaring med revolusjonens idealer og den er dermed ikke en del av deres personlighet på en slik måte som de eldre og tildels de voksnes fortellinger reflekterer. Den unge generasjonen forteller om en god barndom, da de hadde det de trengte. De unge vokste opp på 80-tallet med økonomisk oppgangstid. Det var god tilgang på varer og de fleste hadde bra med penger. Foreldrene deres hadde arbeid og staten sørget for bolig til de fleste. Alle gikk på offentlig skole og alle hadde et forholdsvis likt helse tilbud. Da de unge var fra 10 – 15 år brøt Sovjetunionen sammen og revolusjonens økonomiske grunnlag forsvant. Deres ungdomstid har derfor båret preg av de økonomiske vanskeligheter på 90-tallet som myndighetene kaller *el período especial*. I dagens situasjon er det ikke lett å få seg et arbeide der en tjener nok til livets opphold, boligmarkedet er svært begrenset

og prisene er høye. De unge tok for gitt det de fikk som barn, de hadde ikke noe bevisst forhold til at det var revolusjonens triumfer som gav dem mat og klær. Da de ble unge voksne og ønsket å etablere seg, ble det umuliggjort av den økonomiske krisa. De unge har inkorporert erfaring med en revolusjon skadeskutt av økonomiske problemer. De har aldri sett Fidel tale da han var i sin beste alder og på sitt sterkeste. For dem er han en gammel mann som snakker om ting de ikke føler er relevante i forhold til den hverdagen de erfarer. I følge Connerton er det kroppslige erfaringer som virker sterkest på et menneske. Det er ikke gjennom det inskriberte vi forstår, forståelse kommer igjennom kroppslig aktivitet, eller det han kaller vane: "Habit is knowledge and remembering in the hands and in the body; and in the cultivation of habit it is our body which 'understands'" (s.95) Fordi det er igjennom kroppen vi forstår, virker de unges inkorporerte kunnskap om en kriserammet revolusjon, sterkere enn den kunnskapen de får inskribert. De unge har vanskelig for å se at den økonomiske krisa skal løse seg innenfor revolusjonen, slik de eldre karene tror. Både Oscar og Leo snakket om frihet, men det var slående forskjellig frihet de snakket om.

Generasjonenes ulike ideer om frihet

Når Oscar snakker om sin fortid forteller han at "det var revolusjonen som frigjorde oss". Det var frihet fra USAs imperialisme, bort fra fattigdom, bort fra analfabetisme, slum og underernæring. Fidel kom som en frigjører og gav dem stolthet og verdighet. Oscar snakket om en nasjonal frigjøring, men han fortalte historien som om det var hans egen personlige frigjøring. Chucho fortalte at "når revolusjonen seiret den 1. januar fikk den med seg hele, hele folket. De tente revolusjonsilden". Fidel og hans hærs seiersgang inn til Havanna var den vegen de skulle gå sammen inn i en ny epoke. De var alle på den revolusjonære vegen og hadde tro på at den ville føre til en bedre framtid for alle. Chucho sa han ble trist av å se de unge, hans egne barnebarn som ikke var villige til å fortsatt kjempe for den revolusjonen han var med på å skape. De unge sa ikke, som Chucho at de skulle jobbe sammen for å løse krisa, de unge måtte finne sin veg hver for seg.

Tanken om å bygge et fellesskap sammen kommer ikke til syne i de unges fortellinger. De takker hverken revolusjonen eller Fidel for å ha frigjort dem. De unge sa de ønsket seg frihet til å reise vekk fra Cuba. Frihet til å jobbe, til å tjene penger.

Leo snakker om en frihet til å gjøre som han vil, til å spise det han vil, til å uttrykke det han vil. Som de fleste unge ønsker Leo seg en jobb der han kan tjene penger til å kjøpe et hus for seg selv, en bil og fine klær. Dette er mål han ikke har realistiske muligheter til å nå gjennom arbeid for revolusjonen, gjennom kollektivet. Han som enkeltmenneske må ut i verden og erobre friheten for seg selv. Innenfor dollarøkonomien er det han som individ som jobber for seg selv og tjener sine egne penger.

For de voksne er det med bitterhet de forteller at lyset har gått ut av revolusjonen. “Vi var en del av revolusjonen” forteller Yolanda. De ble oppdratt i en revolusjonær ånd, til å bli nye sosialistiske mennesker. Yolanda forteller hun ble lærer fordi revolusjonen trengte lærere under alfabetiseringen, men så forteller hun, “vi følte oss desillusjonerte” fordi “den drømmen du hadde skapt ikke hadde blitt virkelighet”. Den friheten de eldre snakker om, sier Yolanda, ble til en avhengighet. Hun sa “vi gjorde revolusjon på Cuba fordi vi ville ha uavhengighet (...) fra USA (...) vi ble uavhengige fra USA, men vi begynte å bli avhengig av de andre sosialistiske landene.” Slik som de eldre snakker om den cubanske nasjonale frigjøring som sin egen, snakker Yolanda om overgangen fra uavhengighet til avhengighet som sin egen. Hun hadde også en drøm, men hun fortalte at den ikke har blitt virkelighet. Den virkeligheten hun opplever er en strevsom hverdag, der hun ikke engang har garanti for nok mat til å bli mett. Den revolusjonære ideologi forkynner at man skal arbeide for fellesskapet etter evne og motta etter behov, står i en grell kontrast til en hverdag der det mest fundamentale behov for mat ikke en gang blir dekket.

For de eldre og de voksne har revolusjonen vært en del av deres inkorporerte kunnskap. Ingrid Rudie (1995) snakker om det inkorporerte som trege felter som sitter dypt i bevisstheten og ikke lett lar seg endre, men samtidig er de trege feltene plastiske. Feltene utgjør ”et kunnskapsreservoar som er taust i den forstand at det er ureflektert, ofte også ordløst.” (s.53) Revolusjonen som ideologi og praksis kan beskrives med Rudie som et treget felt av inkorporert kunnskap. Tidligere har ikke disse feltene vært gjenstand for mye verbal refleksjon. Enten var man for eller imot revolusjonen. Og for dem som var for, ble revolusjonen en del av deres grunnleggende kunnskaper og verdier. De eldre og de voksne har lag på lag med slike

kunnskaper, den er blitt en del av deres gitte holdninger. Disse trege områdene som samtidig er plastiske gjør at de kan omformes med vekslende omstendigheter. Historier vi forteller har denne plastiske karakteren, sier Rudie. En fortelling har gått gjennom noen sprang fra ureflektert kunnskap til verbale uttrykk, og kan dermed tilpasses nye erfaringer.

Edward Bruner (1986) er også opptatt av hvordan historier endrer seg over tid, men han fokuserer på den store narrativen, "the dominant narrative structures of our time" (s.150). Bruner viser til de felles narrative som utgjør referanser for hvordan vi forteller de små narrative, (de individuelle historiene). De narrative strukturene er ikke nødvendigvis eksplisitte, fortalte historier, men det er narrativer som ligger implisitt i tida og som vi refererer til, direkte og indirekte, i våre individuelle historier. Bruner identifiserer hvordan en narrativ struktur erstatter en annen over tid i sitt eksempel fra Amerikanske indianere. Den narrative strukturen om deres kulturelle endring som dominerte på 1930-tallet, så nåtida som disorganisert, fortida som ærefull og framtida som assimilasjon. Bruner hevder at den narrativen har blitt erstattet av en ny, som framstiller nåtida som motstands bevegelser, fortida som utnyttning og framtida som etnisk oppblomstring. Transformasjonen fra en narrativ struktur til en annen har skjedd på relativt kort tid, med forbausende lite kontinuitet dem imellom, hevder Bruner. Han viser hvordan individuelle narrativer henter sin meningskontekst fra de store narrative strukturene. Når den store narrativen blir skiftet ut, vil legitimiteten for de individuelle narrative bli revet bort. Da kan ikke menneskene fortelle sine historier slik som før. De må forholde seg til en ny narrativ struktur. I tilfellet Cuba har ikke den store narrativen blitt skiftet ut, men den økonomiske krisa har gitt revolusjonen et kraftig skudd for baugen, og rammeverket for den narrative strukturen er dermed blitt veldig uklar. I det følgende skal jeg vise hvordan den store narrativen (tidligere illustrert ved skoleboka som eksempel på inskripsjon) har utgjort en meningskontekst for menneskene og hvordan de individuelle historiene er blitt preget av den falmede revolusjonen.

De siste 40 årene er det revolusjonen som har utgjort den store narrativen. Det har blitt hevdet at man ikke kan forstå noe fenomen på Cuba uten å ta revolusjonen med i betraktning. Gjennom ideologi og praksis har de eldre og de voksne inkorporert de

revolusjonære idealer og relatert sine individuelle historier til den. Informantene relaterer sine små historier til de store på ulike måter. I kapittel 5 viser jeg hvordan de eldre har ulike syn på revolusjonen fordelt etter bakgrunn og sosial status. De eldres syn på tida før (*antes*) revolusjonen, ble avgjørende for hvordan de plasserte seg i forhold til revolusjonen. Enten de var for eller imot måtte de forholde seg til revolusjonen som en større narrativ kontekst som deres egne sine historier ble fortalt i forhold til.

I Isabelas tilfelle er det slående hvor sterk tilknytning hun har til revolusjonen. I diktet sitt (kapittel 1) viser hun dette gjennom sin personlige henvendelse til Fidel. Når hun fortalte refererte hun stadig til hendelser som hadde en tilknytning til systemet (som skolegang, arbeid og hennes bolig). Det er også tydelig at hennes idealer kommer fra den store narrativen. "Revolusjonen var veldig vakker, den var nødvendig!" sier Isabela. Hun snakker om el Che som en intelligent, stor mann, større enn Fidel fordi el Che ofret seg for et annet land. El Che er på mange måter Isabelas ideal. Han er også idealmennesket myndighetene viser til. I dette tilfellet ser vi en direkte sammenheng mellom den store narrativen og de små.

Revolusjonen har brukt el Che som et bilde på det gode mennesket, det var slik som han man skulle kjempe og ofre seg for fellesskapet. I *el período especial* bruker myndighetene el Che i kommersielle sammenhenger. Isabela beskriver det slik: "Nå bruker de han [el Che] som propaganda, hvis du tenker etter, tenk så mye penger de tjener på el Che! For eksempel alle bøkene, den du har. (Jeg leste el Ches dagbok.) Alt er for dollar! De bruker el Che til å gjøre penger, det er ikke riktig! Han likte ingen slike ting da han levde, han var en normal mann." Isabela mente at til og med idealene er til salgs. Hvordan skal hun tenke om de revolusjonære idealer når hun mener disse selges av myndighetene på det kommersielle markedet de selv alltid har kritisert? I kapittel 7 viste jeg hvordan dollaren hadde forandret fortegn. Tidligere var dollaren et symbol på en vederstyggelighet, det var fiendens penger som man ikke skulle bruke. I *el período especial* er besittelse av dollar et spørsmål om å være eller ikke være. Tidligere skulle man heller ikke snakke fiendens språk, engelsk, man skulle lære seg russisk som en god revolusjonær. Isabela snakker flytende rumensk, men i *el período especial* og ankomsten av turistene er det de engelsktalende skor

seg. I praksis forteller myndighetene en annen historie om seg selv etter innføringen av *el período especial*. Myndighetene selger ut sine idealer med kommersialiseringen av el Che, men samtidig undergraves den moralsk gode historien. Isabela har også mistet taket på hva som var det moralske poenget i hennes historie, og hun visste heller ikke hvordan hun skulle fortelle historien om revolusjonen. Hun lurte på hva el Che ville ha gjort i denne situasjonen: “Kanskje el Che ville forkastet noen av ideene sine, noen av tingene, i noe av politikken? Alle kan ta feil, ikke sant?”

Myndighetene evner ikke å overbevise den unge generasjonen om at revolusjonen vil overleve *el período especial*. De tror ikke på den store historien, men er på leit etter en alternativ historie som de ennå ikke har funnet. På tross av uenigheten de tre generasjonene i mellom var alle enige om at familien alltid var familien. Familien har blitt viktigere og mer sammensveiset etter innføringen av *el período especial*. Selv om den økonomiske krisa utfordrer verdier og moralsk orientering på måter som gir forskjeller mellom generasjonene, kan vi likevel snakke om en integrering av familieverdiene. Inkorporeringen av familieverdier er antagelig av en sterkere karakter enn uenigheten om hvordan folk skal tolke endringene i omgivelsene. Leo sa at uansett hvor mye problemer det var mellom han og familien, så hadde: “familien en verdi som man ikke kan kjøpe for alle verdens penger.” Oscar mente at: “Motsigelsene er en ting, å være glad i noen er noe annet. Men selv om man er glad i familien sin kan man ikke unngå at man blir rammet av de økonomiske problemene. Omsorgen for familien blir ikke mindre.” Revolusjonen hadde splittet mange familier som i dagens situasjon finner tilbake til hverandre. Fidel er gammel og det er ingen tydelig enighet om hvem som skal styre landet når Fidel faller bort. Cubanerne klarte ikke å forestille seg ei god framtid, de var usikre på hva som kom til å møte dem. Igjen ser vi sammenhengen mellom de individuelle historiene og den offentlige historien, de to står i et spenningsforhold hvor det ser ut som at de må bekrefte hverandre for at menneskene skal kunne fortelle sammenhengende og troverdige historier om seg selv.

Motsigelser mellom ideologi og hverdagsliv

”Alt var i motsigelse til mine ideer! Alt som jeg hadde sett! Når jeg studerte marxisme... Det var i motsetning (*contradicción*), skjønner du? Mye motsigelser i

partiet.” fortalte Isabela. Hun som hadde trodd på revolusjonen i hele sitt liv, fortalte at etter innføringen av *el período especial* var det så store motsigelser mellom hva styresmaktene sa og hvordan verden fortonet seg rundt henne. Flere av de voksne og de eldre fortalte brukte begrepet “motsigelser” når de skulle beskrive de uforståelige og kaotiske endringene som hadde skjedd. De hadde jobbet og kjempet for revolusjonen i hele sitt liv, fram til alle motsigelsene kom til syne. De unge snakket ikke like ofte om motsigelser som de eldre og de voksne. Jeg ser det som en konsekvens av at de unge aldri har opplevd en revolusjon som var *uten* motsigelser. De unge har kun fått overlevert skriften om revolusjonens ideologi, men fordi det inskriberte står i motsetning til det inkorporerte virker ikke kunnskapen troverdig. De trodde ikke *el período especial* ville ta slutt, at revolusjonen ville gå seirende ut av krisa, de unge ventet på at noe helt *nytt* skulle komme.

Felix og Chucho mente motsigelsene var en overgangsfase. Felix sa at *el período especial* ville ta slutt, man måtte arbeide seg igjennom krisa og det ville ta tid. Felix forklarte endringene dialektisk (i tråd med marxistisk teori.) Ting forandrer seg til det ekstreme, aldri til det i midten. Chucho sa han ikke engang ville tenke på endringene som hadde skjedd med revolusjonen. De eldre karene har en inkorporert erfaring med revolusjonen fra den gang den ikke var full av motsigelser, da de trodde på ideene og ideene hadde rot i virkeligheten. Motsigelsene de snakker om refererer til nåtidens virkelighet som ikke lenger passer sammen med ideologien.

I artikkelen ”Nationalist Ideology and a Comparative Antropology” tar Kapferer (1989) opp sammenhengen mellom ideologi og menneskers konkrete væren i verden, ontologi. Jeg forstår begrepet ontologi som inneholdende Connertons inkorporerte erfaring, og ideologi som parallelt til inskribert kunnskap. I likhet med Connerton er Kapferer opptatt av menneskenes levde erfaring og hevder at erfaringene må stå i nær sammenheng med ideologien hvis denne skal ha noen slagkraft. Kapferer hevder at all ideologi må være ontologisk grunnnet. Han mener at selve kraften de ideologiske argumentene er grunnfestet i, er den logikken den er forbundet med. “A logic which forms a ground for interpretation, for the meaningful grasping of experience.” (s.189) Selve tolkningsgrunnlaget for ideologien ligger menneskenes væren i verden, eller i aktørens levde erfaring.

Kapferer hevder at ontologien eksisterer kun i levde kontekster og er kroppsliggjort i personen og dens praksis: "Ontology has existence only in lived contexts and is simultaneously embodied in person and in practice, it has no significance outside human action and experience." (s.189) En ideologi må altså være knyttet til det ontologiske viss eksistens ligger i en persons erfaringer. Det ontologiske og det ideologiske må henge sammen og bekrefte hverandre. På samme måte som ideologi og ontologi må henge sammen for å være troverdig, må også inkorporert og inskribert minne oppleves som forbundet hvis kunnskapen skal være meningsfull.

Vi kan si at kartet må stemme med terrenget. De eldre karene har levd mange år med revolusjonen, da det ideologiske kartet stemte med det ontologiske terrenget. Derfor var revolusjonen meningsfull for dem. Til og med i dagens situasjon fortsetter de å tro på revolusjonen. Til tross for at terrenget har forandret seg, er kartet stort sett er det samme. Men selv ikke de eldre kan unngå å se at terrenget har forandret seg. Den økonomiske krisa har satt djupe spor og forandret virkelighetsbildet. I denne sammenhengen blir det snakket om motsigelser.

En del av revolusjonens prosjekt var å knytte tanke og handling sammen, dette var et grep som gjorde revolusjonens budskap kraftfull og meningsfull. I *el periodo especial* er det nettopp skillet mellom teori og praksis som *motsier* hverandre, det undergraver revolusjonens eget prosjekt og virker derfor meningsløs. Særlig oppleves det slik blant de unge, som ikke har den samme lojaliteten til regimet som mange eldre og voksne har. Dette er i tråd med hva Kapferer skriver om at ideologi må være ontologisk grunnet.

I dagliglivet var det ikke vanskelig å se de kapitalistiske elementene i økonomien. De eldre karene mente det var en motsigelse å ha et kapitalistisk og et sosialistisk system samtidig. Leonardo sa at: "det er ulogisk, og alt som er ulogisk vil bukke under." Motsigelsene har blitt tydelige etter at turistene har kommet flommende innover øya. I diktet (kapittel 1) skriver Isabela: "dyre, tomme turistbiler kjører forbi" "du blir ydmyket av kioskene fulle av ting som bare utlendinger kan få." Godene er ikke for de som jobber for fellesskapet, men for de som har skaffet seg dollar. I dagens

situasjon trenger man dollar, man må ha "ulvens penger" som Alba kalte det. Og dollar må man ut å tjene som individer. Uansett hvor mye man gjør av vanlig arbeid for det kollektive, så overlever man ikke. Dagliglivet som den jevne cubaner må tåle, står i grell kontrast til behandlingen turistene får.

Som lege har Luiz en situasjon som vanskeligere enn mange andre. Mennesker som for eksempel jobber på syfabrikk slik som mor til Ivan (se kapittel 6), har mulighet til å ta med seg stoff og tråsneller hjem og spe på inntektene med kveldsarbeid. For Luiz er slikt nesten umulig. Luiz tjener noe ekstra ved å gi massasje på kveldstid, men som han sier er det noe han må være veldig forsiktig med. Han har mye å tape når det gjelder anseelse. Å få utreisetillatelse fra Cuba er heller ikke enkelt med en slik jobb, fordi han har forpliktet seg til å jobbe for staten. Mange lærere som Yolanda og andre intellektuelle havner i et lignende uføre i dagens situasjon. Deres kompetanse ligger i å lese og skrive og det er ikke mye verdt for tida. De har lite og ingenting å bidra med på det uformelle markedet. I mange tilfeller er det de mest partitro som havner i den vanskeligste situasjonen. De som har kjempet for revolusjonen og dens idealer er de som har minst tilgang på materielle goder når myndighetene mangler kapital.

De som må klare seg på den lønnen de får av staten har det vanskeligst, mens de som har levd på siden av systemet og hatt en fot innenfor den uformelle økonomien klarer seg langt bedre. Denne typen motsetning gjelder også de som forlot Cuba og bosatte seg i utlandet. Den gangen de dro ble disse menneskene utskjelte som kontrarevolusjonære og "ormeyngel" (*gusanos*). I dag er det de som har slik "ormeyngel" i familien som lever best (Rosendahl 1997). Anabel fikk problemer med myndighetene. Hun fikk valget mellom å forlate landet eller bli satt i fengsel. Hun valgte å dra og nå er det hun som "redder alle" i familien, fortalte Isabela. I *el período especial* må man ha *fe* og familie i utlandet, om man skal klare seg. Før gikk skillet mellom dem som var med eller mot revolusjonen. Det lønte seg å være med revolusjonen, da fikk man dekket sine behov. Nå går skillet mellom dem som har tilgang på de grønne sedlene, og de som ikke har en slik tilgang. I dagens situasjon er det økonomisk lønnsomt å *ikke* være med revolusjonen, (såfremt man ikke har skaffet seg spesielt gode vilkår som mange i partiet, og i det militære). Det som lønner seg i

el periodo especial er ikke det som lønte seg før den økonomiske krisa, bildet er igjen preget av en motsigelse.

At Oscar som er arbeider ikke er den som bidrar med den største delen av hjemmets inntekter virker fullstendig bakvendt for han. "Jeg er mann" sier Oscar "men jeg har ikke mulighet til å forsørge dette hjemmet! (...) Da ser du motsigelsene i dette landet!" Som mann på Cuba blir det forventet at man skal forsørge kone og barn. Ved flere anledninger hørte jeg det ble snakket negativt om menn som ikke forsørger familien sin. Jeg tolker Oscars utsagn som at hans selvfølelse som mann blir forringet ved at han ikke forsørger familien. For Oscar er den største motsigelsen i dette landet at arbeiderne, som i utgangspunktet skapte revolusjonen, ikke tjener nok til å overleve.

Connerton hevder at vi forteller historier om oss selv for å gjøre erfaring forståelig, men erfaringer består av mer enn ord. Personlig og kroppslig minne får vi igjennom handlinger i verden. Det må være en sammenheng mellom det inskriberte og det inkorporerte for at det skal være meningsfullt. Hva skjer når bildet spriker? Når inskribert og inkorporert praksis peker hver sin veg? Hvordan skal vi da tenke om oss selv og verden?

Gullestad hevder i "Hverdagsfilosofer" (1996) at vi søker å bearbeide våre erfaringer igjennom historiene. Hvordan skal vi så tolke en brutt historie? En historie som sporer av og havner på avvege? Er det motvilje mot å fortelle om en hendelse som smerter, eller en indikasjon om at denne historien er det kroppen som forteller? Sier ikke det noe om at en ikke har plassert hendelsene i sitt liv, og som en del av seg selv? Hvordan kan vi følge sammenhengen mellom store motsigelser og brutte historier?

Brutte historier

Folk ville gjerne fortelle meg om Cubas historie, om revolusjonen og om hvordan det var da de var barn. Mange snakket også oppgitt over hvor ille det var nå og hvor dyrt alt var blitt. Men da jeg spurte folk om hvordan deres liv hadde blitt forandret ble jeg møtt med taushet. Jeg fikk vage svar om at alt hadde endret seg.

Jeg leste opp prosjektbeskrivelsen min for Isabela og hun nikket enig til alt jeg hadde skrevet om revolusjonens historie. Men da jeg kom til *el período especial* om de unge som vil dra fra Cuba, bare gråt hun, usammenhengende ord om hva som hadde skjedd ved havnen Mariel strømmet ut med tårene. Heller ikke Isabela kunne svare meg på hva det var som hadde skjedd med hennes liv, med hennes ideer om revolusjonen. Hun sa: "Uff, jeg blir deprimert av disse tingene... Jeg blir trist av denne epoken." Og den gangen sluttet hennes fortelling der. Et av hennes forsøk på å vise meg hva endringene innebar var å gi meg diktet hun hadde skrevet. Johansen (1999) er inne på at vi skriver og samtaler slik at vi kan gjøre våre erfaringer forståelige for oss selv og andre. Jeg tror diktet og mange av samtalene Isabela og jeg hadde var forsøk på å ordne verden, slik at erfaringene hennes skulle henge sammen og dermed virke meningsfulle for både henne og meg.

I følge Linde (1993) trenger vi en sammenhengende historie om oss selv for å framstå som gode, fornuftige og stabile personer. Er det slik at hvis historien vi vil fortelle om oss selv ikke henger sammen, framstiller vi oss selv som ustabile og ufullstendige personer? Isabela snakket gjentatte ganger om diktet hun hadde skrevet. "Hvis dette kan kalles liv" siterte hun seg selv, og smilte skjevt. Det var tydelig at det kostet henne å blottstille seg selv slik hun gjorde ved å gi meg diktet, selv om hun åpenbart ville at jeg skulle ha det. Når jeg leser diktet er det like åpenbart at det har kostet henne mye å sette tankene på ark. Det gjør vondt å se at det en har trodd på hele livet ikke holder mål. Det kommer til syne når Isabela sier: "Hvis (el Che) hadde levd nå, hva ville han ha vært? (...) Kanskje el Che ville forkastet noen av ideene sine, noen av tingene, i noe av politikken? Alle kan ta feil, ikke sant?" Isabela så halvt spørrende på meg. Hun var trist da hun sa det, for henne er det ingen enkel prosess å orientere seg på nytt. Det var en tydelig ambivalens i meningsskiftet. Hun hadde ikke skiftet mening med letthet. Isabela klarte ikke forestille seg en god framtid, hun tenkte det ikke kom til å bli bedre i samfunnet, hun trodde det kom til å bli verre. Hun likte ikke å snakke om tida som skulle komme, hun hadde nok med å ta en dag av gangen. Hvordan kan man fortelle en historie uten slutt? Edward Bruner (1986) hevder at framtida er en integrert del av en historie; vi forestiller oss at historien ikke bare har en begynnelse, en nåtid, men vi impliserer også en *fortsettelse* i det vi

forteller og tenker om oss selv. Bruner sier: “We begin with a narrative that already contains a beginning and an ending, which frame and hence enable us to interpret the present.” (s.142). Hva skjer med en historie som ikke kan rammes inn av en begynnelse og en slutt? Blir den da umulig å fortelle?

Isabela hadde vanskelig for å fortelle en sammenhengende historie om seg selv. Hennes far Chucho ville ikke engang *tenke* på endringene som hadde skjedd. Den gamle revolusjonære mannen kunne ikke unngå å se alle motsigelsene i dagliglivet. Men han ville ikke fortelle hvordan han opplevde endringene i sitt liv. Han sa at: “Jeg ser på ungdommen i dag og synes det som skjer er veldig trist. Revolusjonen var stor, men den kunne vært mye større. Mye større! Det er trist å se at det en har trodd på hele livet ikke fungerer.”

Jeg tror ikke det var vrang vilje som gjorde at de ikke ville fortelle. Jeg tror de ikke kunne fortelle. På meg virket det som endringer var et så belastet ord, at de ikke orket å utsette seg selv for temaet. Tidligere hadde endringene stått for noe positivt, etter innføringen av *el periodo especial* hadde alt endret seg til det verre. Jeg tolker de brutte og halvkvadede historiene som et uttrykk for at skillet mellom fortida og nåtida ble for stort. Den historien de ville fortelle om seg selv stemte ikke overens med de erfaringene de hadde med verden. Kontrasten mellom hva de hadde trodd på og hvordan de skulle fortolke hva som hadde skjedd med deres liv ble uoverkommelig. Motsigelsen mellom ideologi og dens ontologiske grunnfeste ble for stor. Derfor fikk ikke fortelleren sin egen historie til å henge sammen. Historien deres var knyttet opp til revolusjonen, og når de ser den har spilt fallitt, så blir det vanskelig å bringe egne erfaringer til uttrykk. Folk avbrøt sine historier om seg selv fordi det ideologiske rammeverket fortellingene har blitt tolket under ikke sto i samsvar med realitetene de levde under. Den store historien har forlenget begynt å vakle, derfor stoppet de små historiene opp og fortellerne visste ikke hva de skulle si. Det var tydelig at mange var i ferd med å revurdere sine meninger og holdninger. Folk har ikke etablert nye fortellinger som virker logiske i forhold til deres erfaringer fra fortida, derfor ble de usikre på hva de skulle fortelle. I deres taushet leste jeg leting etter ny forståelse av deres liv som passet overens med den store historien og deres

egne erfaringer i verden. Slik at de kunne skape nye historier som bygger bro mellom dem selv og verden.

Luiza fortalte en historie som *ikke* var brutt. I følge henne var det hverken trist eller deprimerende å se hva som hadde skjedd med revolusjonen. Hun konstaterte derimot at revolusjonen ikke fungerte og at Fidel var en løgner. Luiza hadde aldri vært revolusjonær. Hennes familie hadde kjempet *med* Batista og *mot* Fidel. At revolusjonen nå var i ferd med å råtne bort var helt i tråd med hva hun alltid hadde ment. Revolusjonen har aldri vært Luiza sitt prosjekt, den har ikke vært knyttet til henne som person. Hun hadde definert sin historie i *kontrast* til revolusjonens historie, hun var konsekvent uenig i alle dens ideer. Revolusjonen som narrativ struktur var hennes motsats; for Luiza var revolusjonen en modell for hvordan man *ikke* skulle være. Revolusjonen var bruddet i Luizas historie og *el período especial* ble en bekreftelse at hun hadde rett, derfor var det ingen brudd i hennes historie.

De voksne som har ansvaret for å forsørge barna sine har en vanskelig tid i *el período especial*. De fortalte at jaget etter å få tak i nok mat var en voldsom belastning. Mange foreldre var redde for at de ikke skulle klare å gi barna sine nok mat. Bekymring og stress gjorde at mange foreldre ble syke. Hverdagens harde realiteter med stress og bekymring var en type kroppslig erfaring som er umulig for enhver ideologi å argumentere imot. Fidels taler om at folk skal jobbe hardere for revolusjonen blir oppfattet som absurd når arbeidet for revolusjonen ikke engang fører til at folk får nok mat.

Å reagere med sykdom

Det kan være flere grunner til at det var så vanskelig for mange å snakke om endring. Som jeg tidligere har nevnt var forskjellen på myndighetenes ideologi og hverdagens realiteter så stor at ideologien ikke virket troverdig. Når de individuelle historiene var så nært knyttet til den revolusjonære ideologi, raste folks historier sammen med ideologien. I tillegg må følelsene som ordet endring frambrakte nevnes. I ettertid tror jeg at mitt spørsmål om endring ble assosiert med matmangel, stress og sykdom. Da var det ikke så underlig at menneskene ikke klarte å svare. Å være syk og gå ned i

vekt er en total opplevelse der ord blir fattige. Hvordan skal man beskrive stress og vekttap med ord?

Monica hadde gått ned mange kilo etter at mannen hadde forlatt henne og hun satt igjen uten noen som kunne hjelpe henne og barnet. Det talte sitt eget språk. Det fortalte alt om hennes kamp for å få mat til seg selv og sønnen. "Men Ana! Tenk! Jeg har ingen som hjelper meg!" Alt hadde forandret seg fra den tiden hun var ung. Hadde hun kunnet vende tilbake i tid, hadde hun gjort det.

Kjæresten til Angela hadde dratt på flåte til Miami. Angela fortalte hun hadde grått seg syk den måneden det hadde tatt før han kom fram. Hun hadde ikke kunnet stå oppreist fordi hun hadde så vondt i magen. Dette var en del av endringen for henne. Moren hennes, Flora, hadde hatt et alvorlig nervesammenbrudd som gjorde at hun tok sterke medisiner og ikke kunne annet enn å sove seg igjennom dagene. Både for Angela og hennes bror Luiz var det vanskelig å fortelle om hva som hadde skjedd. Ingen av dem hadde lyst til å snakke om morens sykdom og jeg så det plaget dem da jeg spurte. Å spørre moren om hvorfor hun var syk var utenkelig for meg. Kanskje var det fordi jeg, som alle andre, var redd for å si noe feil og dermed forårsake at hun falt tilbake til hallusinasjonenes verden. Tvilte jeg på at hun som var så syk kunne fortelle en historie om sitt liv? Hennes skjelvende kropp og rykningene i ansiktet gav meg en følelse av at jeg ikke skulle tvinge meg på hennes fortid. Likevel fortalte synet av henne noe viktig. Erfaringene hennes hadde satt seg i hennes kropp på en måte som gjorde det umulig for meg å be henne uttrykke det med ord. For vi forteller ikke bare med ord, vi utstråler betydning. Derfor kan vi ikke bare høre på ord når vi søker å forstå, vi må ta i bruk alle sanser. Vi må se, høre, lukte, ja sanse på alle mulige måter for å fornemme den andres opplevelse av verden. Floras dårlige nerver kan ha mange årsaker. Årsaker som lå i hennes oppvekst eller hennes personlighet. Sårbarhet er ulikt fordelt og det er sjelden én grunn til at mennesker bryter sammen. Likefullt trodde menneskene rundt Flora at endringene i samfunnet var den viktigste årsaken til hennes sykdom. For meg falt en viktig del av bildet på plass da jeg traff moren til Angela og Luiz. Jeg så hvordan livet hadde fart med henne og fornemmet hva endring kunne bety.

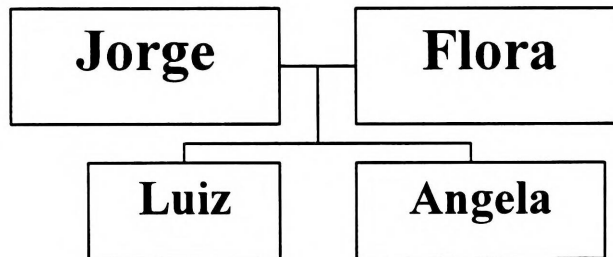
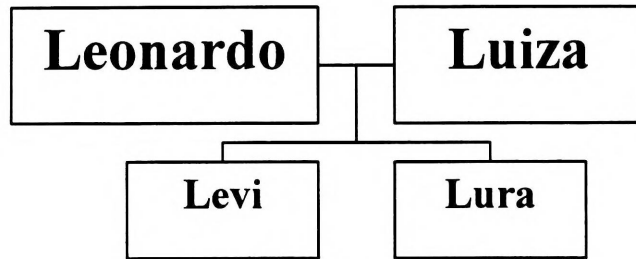
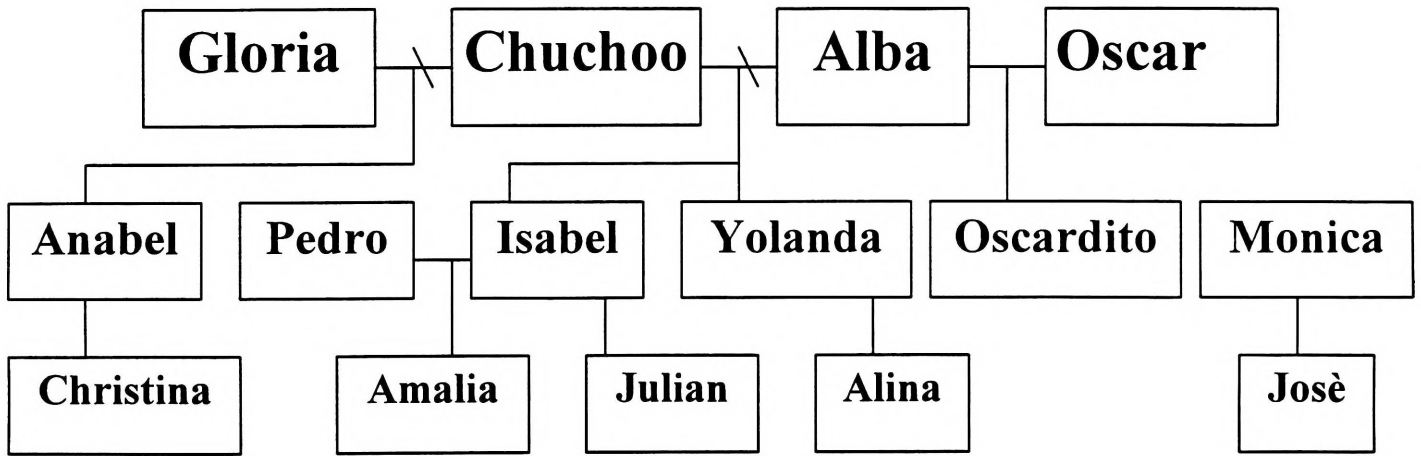
Historier som broer

Ved å fortelle historier kan vi reflektere over egne erfaringer i verden, vi kan plassere erfaringene i en sammenheng og slik fatte mer av omgivelsene vi lever i. På den måten kan historiene virke som broer mellom våre mer eller mindre inkorporerte erfaringsverdener. Historiene kan også virke som broer mellom fortida, nåtida og ei mulig framtid; historiene knytter hendelser sammen. Historier kan bygge broer mellom mennesker. Gjennom historier kan mennesker møtes og forstå hverandre. For å bygge en bro kreves to brohoder, noe (eller noen) som møter oss på den andre sida av elva. På Cuba har omgivelsene forandret seg radikalt, det er som om elva har flommet over sine bredder. Brohodene, hele broens fundament har blitt revet bort og generasjonene med sine ulike ballaster fra fortida er ikke enige om hvor broen skal bygges opp igjen. Historiens broer møtes ikke for de tre generasjonene og ny bro var ikke bygd i min tid på Cuba. De siste ti åra hadde vært så kaotiske at menneskene ikke klarte å forestille seg ei god framtid, de hadde ingen utsikter til at historien skulle ende godt. Historiene ble til bruddstykker som de selv ble triste av å fortelle.

Historiene som ble meg fortalt er *en* versjon av menneskenes fortellinger. Jeg tok med meg historiene til Norge og har gjenfortalt dem her. Jeg har gjort deres muntlige fortelling til en fastfrosset, inskribert kunnskap som ikke kan tas tilbake. Menneskene lever sine liv videre på Cuba, kanskje har deres fortellinger transformert seg inn i nye former, med nye fortegn. Kanskje har de fått fornyet forståelse av revolusjonen, og dens ideologi. Kanskje har de funnet nye orienteringspunkter og er alt igang med å spinne nye historier om seg selv. Sist jeg fikk brev fra Angela kunne hun fortelle at hennes gamle far var død. Hennes bror Luiz har funnet seg ny kone og flyttet inn til henne. Luiz har klart eksamen for å spesialisere til allmennpraktiserende lege. Angela jobber på hotellet og leter fremdeles etter mannen i sitt liv. Luiza og Leonardo har fått enda ett barnebarn, dattera har giftet seg med en tryllekunstner fra Spania og de har fått ei lita jente. Isabela har skrevet og fortalt at livet går sin vante gang. Hennes sønn har sluttet å studere, hun skrev ikke hva han gjør nå. Dattera har det bra, både på skolen og ellers. Selv jobber hun på gården og snart er de ferdige med å bygge det nye huset til Anabel. Hun skriver at jeg må: ”studere mye og ikke la deg forvirre. Den sanne lykken er avhengig av din intelligens, dine mål og ønsket om å nå det som er bestemt for deg i livet ditt”. Kanskje har Isabela funnet nye mål og nytt ankerfeste for

sin historie, kanskje ser hun nye muligheter for seg selv og sine barn i tida som skal komme.

Appendiks1

Ivan

Leo

Litteraturliste

- Astdal, K. *Betatt av viten: bruksanvisninger til Donna Haraway*. Astdal, K., Berg, A., Brenna, B, Moser, I. Rustad, L. Oslo : Spartacus ; 1998
- Azicri, M. *Cuba, Politics, Economics and Society*. Printer Publisher, New York, 1988
- Anderson, B. *Forestilte fellesskap: refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Oslo Spartacus 1996
- Barnet, M. La Regla de Ocha-The religious system of santería. I *Sacred possessions: Vodo Santería, Obeah, and the Caribbean*. Olmos & Paravisini-Gibert (red.) Rutgers University Press 1997.
- Bascom, W. The focus of Cuban Santería. I *Southwestern journal of anthropology*. vol. 6 (1) 1950.
- Behar, R. *Translated Woman: Crossing the border with Esperanzas story*. Boston: Beacon Press 1993.
- Behar, R. *The vulnerable observer: anthropology that breakes your heart*. Boston: Beacon Press ; 1996
- Boulay J. & Williams R. Collecting life histories. I *Ethnographic research. A guide to general Conduct*. Ellen, R.F (red.) Academic Press 1984
- Bruner, E. M. Etnografy as narrative. I *The Anthropology of experience*. Turner & Bruner (red.) Urbana, Ill. : University of Illinois Press ; c1986
- Cohen, A. Political Symbolism. *Annual Rewiew of Anthropology* 8:87-113
1979
- Connerton, P. *How Societies Remember*. Cambrige University Press 1989
- Douglas, M. *Natural symbols: Explorations in cosmology*. [New ed.]. London : Routledge ; 1996
- Danielsen, K. *De gammAlbagse piker: eldre kvinner forteller om sitt liv*. Oslo Pax ; 1990
- Danielsen, K. *Ekteskap og velferd : analyser av en generasjons livsløp basert på livshistorisk materiale*. Rapport / Norsk gerontologisk institutt ; 3-1993
Oslo: Norsk gerontologisk institutt ; 1993
- Eckstein, S. *Back from the Future: Cuba under Castro*. Princetown University Press, New Jersey. 1994

- Fernández, D. J. Youth in Cuba: Resistance and Accommodation. I *Conflict and Change in Cuba*. Baloyra & Morris (red.) University of New Mexico. 1993
- Gable, E. How Societies Remember: Connerton, P. I *American Ethnologist* vol 19, no 3 1992.
- Geertz, C. *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, 1973.
- Goffman, E. *The Presentation of Self in Everiday Life*. Doubleday, Anchor Books, 1959.
- Gullestad, M. *Hverdagsfilosofier. Verdier, selvforståelse og samfunnssyn idet moderne Norge*. Universitetsforlaget Oslo 1996.
- Green, G. *The Continuing Revolution*. International Publishers 1983.
- Hansen & Aagaard. *Havanna en reise i tid*. J.M Stensens forlag A/S Oslo, Norge 1997.
- Hastrup, K. *Det antropologiske prosjekt om forbløffelse*. Nordiske forlag A/S 1992.
- Hastrup & Hervik (red.) Introduksjon. I *Social Experience and Anthropological Knowledge*. Routledge 1994.
- Hernández, R. *Vida politica de mi patria*. Pueblo y Educación, Havanna 1979.
- Halebsky & Kirk. Introduksjon. I *Cuba in Transition. Crisis and Transformation*. Westview Press 1992
- Johansens, A. *Særoppgave, Livssyn*. Spartacus Forlag A/S 1999.
- Kapcia, A. Cuban populism and the birth of the myth of Martí. I *José Martí, Revolutionary Democrat*. Abel & Torrents (red.) The Easter Press Ltd. reading Berkshire 1986
- Kapferer, B. *Nationalist Ideology and a Comparative Antropology*. I *Ethnos*, vol.54 III – IV. 1989
- Lancaster, R. *Life is Hard. Marchismo, Danger and the intimacy of Power in Nicaragua*. University of California Press B Los Angeles 1992.
- Leiner, M. *Sexual Politics in Cuba, Machismo, Homosexuality and Aids*. Westview Press. Boulder, Colorado 1993.
- Lewis, O., Lewis, R., Rigdon, S. *Four menn: Living the revolution; An oral History of Contemporary Cuba*. Chicago, University of Illinois Press. 1978
- Lewis, O., Lewis, R., Rigdon, S. *Neighbours: Living the revolution; An oral History of Contemporary Cuba*. Chicago, University of Illinois Press. 1978

- Lewis, O., Lewis, R., Rigdon, S. *Four women: Living the revolution; An oral History of Contemporary Cuba*. Chicago, University of Illinois Press. 1978
- Linde, C. *Life Stories: The Creation of Coherence*. New York Oxford University Press 1998
- Lundberg, M. *No es fácil: om vejen bort fra hverdagens ingenting blant unge i Habana, Cuba*. Hovedfagsoppgave i sosialantropologi. Universitetet i Oslo, 1998.
- Mannheim, K. The problem of generations. I *Essays on sociology of knowledge*. Kecseti, P. (red.) London : Routledge & Kegan Paul 1953.
- Nielsen, F.S. *Nærmere kommer du ikke...* Fagbok forlaget Vigmostad & Bjørke AS, Norge, 1996
- Opjordsmoen, L. Cuba. I *Maktens kanaler*. Latin-Amerikagruppene i Norge Solidaritet Forlag 2000
- Padula, A. Cuban Socialism: Thirty Years of Controversy. I *Conflict and Change in Cuba*. Baloyra and Morris (red.) University of New Mexico. 1993
- Pérez Sarduy, P. & Stubbs J. Introduksjon. I *Afrocuba; an Anthropology of Cuban weiting on Race, Politics and Culture*. Latin America Bureu. 1993
- Pérez-Stable, M. "We are the Only Ones and There is No Alternative" - vanguard Party Politics in Cuba. 1975-1991. I *Conflict and Change in Cuba*. Baloyra and Morris (red.) University of New Mexico. 1993
- Price, R. *The Convict and the Colonel*. Derek Walcott 1986
- Roca, S. The Comandante in His Economic Labyrinth. I *Conflict and Change in Cuba*. Baloyra & Morris (red.) University of New Mexico.
- Rosendahl, M. *Inside the revolution. Everyday Life in Socialist Cuba*. Cornell University Press. 1997
- Rosendahl, M. The ever-changing revolution. i *La situación actual en Cuba: Desafios y alternativas*. Rosendahl, M. (red.) Akadenitryck AB. Stocholm 1997
- Rudie, I. Feltarbeidet som møteplass: Kartlesing eller tekstlesing. i *Metodisk Feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Erik Fossåskaret, Otto Laurits Fuglestad, Tor Halfdan Aase (red.). Oslo : Universitetsforlaget 1997.
- Rudie, I. Making Sence of The New Experiense. I *Sosial Experience and Anthropological Knowledge*. Hastrup & Hervik (red.) Routledge 1994.

- Rudie, I.: Livsløp som kulturell i reproduksjon og analyse. I *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 1\1995.
- Solberg, M. *Liten by, stort helvete: Mangfoldige overlevelsesstrategier i 90-årenes Cuba*. Hovedfagsoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Oslo. 1996
- Sluka, J. Living on their nerves: nervous debility in Northern Ireland” i *Gender, health, and illness : the case of nerves*. Dona L. Davis and Setha M. Low (red.).1989
- Stoller, P. *Embodying colonial memories : spirit possession, power and the Hauka in West Africa*. New York : Routledge 1995.
- Suchlicki, J. *Cuba, from Columbus to Castro*. Pergamon-Brassey`s Internetal Defense Publisher. USA 1986.
- Valdés, N. Cuban Political Culture: Between Betrayal and Death. i *Cuba in Transition, Crisis and Trensformation*. Halebsky & Kirk (red.) Westview Press, USA 1992
- Wikan, U. *Beyond the Words: The power of resonance*. i *American Etnologist* vol 19, no 3 1992.